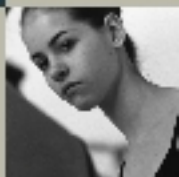

2011. évi
GYERMEK
IFJÚSÁGI

CSALÁD GYERMEK IFJÚSÁG

■ 2011. 01. 01-31.
100 - 00-01

■ 45 éves a Magyar
Ifjúsági Szövetség

■ Nemzeti Színház
2011. évi
Műsorja

■ 2011. 01. 01-31.
00-01
00-02

Tartalom

■ FÓKUSZBAN A GYERMEK- ÉS FIATALKORÚ ELKÖVETŐK

- Herczog Mária: Gyerek elkövetők, felnőtt bűnök 4
- Kovács Anna: A fiatalkori bűnisméltés megelőzése 11

■ MÉRLEGEN AZ ISKOLAI AGRESSZIÓ

- Csilléry Edit- Lőw András- Babos János: Gyermekek egymás elleni agressziója az iskolában 19

■ BESZÉLGETÉS

- Veres Kinga: Mindig az emberek a legérdekesebbek 35

■ GYERMEKVÉDELMI JÓ GYAKORLAT

- Istvánffy Gabriella: Gyermekpszichodráma a nevelőszülői hálózatban 38

■ AJÁNLÓ/KÖNYV

- Jogismeret Alapítvány: Agresszió az iskolában – és a jog? 41
- Both Éva: Fotel vagy karfa 42
- Neményi Eszter: Mi történik a kislapátok újraelosztása fölötti harc és az iskolai lövöldözés között? 43

■ BESZÁMOLÓ

- Radoszán Miklós: Gyors fénykép a XIV. Gyermekotthoni Gyerekparlamentről 44

■ MHM MELLÉKLET

- Nathan Harris: A Családi Csoport Konferencia 15 éves ausztráliai tapasztalatai 45

■ BEMUTATJUK

- Vaskuti Pál: TINCS Javaslat 52

■ ÁLLÁSFOGLALÁS

- Szakmaközi egyeztetés az iskolai erőszakról 59
- Szociális Szakmai Szövetség: Az iskolai erőszakról és az erőszakot csökkentő megoldásokról 60
- A büntetőjogba ütköző magatartást tanúsító gyermek kérdéséről 61

■ MOZAIK

- A jogerő legyen veled! 63
- Család, Gyermek, Ifjúság Egyesület: Meghívó közgyűlésre 64

Gyerek elkövetők, felnőtt bűnök¹

A „Krisztián” néven elhíresült, a budapesti Blaha Lujza tér környékén bűncselekményeket elkövetett gyerek ügyének elemzéséhez többféle elvi és gyakorlati kérdést kell körbejárni. Az elmúlt hetekben számtalan hasonló ügyet is bemutatott a média, de azok nem váltottak ki érdemi visszhangot. A három teljesen eltérő eset kapcsán mégis tanulságos lenne megismerni a közvélemény és a szakemberek álláspontját, akár a büntethetőség, akár az érintettek szempontjából.

■ A KÖZELMŰLT

Egy középiskolás, ismert, tehetséges sportoló fiú egy iskolai konfliktust követően olyan súlyosan bántalmazta osztálytársát, hogy az behalt sérüléseibe.

Mehmet Karcsi esetét biztosan mindenki ismeri. Ha bebizonyosodik, hogy ez a gyermekkorú, 11 éves fiú apja felbujtására kábítószerrel tett édesanyja kocsjába, hogy így kerülhessen vissza az apjához, akkor vajon mi az ő felelőssége ebben az ügyben? Mennyiben tekinthetjük őt érettnak és döntésképesnek? Kell-e, lehet-e őt büntetni, függetlenül a jelenlegi korhatárbeli korlátoktól, és milyen más kérdések, lehetőségek merülnek fel, tekintetbe véve az elmúlt évek gyerekekkel kapcsolatos elhelyezési vitáit és történéseit is?

K. András 15 évesen a bírósági ítélet szerint kirabolt, megerőszkolt és felgyújtott egy lányt, aki később behalt sérüléseibe. Ő két éve a fiatalkorúak börtönében tölti büntetését. Egy ideiglenes elhelyezés során másik börtönbe került, ahol erőfölényével visszaélve bántalmazta, megalázta, majd megerőszkolta cellatársát. Ha bizonyítást nyer ez a tett, akkor a 15 éves börtönbüntetésén felül további 8 évre számíthat. Egy korábbi elítélt így nyilatkozott:

„Ha jól tudom, 17 éves a srác. Még van egy jó éve, aztán felnőtt rabok közé kerül. Ott igazi kislányt csinálnak belőle. Az a borzalom, amit ez a Muki tett, még a legvadabb bűnözők zsebében is kinyitja a bicskát. István szerint egyébként mindennaposak a börtönben a csicskáztatások, de egyáltalán nem kifizetődő azokat jelenteni. Mindig kiderül, ha valakinek eljár a szája és csak rosszabb lesz.”²

Az elmúlt években munkatársaimmal többféle kutatást folytattam gyermekkorú elkövetőkkel kapcsolatosan, amelyek jól mutatják, hogy túl az elvi, szakmai megfontolásokon, legalább olyan súlyos kérdés az, hogy miképpen valósítjuk meg, alkalmazzuk azokat a jogszabályokból eredő kötelezettségeket, amelyek a gyerekek védelmét és segítségét lennének hivatva szolgáltatni. Az eredmények azt mutatják, hogy nem, vagy alig működnek azok az alapintézmények, ellátások, amelyek a megelőzés és kezelés szempontjából is a legeredményesebbek és leginkább elfogadhatók lehetnének.

A probléma nem akkor keletkezik, amikor egy gyerek bűncselekményt követ el. Ha tehát jó döntéseket akarunk hozni, akkor mindenekelőtt azt kell vizsgálnunk, hogy mi történt az azt

megelőző 10-12 évben, és ki mit tett, vagy nem tett azért, hogy az adott gyerek fejlődése kiegyensúlyozott, élete jó és örömteli legyen. Ez ugyanis a legbiztosabb prevenció.³ Ezek a fontos kérdések, mert az elvi viták rendre összekeverednek a nem megfelelően átgondolt, megtervezett és kivitelezett intézkedések, programok okozta kudarcokkal, márpedig azokat nem szabadna összemosni a filozófiai, elméleti felvetésekkel.

■ GYEREKKOR – GYERMEKI JOGOK

A gyermekkor fogalma és meghatározása *társadalmi konstrukció*, amely a történelem során meglehetősen sokféle formát öltött helytől és időtől függően. Alapvetően nem a biológiai fejlettség határozta meg az értelmezési keretet, hanem a szülői kompetenciák és a szülői hatalom, a jogi státusz, és az ebből következő jogok és kötelezettségek, valamint az állami beavatkozás módja és mértéke a családok, az egyének életébe. A gyerekek kompetenciája, illetékessége saját életükben alapvetően ideológiai és politikai kérdés, amely meghatározza a gyerekek jogait és a velük kapcsolatos közpolitikát is. A jóléti megközelítés a XIX. századtól minimalizálta vagy éppen tagadta a gyerekek felelősségét bizonyos életkor alatt, szemben a büntetőjogi megközelítéssel, ami kevésbé megengedő, de mindkettő a beavatkozást, befolyásolást erősíti.

Európában a XVII. századtól jelentek meg a javító, korrekciós intézetek, ide kerültek a bűnelkövető gyermekek. A hazai szabályozás történetében 1908-ban az I. Büntetőnovella az első fiatalkorúak büntetőjogára vonatkozó szabályozás, amely nagyon korszerű, európai összehasonlításban is előremutató volt, és egyértelműen magán viselte a kriminálpedagógia elveit és megközelítését a speciális szükségletek elfogadásával. A 12 évesnél idősebbek esetében a dorgálás, próbára bocsátás és a javító nevelés voltak a lehetséges eszközök, de a fogházban és álmfogházban fogyanatosított büntetések is lehetségesek voltak. A fiatalabbak vagy nem elég érettek számára a házi felügyelet, házi vagy iskolai fenytés és a javítóintézet volt a lehetséges büntetés. Ezzel párhuzamosan alakult ki a gyermekvédelmi megközelítés is, amely a veszélyeztetett és a fogyatékos, beteg gyerekek mellett kezdetektől, tehát 1889 óta foglalkozott a magatartási, beilleszkedési zavarokkal küzdőnek, akkor inadaptált, antiszociális viselkedésűnek tekintett gyerekekkel. 1913-ban létrejött a fiatalkorúak önálló bírósága.

¹ A cikk eredeti változata a *Beszélő* 2008. 13. évf. 4. számában jelent meg. Lapszámunkban ennek rövidített változatát közöljük.

² www.hirkereso.hu

³ A kutatások 2004-2007-ben az Országos Kriminológiai Intézetben, illetve a Család, gyerekek, ifjúság Egyesületben zajlottak a Szociális és Munkaügyi Minisztérium Gyermekvédelmi Főosztályának támogatásával.

Azok a problémák, amelyek a jelenlegi vita alapját képezik, már akkor is világosan láthatók voltak. A bíróságok nem tudták, minek alapján és hogyan értékeljék az értelmi, erkölcsi érettséget, erre vonatkozóan nem kaptak képzést, támogatást. Másrészt nem volt egyértelmű, hogy pontosan milyen módszerek hogyan és milyen módon hatásosak; mi az oka, hogy az egyik gyerekek segít a fegyelmezés, javító nevelés, munkára szoktatás, rendszeresség, a másiknak nem. A személyiséglélektan, fejlődéslélektan, a neurobiológiai kutatás, pedagógia, szociológia mára egyre jobb válaszokat ad ezekre a nem könnyen és semmiképpen sem egyoldalúan megközelíthető kérdésekre, de ezek nehezen és áttételeken keresztül jutnak el a nagyközönséghez, és kevésbé épülnek be az oktatásba, nevelésbe.

Az 1951. évi jogi szabályozás eltörölte a büntetethez szükséges értelmi és erkölcsi fejlettséget mint követelményt, lehetővé tette a büntetőeljárás mellőzését, megszüntetését, illetve felmentő ítéletet akkor, ha a fiatal – a kor ideológiai meghatározottsága szerint – nem ismerhette fel cselekménye társadalmi veszélyességét, mint az abban az időben legfontosabb szempontot, és a börtönbüntetést többnyire speciális fiatalokúaknak fenntartott börtönben tölthette le. A fogyatékosok számára speciális gyógypedagógiai nevelést tett lehetővé, ezzel is jelezve a korlátozott belátóképesség és a speciális beavatkozás, segítségnyújtás szükségességét. 1954 után a 12-14 évesek esetében már csak intézkedés volt lehetséges, büntetés nem, majd 1961-ben a törvény kimondta, hogy a 14 évnél fiatalabbak nem büntethetők, és esetükben a család és iskola felelősségi körébe utalta a teendőket. Visszalépést jelentett azonban, hogy ettől kezdve nem önálló jogszabályként kezelték a fiatalokúakra vonatkozó szabályozást. Ez nem változott azóta, de az 1978-as módosítás a szankciók céljaként a fiatalokú helyes irányú fejlődését jelölte meg, ami fogalmilag is érdekes lehetőséget ad az értelmezésre. Megszűnt a fiatalokúak bírósága és ügyészsége, ugyanakkor a fiatalokú törvényes képviselője és az ügyész részvétele kötelezővé vált, ahogyan a védő részvétele is, már a nyomozás során is. A rendszerváltás óta sok minden változott, így elsősorban az elkülönítésre vonatkozó szabályozás, annak érdekében, hogy a fiatalokúak előzetes letartóztatás esetén se kerüljenek egy helyre a felnőttekkel. Újdonság a törvényes képviselő és a védő értesítésének kötelezettsége is, amik elvileg szintén a fiatalok jogainak védelmét erősítik. A vádelhalasztás bevezetése elvileg jó esélyt ad az alternatív szankciók szélesebb körű alkalmazására, a tárgyaláson az egyik ülnöknek pedagógus végzettségűnek kell lennie, ami jelzi a szándékot, ám ennek működéséről, hatásosságáról nincsenek információk.

Az Igazságügyi Minisztérium felügyelete alá rendelt egységes Pártfogó Felügyelői Szolgálatot 2003. július 1-jén hozták létre, majd 2006-ban létrejött az Igazságügyi Hivatal, amely négy szakterületet lát el. Egységei: Pártfogó Felügyelői Szolgálat, Jogi Segítségnyújtó Szolgálat, Áldozatsegítő Szolgálat, illetve a kárpótlási feladatokat ellátó szolgálat. Ezzel egy szervezetbe integrálták a '70-es évek óta külön rendszerben működő fiatalokú és felnőtt korú elkövetőkkel foglalkozó pártfogói tevékenységet. Sokféle érv szólt mellette és ellene, mindenesetre jelzés értékű, hogy nem kezelik külön a korábban a gyermekvédelemhez tartozó pártfogókat, a közalkalmazottból köztisztviselők lettek.

2007. január 1-jén a Pártfogó Felügyelői Szolgálat szervezeti keretei között vezették be a büntetőjogi mediációt, amelyet rajtuk kívül csak ügyvédek láthatnak el. Ez bizarr és nehezen védhető szakmai döntés.

Ezenközben a gyermekvédelem elkülönült, és szakmailag is eltérő formában működik; kevés lehetőség van a kommunikációra a két rendszer között, átjárhatóság pedig egyáltalán nincs köztük. A nehezen kezelhető, magatartási, beilleszkedési zavarokkal küzdő, vagy bűncselekményt elkövetett gyerekeket elvileg speciális gyermekotthonba – 1997 előtti nevén nevelőintézetbe – helyezhetik el; az elhelyezéshez országos szakértői bizottsági vélemény szükséges. Jelenleg három ilyen intézmény működik az országban. Ezek az intézmények szinte esélytelen helyzetben vannak, mert lehetőségeik nagyon korlátozottak. Sokféle súlyosan problémás gyerek kerül oda néhány évre, akik már az őket kezelni nem tudó vagy nem akaró intézményes ellátásból jönnek, majd ugyanoda, vagy éppen az ugyancsak súlyos gondokkal küzdő, nemegyszer ártó környezetükbe térnek vissza. A kör tehát bezárul, illetve többnyire egyfelé vezet.

A fiatalokúak esetében elsősorban a pártfogás, súlyosabb esetekben a javítóintézetek jelentették a szankciókat, amelyek ugyancsak a gyermekvédelem igazgatási és szakmai felügyelete alatt álltak 2003 előtt. Az „ágazati” hovatartozás és egyben a szakmai identitás kérdése nem csak e területen okoz feszültségeket, amelyek ki nem beszélt, nem elemzett következményekkel járnak, és ugyancsak rányomják a bélyegüket az ellátásra, vagy éppen az ellátatlanságra. Többféle jelentése van a jövőbeni döntések szempontjából is, hogy inkább gyermekvédelmi vagy inkább büntető igazságszolgáltatási kérdésként kezeljük-e a felmerülő problémákat, és hogy miképpen működik együtt ez a két terület.

■ A NEMZETKÖZI GYAKORLAT ÉS JOGI KÖRNYEZET

A nemzetközi gyakorlat nagyon látványos és koherens gondolkodást tükröző utat járt be az elmúlt évtizedekben, amely csak részben érezteti hatását a hazai jogalkotói, jogalkalmazói gyakorlatban a munkában, a szakmai képzésekben, noha ezek a gondolatok megjelennek a magyarországi kutatásokban, szakirodalomban is. Az ún. *Riyadi Irányelvek* és az *Európa Tanács ajánlásai⁴ nagyon világosan megfogalmazzák a komplex, többszektörű, szakmai közeli megközelítések és a preventív szemlélet szükségességét*. Ezekből kitűnik, hogy a nemzetközi szakmai közösség tisztában van azzal, hogy a gyermek- és fiatalokú problémás viselkedés leginkább a családok, iskolai környezet, a lakóhely és a kortárs csoportok mintáján, hatásán múlik, amit jelentősen befolyásol a szülői bánásmód és a nevelés minősége. Ebből azonban nem a hibáztatás és ítélkezés következik, hanem az, hogy szükség van szélesebb, közösségi alapú stratégiák és támogatási rendszerek kidolgozására.

A *Pekingi Szabályok⁵* és az Európa Tanács *újabb ajánlása* a fiatalokú bűnözés kezelésének új módszereiről és a fiatalokú

⁴ ENSZ irányelvek a fiatalokú bűnözés megelőzésére, 1990, és ET (2000)20 ajánlás a Koreai pszichoszociális beavatkozás szerepe a bűnelkövetés megelőzésében,
⁵ United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice, 1985

bűnelkövetőkre vonatkozó igazságszolgáltatás szerepéről szól. Nagyon egyértelmű és határozott álláspontja szerint a büntető igazságszolgáltatás csak az egyik, és nem is a legfontosabb eleme annak az összetett rendszernek, amelyben a problémát kezelni lehet és kell. Abban is egyetértés van, hogy elsősorban nevelésre, reintegrációra, és nem megtorlásra, büntetésre van szükség. Megfogalmazódik a felelősség kiterjesztése a szülőkre, nevelőkre is, de ebben az esetben sem a büntetés a meghatározó elem, és egyre inkább előtérbe kerül a kárhelyreállítás, jóvátétel, az áldozat szempontjainak figyelembevétele is, a jóvátételnek a közösségre való kiterjesztésével.

Annak megítélése is változik, hogy a gyerekek mennyire kompetensek az őket érintő kérdések többségében, és miképpen vonhatók büntetőjogi értelemben felelősségre, illetve, hogy neveléssel, korrekcióval hogyan lehet, hogyan kell őket jó útra terelni. Ez persze azt is implicálja, hogy a felnőttek, szülők, tanárok és persze az állam jelentős beavatkozási, kontroll funkciókkal rendelkeznek, gyakran tagadva még a gyerek autonómiájához, saját szükségleteinek megfelelő bánásmódhoz fűződő jogait is. Ezzel párhuzamosan azonban megfogalmazódik az az igény is, hogy a gyerek ismerje fel és lássa át tettei következményeit. Állandó ki-be ugrálást jelent a körből ezeknek a lehetőségeknek az összemosása.

A visszaélés lehetősége nagyon erőteljes, amikor a gyereken jogainak és szükségleteinek tiszteletben tartása, az önkényes intézkedések és további kontrollálatlan károkozás megelőzése helyett olyan felelőségeket kérnek számon, amelyek a gyerek érettségéből, belátó képességéből és korábbi szocializációjából, lehetőségeiből nem következhetnek.

Az elmúlt évtizedekben erőteljes szemléleti változásoknak lehettünk szemtanúi, hasonlóan a büntetéssel kapcsolatos filozófiákhoz és gyakorlathoz, a tetтарыos büntetéstől a terápiás, segítő, felmentő attitűdökön át ismét a büntetés felé leng az inga.

A megközelítés vagy az egyéni gyerekekre irányul, figyelmen kívül hagyva a környezetet, vagy általánosító megállapításokat tesz a szociális, gazdasági helyzetre, a fokozódó erőszakra, a média hatásra, a szülői elhanyagoló magatartásra, a liberális iskolai nevelésre vonatkozóan.

Mindenképpen meg kell különböztetni az életkori határhoz kötött érettségre, belátóképességre, felelősségre vonatkozó büntetőjogi és az attól eltérő meghatározásokat, intézkedéseket. Azt is látni kell, hogy a büntethetőségi korhatár nem jelenti ezúttal azt, hogy az ennél idősebb gyerekek esetében feltétlenül büntetést alkalmaznak szankcióként az adott országban. Az ENSZ egyezmény elfogadása óta 40 országban emelték a büntethetőségi korhatárt, 27 országban javasoltak már emelést, 4 országban csökkentést, és 6 országban csökkentették is.

Abban nincsen vita, hogy 18 évesnél fiatalabb korban a gyerekeket speciális védelem illeti meg, és a gyerekek illetve fiatalok számára felállított speciális bíróságok hatáskörébe kell utalni. Ennek feltétele lenne, hogy erre a speciális feladatra felkészített ügyész, bíró, ügyvéd és emellett szociális munkás, pszichológus álljon rendelkezésre.

Az elvárás természetesen nem jelenti azt, hogy minden országban be is tartják ezt a nemzetközi szabályt. A büntethetőségi korhatár egyébként nem jelenti szükségképpen büntetés al-

kalmazását, amint azt a magyarországi történelmi előzményekben és a mai helyzetben is jól láthatjuk. Abban is nagy eltérések vannak, hogy ki mit tekint büntetésnek – az intézkedések, figyelmeztetés, pénzbüntetés, közhasznú munka, pártfogó felügyelet, terápiás segítség igénybevételére irányuló tanács stb. sokak számára nem tűnik elfogadhatónak, csak az elzárás. Pedig, mint láthatjuk az alábbiakban, ez a legkevésbé elfogadott és sikeresnek tekinthető büntetési, felelősségre vonási lehetőség, nemcsak a gyerekek és fiataloké, de a felnőttek esetében is. A szankciók súlyosbítása, az elzárás nem csökkenti, hanem éppenséggel növeli a visszaesés esélyét, az elkövetői életpályát azoknál, akik ezzel más okból fenyegetettek. Esetükben ezek a büntetési formák rontják, és nem javítják a reparáció esélyeit. A politikai- és tömegnyomás azonban egyértelmű, és bármennyire drága és nem hatékony a börtön, az elkülönítés – a legdrágább ellátási forma –, mégis „társadalmi igény van rá”.

Az 1989-ben elfogadott és a világon legtöbb ország által aláírt és ratifikált egyezmény⁶ az első holisztikus megközelítésű jogi dokumentum, amely valamennyi emberi jogi szempontot figyelembe veszi egy adott csoport – a gyerekek⁷ – esetében, és azokra reflektál is. Az Egyezmény 3. cikkelye szerint: „A szociális védelem köz- és magánintézményei, a bíróságok, a közigazgatási hatóságok és a törvényhozó szervek minden, a gyermeket érintő döntésükben a gyermek mindenképp felett álló érdekét veszik figyelembe elsősorban, amely alapvetően a védelemhez való jogot, nem pedig az egyéni szabadság, döntési képesség és lehetőség kéréteit jelöli ki, ahogyan ezt a 40. cikk részletesen is kibontja:

1. Az Egyezményben részes államok elismerik a bűncselekmény elkövetésével gyanúsított, vádolt vagy abban bűnösnek nyilvánított gyermeknek olyan bánásmódhoz való jogát, amely előmozdítja a személyiség méltósága és értéke iránti érzékének fejlesztését, erősíti a mások emberi jogai és alapvető szabadságai iránti tiszteletét, és amely figyelembe veszi korát, valamint a társadalomba való beilleszkedése és abban építő jellegű részvétele elősegítésének szükségességét.

2. Ebből a célból, valamint figyelemmel a nemzetközi okmányok erre vonatkozó rendelkezéseire, az Egyezményben részes államok különösen gondoskodnak arról, hogy a) a gyermeket ne lehessen bűncselekmény elkövetésével gyanúsítani, vádolni, vagy abban bűnösnek nyilvánítani olyan cselekmény vagy mulasztás miatt, amely az elkövetés idején sem a hazai, sem a nemzetközi jog értelmében nem volt bűncselekmény;

b) a bűncselekmény elkövetésével gyanúsított gyermeknek legalább az alábbi biztosítékokra legyen joga:

(I) mindaddig ártatlannak tekintsek, ameddig bűnösségét a törvény szerint be nem bizonyították; (II) a legrövidebb határidőn belül közvetlenül vagy szülei, illetőleg adott esetben törvényes képviselői útján tájékoztassák az ellene emelt vádakról, és védelme előkészítéséhez és benyújtásához jogsegélyben vagy bármely más alkalmas segítségben részesüljön; (III) ügyét késedelem nélkül illetékes, független és pártatlan hatóság vagy bíróság a tör-

6 ENSZ Egyezmény a Gyermkek Jogairól, New York 1989, Magyarország 1991-ben írta alá, 1993-ban ratifikálta stb., eddig 190 ország kivéve Szomália és az USA.

7 A gyerekjogi egyezmény értelmében mindenki 18 éves koráig gyerekek minőségű, ami nem akadályozza a gyermekkorú és fiatalok megkülönböztetést a legtöbb országban.

vény értelmében igazságos eljárás során, ügyvédjének vagy egyéb tanácsadójának, valamint – hacsak, különösen koránál vagy helyzeténél fogva ez nem mutatkozik ellentétesnek a gyermek mindenek felett álló érdekével – szüleinek vagy törvényes képviselőinek jelenlétében bírálja el; (IV) ne lehessen kényszeríteni arra, hogy maga ellen tanúskodjék vagy beismerje bűnösségét; kérdéseket intézhessen az ellene valló tanúkhöz, és a mellette való tanúk ugyanolyan feltételek mellett jelenhessenek meg és legyenek meghallgathatók, mint az ellene valló tanúk (V) ha bűncselekmény elkövetésében bűnösnek nyilvánítják, e határozat és az ehhez fűződő bármely intézkedés ellen a törvénynek megfelelően, jogorvoslattal élhessen illetékes, független és pártatlan felsőbb hatóságoknál vagy bíróságnál; (VI) díjmentesen vehessen igénybe tolmácsot, amennyiben nem ért vagy nem beszél a tárgyaláson használt nyelven; (VII) magánéletét teljes mértékben tartsák tiszteltben az eljárás minden szakaszában.

3. Az Egyezményben részes államok minden erejükkel azon lesznek, hogy előmozdítsák különleges törvények és eljárások elfogadását, hatóságok és intézmények létrehozását a bűncselekmény elkövetésével gyanúsított, vádolt vagy abban bűnösnek nyilvánított gyermekek számára, és különösen a) olyan legalacsonyabb életkort állapítsanak meg, amelyen alul a gyermekkel szemben bűncselekmény elkövetésének vélelme kizárt; b) minden lehetséges és kívánatos esetben tegyenek intézkedéseket e gyermekek ügyének bírói eljárás mellőzésével való kezelésére, annak fenntartásával, hogy az emberi jogokat és a törvényes biztosítékokat teljes mértékben be kell tartani.

4. Rendelkezések egész sorát, így különösen a gondozással, az irányítással és a felügyelettel, a tanácsadással, a próbára bocsátással, a családi elhelyezéssel, általános és szakmai oktatási programokkal és nem intézményes megoldásokkal kapcsolatban rendelkezéseket kell hozni annak érdekében, hogy a gyermekek számára jólétüknek megfelelő, valamint helyzetükhöz és az elkövetett bűncselekményhez mért elbánást lehessen biztosítani.

Talán meglepő sok olvasó számára, de ez az Egyezmény 1991 óta a magyar jogrend része⁸, kötelező – lenne – betartása, alkalmazása. Ismertsége és elfogadottsága jelentőségéhez képest meglehetősen szerény, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy a külföldön rendszeresen megjelenő, az alkalmazásról szóló kézikönyvek, tanulmányok rengeteg segítséget és lehetőséget nyújtanának a jogalkotóknak, jogalkalmazóknak, szakembereknek, képzőknek a gyerekekkel kapcsolatos kérdések megítélésében, kezelésében, már ha azok hozzáférhetőek lennének magyarul, és szakmai elvárás lehetne használatuk. Készül az Európai Unió gyermekjogi stratégiája is egy 2006-ban beterjesztett terv szerint, és minden más nemzetközi dokumentum is az Egyezményen alapszik, erre hivatkozik, hangsúlyozva gyerekkor önmagában való értékességét, nem csak mint felkészülési fázist a felnőtt korra, amiből újabb feladatok következnek.

Nálunk és sok más helyen is a problémát elsősorban az okozza, hogy az a jogi, politikai környezet, közhangulat, illetve állampolgári öntudat, ami a gyerekek jogainak elismerését és az ennek megfelelő gyakorlatot implikálná, sajnálatosan hiányzik,

és nem jellemzi a felnőttek jogtudatát. Magyarországon, sok országgal ellentétben, nem folytak viták 1989-et követően arról, hogy szabad-e, lehet-e ilyen átfogó jogokkal felruházni a gyereket, és garantálni a jogérvényesítéshez szükséges kereteket, az egyezmény tartalmát és gyakorlati következményeit még a szakemberek közül is csak kevesen ismerik. Még kevesebben vannak, akik úgy gondolják, be is kellene tartani az abban foglaltakat, sőt annak elveit szükséges lenne érvényesíteni a joggyakorlatban, a közoktatásban, a szociálpolitikában, a gyerekekkel kapcsolatos politikában és a kommunikációban... Annak ellenére így van ez, hogy az 1997-ben elfogadott gyermekvédelmi törvény az ENSZ egyezmény szellemében született, és az elmúlt 10 évben érezhető változások történtek a szakmai szemléletben és a gyakorlatban is. Ha nagyon lassan is, de érzékelhető, hogy egyre több kétely merül fel a szakemberekben azzal kapcsolatban, hogy mit hogyan lehet, érdemes csinálni, illetve kinek milyen jogai, korlátai, lehetőségei vannak. Persze még kevesen tekintik partnernek a gyereket és a szülőket, de kétséget kizáróan sok helyen elindult valami. Ez sajnos kevésbé vonatkozik a közoktatásra, amely szinte tudomást sem vesz arról, hogy a gyermekjogi egyezmény nemcsak jogi dokumentum, hanem éppen azokról a kérdésekről kapcsolatban jelöl ki feladatokat, amelyek felelősek az itthoni oktatási rendszer problémáiról.

Az Egyezmény 12. cikke szerint a gyereket meg kell hallgatni, szabad véleménynyilvánítását elő kell segíteni korára és érettségére tekintettel, ehhez azonban sokkal többet kellene tudni a gyerekek életkörülményeiről, tapasztalatairól, érzelmi és értelmi fejlettségéről. Másrészt a jelenlegi rendszerben Magyarországon és a legtöbb országban a hibáztató-vádoló-bizonyító-büntető rendszerek működnek még, kevésbé a helyreállító, jóvátételt, megbékélést erősítők. Pedig az utóbbiak minden erre vonatkozó vizsgálat szerint többféle okból is hasznosabbak, hatékonyabbak és jóval olcsóbbak is. Jelentősen hátráltatja e folyamatot, hogy a gyerekekkel különféle élethelyzetekben találkozó laikus és szakember felnőttek keveset tudnak a gyerekek fejlődési szükségleteiről, fejlődési stációiról, az együttműködés, a segítségnyújtás különféle módjairól és viselkedésük gyerekekre gyakorolt hatásáról. Gyengék a kommunikációs készségeik is.

Az alternatív büntetések, és az elterelés – a mediáció, a kárjótétel, a konferencia modellek⁹ – terjedése támogatja ezt a felfogást, és technikai gyerekek esetében is jól alkalmazhatók, ha komolyan vesszük a gyerek kompetenciáit, aktív részvételének szükségességét. Ezek azok a formák, amelyek megerősödése, általánossá válása nemcsak az érintett gyerekek és fiatalok számára nyújt igazi tanulságokat, megélt és ezért tartós hatású élményeket, hanem az őket körülvevő kortárs csoportoknak és a családnak is. Ha a szülők, pedagógusok, segítők ismerik és használják ezeket a módszereket, akkor a legtöbb esetben elkerülhető, hogy később formálisan is büntetni kelljen. Egyúttal újfajta közösségi kommunikáció valósítható meg, ami a legjobb ellenszere lenne a mára elviselhetetlenségig fokozódott konfrontatív, erőből vitázó, politikáló közhangulatnak, amely visszahat a gyerekekre is.

A koragyerekkor jelentősége, az óvodai nevelés, majd a sike-

⁸ Az 1991. évi LXIV törvénnyel fogadták el.

⁹ Herczog Mária (szerk): *Megbékélés és jóvátétel*, Csagyi könyvek, Budapest, 2003.

res iskolai pályafutás meghatározó jelentősége a laikusok számára sem kérdéses. Mégis növekszik a kirekesztés, a szegregáció, a felelősség áttolása, amiből pontosan kijelölhető a gyerekekre életpályája, és nincs mentsége senkinek, ha nem tesz ez ellen.

A ma elfogadott szakmai álláspont szerint nem „üres lapként” születünk, hanem jelentős számú készséggel és képességgel, ahogyan ezt a „kompetens” csecsemőkről szóló számtalan kutatás bizonyítja. Ugyanakkor a gyerekek egyre növvő, szélesedő ismeretei, belátási képességei, felelősségtudata szorosan összefügg a gyerekek védelmét és fejlesztését szolgáló gondozás, nevelés minőségével, a szűkebb és tágabb környezeti hatásokkal. Az elkövető gyerek személyiségállapotát figyelembe vévő, fejlődését szolgáló döntéseket kellene hozni, ami csak részben egyezik a büntető igazságszolgáltatás célkitűzéseivel, amely a felelősségre és a büntetésre helyezi a hangsúlyt. Az egyensúly persze megteremthető összehangolt együttműködéssel, partneri viszonyal. A jog, ezen belül a büntetőjog által nehezen kezelhető problémák éppen azokban az egyéni fejlődési eltérésekben, körülményekben és az érettség meghatározásában rejlenek, amelyek pedig nemcsak a döntések, hanem a mindenkire kiható következmények szempontjából is meghatározóak. Ha ugyanis az egész gyakorlat célja az, hogy megértse a gyereket, hogy amit tett, az elfogadhatatlan, és bizonyos szabályok betartása a feltétele a társadalmi, közösségi létezés viszonylagos háborítatlanságának, akkor olyan módon kell az eljárást lefolytatni és az intézkedést, büntetést meghatározni, hogy abból az érintett megértse és megtanulja az elvárt viselkedést, tehát az segítse fejlődését, érettségének erősödését, felelősségvállalási képességét. Ez elvileg magától értetődőnek látszik, de a mindennapi nevelési, fegyelmezési esetek jelentős részében sem ez a ráció érvényesül, nemhogy a büntetőjog alkalmazása során. A tágabb környezet figyelmen kívül hagyása, a gyerek izolált szemlélete biztosan nem segít, és a tapasztalatok szerint biztosan kudarcra ítéli az egész gyakorlatot. A gyermeki jogi megközelítésben a korábbi nevelési hibák korrigálásához, a reintegráció megvalósításához összehangolt politikai, szociális, közgazdasági, oktatási tevékenységre van szükség, ami ráadásul tekintettel van az egyéni különbségekre és a gyerekek élet- és fejlődéstörténetére, helyzetére is.

Ennek alapfeltétele lenne a közös nyelv, közös megközelítés, a közös értékrend abban a tekintetben, hogy mit, hogyan akarunk elérni, és nem utolsósorban abban, hogy mi vezetett a kialakult helyzethez. Ezzel szemben jellemzően nem beszélnek azonos nyelven a különböző szakmákban dolgozók, nem értik egymás szakzsargonját, nehezen tudnak egy másik nézőpontot is figyelembe venni, és a legkevésbé képesek holisztikusan gondolkodni. Ez a gyerekekkel kapcsolatos ügyekben rendre tetten érhető, a jogszabállyal is megerősített együttműködési kötelezettség nagyon nehezen alakul, pedig elméletileg mindenkinek a gyerek érdekeit kellene képviselnie orvosként, védőnőként, pedagógusként, szociális munkásként, rendőrként, ügyészként, bíróként. A magyarországi helyzet meglehetősen ellentmondásos; keverednek a gyermekvédelmi, büntető igazságszolgáltatási, oktatási, szociális feladatok, kötelezettségek, és így senki nem felelős bármi is történik. Míg a szülő esetében egyre gyakrabban

merül fel a felelősségre vonhatóság, addig ugyanezt az ellátórendszer, az intézmények, szakemberek esetében még a legnagyobb botrányok közepette sem fogalmazzák meg. Ennek klasszikussá vált és tanítandó példája Simek Kitti ügye, ami jól mutatja, hogy még egy éveig az érdeklődés középpontjában álló, országosan ismert ügyben sem kell felelősséget vállalnia senkinek a történetekért.¹⁰

A veszélyeztetettségek, illetve védelemben vételek száma változatlanul nem értékelhető adat, mivel teljesen esetleges, és személy- illetve hivatalfüggetlen, hogy mit tekintenek szükséges és elégséges oknak a nyilvántartásba vételhez, ennek következtében az is bizonytalan, hogy mi történik a gyerekekkel. A gyerekkorú elkövetőkről folytatott kutatás legfőbb tapasztalata az volt, hogy a helyi ellátórendszer, a gyermekjóléti szolgálatok, iskolák és más intézmények nem tartják nyilván a történetek alapján a gyerekeket. Adataink szerint annak ellenére, hogy túlnyomó többségük „problémás gyerekként”, ismert volt a bűncselekmény elkövetése előtt is vagy a családot gondozták, nem merült fel annak igénye, hogy helyben megvizsgálják, vajon miképpen függ össze saját korábbi tevékenységük a bekövetkezett cselekménnyel és az arra adandó válaszokkal. Teljesen esetleges és rendszerezhetetlen az, hogy a különféle bűncselekményt elkövetett gyerekekkel mi történik később. Nagyon kis számban kerülnek ki a családból, a legtöbb esetben a gyermekjóléti szolgálatok család gondozásról, magatartási szabályok előírásáról számolnak be. Sajnos azonban pontosan tudható, hogy a szolgálatok túlnyomó többsége semmiféle feltétellel nem rendelkezik ahhoz, hogy ténylegesen segíteni, gondozni tudja az érintett családokat. Nagyon rossz munkafeltételek között, kevés emberrel dolgoznak, és a felkészültségük sem elegendő ahhoz, hogy együttműködjenek súlyos problémákkal küzdő családokkal. A települések 60%-án, döntően persze az amúgy is hátrányos helyzetű településeken egyetlen alkalmazott látja el, nemegyszer részmunkaidőben, és szükséges szakmai ismeretek és végzettség nélkül a gyermekjóléti feladatokat. Más szolgálatok eróziója is elkezdődött. Egyre kevesebb ezeken a településeken a gyerekorvos, ott élő házi orvos, sok védőnő hiányzik, vagy elláthatatlanul sok települést kell látogatnia. Egy, csak cinikusnak minősíthető parlamenti döntést követően 2005 óta az iskolákon, illetve fenntartókon múlik, hogy alkalmaznak-e gyermekvédelmi felőst; a döntést elképzelhetjük. Érthető, de el nem fogadható, hogy a tűzoltáshoz sem elegendő kapacitás mellett éppen azok a megelőző, támogató programok maradnak el, amelyek lehetővé tennék, hogy csökkenjen a veszélyeztetettség, és biztosítható legyen, hogy a gyerekek megkapják a kiegyensúlyozott fejlődésükhöz minimálisan szükséges szolgáltatásokat. Mára egyértelmű bizonyítékok vannak arra, hogy az első néhány életévben a későbbi esélyek többnyire eldőlnék, és a korrekációs lehetőségek az évek múlásával nagymértékben csökkennek, majd elenyésznek. Ennek kimondása nagy felhőrdülést válthat ki, de jó lenne szembenézni a ténnyel.

¹⁰ Az eset részletes elemzése: Herczog Mária: *Gyermekbántalmazás, Komplex-Kerszöv Kiadó, Budapest, 2007.*

Ha a gyerekek iskoláskorukra elvesztik annak lehetőségét, hogy a korai életévek fejlődése, a velük való törődés következményeképpen képesek és motiváltak legyenek a tanulásra, kreatív tevékenységre, mobilitásra, akkor nincs mit számon kérni rajtuk. A szülők – és ez nem elsősorban társadalmi státusz kérdése – és a szakemberek egy jelentős része nagyon keveset tud arról, hogy milyen módon lehet és kell a gyerekek gondozása, nevelése során ezt elérni. A kör hamar bezárul, az iskolai kudarcok, a magatartási problémák, az ezekből is következő erőszakos, deviáns viselkedés, a keretek, szabályok elutasítása, a lelketlenség, empátiahiány mind egyenes következménye a koragyerekkori problémáknak, a megfelelő információ, segítség nyújtásának és a későbbi korrekció elmaradásának.

Az elvi tisztázás mellett tehát számolnunk kell azokkal a körülményekkel is, amelyek között a gyerekek, szüleik és a velük foglalkozó szakemberek élnek, ahogyan az intézmények működnek. Nincs esély a sikerre, ha a végénél kezdjük a helyzet rendezését: késő a büntetethetőségi korhatár tologatásával, büntetésekkel reagálni arra, aminek elkerülése érdekében az első 6 évben kellett volna megtenni a lehető legtöbbet.

A hatékony segítségnyújtás szempontjából pedig szinte soha nem merül fel a legsúlyosabb probléma: hogy azok a jogi, szakmai lehetőségek, intézmények, szolgáltatások, amelyek elvileg biztosíthatnák a veszélyeztetett gyerekeket, maguk is diszfunkcionálisan működnek, már ha vannak egyáltalán. A működési zavarokat, eredménytelenséget is a gyerekekre és családokra hárítja a közvélemény, illetve a szakemberek egy része. Nem kell ahhoz feltétlenül szegénynek, alacsony képzettségűnek és földrajzilag izoláltnak lenni, hogy egy szülő, gyerek ne férhessen hozzá az elvárható színvonalú egészségügyi, szociális, oktatási, kulturális szolgáltatásokhoz, de kétségkívül a hátrányok exponenciálisan halmozódnak, minél többféle a hátrány.

A nemzetközi és hazai kutatások szerint¹¹ a szegénység, társadalmi, gazdasági, földrajzi elszigeteltség jelentősen növeli annak esélyét annak, hogy az ilyen körülmények között felnövő gyerekek maguk is sikertelenek legyenek, és közülük sokan bűncselekményt kövessenek el. Az összefüggések azonban jóval bonyolultabbak, mint azt elsőre gondolnánk. Ahhoz, hogy valaki a sokszorosan veszélyeztetett csoportokból bajba kerüljön, elsősorban az érzelmi és fizikai elhanyagolásnak, bántalmazásnak van kiemelt szerepe. A kisebbséghez tartozás, szegénység, iskolázatlan szülők, az iskolai kudarcok felerősítik ennek veszélyét, és ezek egymásra hatása sokszorosra növeli a rizikót. A fő problémát az jelenti, ha egy gyerek születésétől nem kap annyi figyelmet, gondoskodást, elfogadást és a szükségleteire adott megfelelő választ, amennyire az egészséges fejlődéséhez szüksége van. Megfordítva is igaz: éppen azok a családok, szülők kapnak a legkevésbé támogatást, érhetnek el segítőket, szakembereket, intézményeket, akiknek erre a legnagyobb szükségük len-

ne. A rendelkezésre álló szűkösség mellett pedig az említett szakmai ismeretek, készségek és elérési technikák hiányoznak a leginkább.

Nem lehet tehát biztonsággal megmondani, hogy kik válnak elkövetőkké a magatartási és beilleszkedési, tanulási zavarral küzdő gyerekek közül. A nemzetközi kutatások egy részében nagy melléfogások voltak azokban az esetekben, amikor a bűnelkövetővé válást követéses vizsgálattal próbálták előre jelezni, majd igazolni. Másrészt azok a vizsgálatok, amelyek a már deviánsná vált, iskolából kimaradó, bűncselekményt elkövetett gyerekek, fiatalok előéletét vizsgálják, persze nagyon is egyértelmű problémák együttállását találták, és ennek alapján nyilvánvalóak a főbb rizikófaktorok. Hangsúlyozni kell, hogy nem egy-egy veszélyeztető tényező, hanem több tényező együttesen valószínűsítheti a későbbi problémákat. Nem lehet eléggé kiemelni, hogy a veszélyeztetett 10-15 százaléknál nagyobb gyerekből csak nagyon kevesen követnek majd el bűncselekményt. A másfajta problémákkal küszködők – függőség, depresszió, sikertelen életpálya, családi problémák, betegség, korai halálozás stb. – persze nagy valószínűséggel e csoportból tömegesen kerülnek ki, de nem csak közülük. A szülői, koragyermekkori nevelés, gondozás minősége mellett alapvetően meghatározó az óvodai, iskolai, lakóhelyi környezet, ahol a családtagokon kívül megismert felnőttektől kaphatnak mintákat, esélyeket a gyerekek arra, hogy hogyan kell viselkedni egymással, hogyan fogadhatjuk el, tisztelhetjük magunkat és másokat. Ha erre nincs mód, sőt ennek éppen az ellenkezőjét tapasztalják, akkor nő a harag, agresszió, a reménytelenség érzése, és ez valódi veszélyt jelent.

A megelőzés legjobb módja minden kutatás és tapasztalat alapján az, ha univerzális és integrált szolgáltatások keretében elérhető a szülők és gyerekek számára mindaz az ismeret és készség, ami a kiegyensúlyozott felnőtté válás feltétele. E körben a jó minőségű várandósgondozás, szülői szerepre felkészítés, sokféle és elérhető napközbeni ellátás a gyerekek számára, megfelelő segítség szükség esetén a család minden tagjának. A jó önismeret, önértékelés, az önbizalom, az érzelmi biztonság garancia arra, hogy a gyerekek képesek legyenek tanulni, megismerni a szűkebb-tágabb környezetüket, védettek legyenek a kihívásokkal szemben, ami egyben a leghatékonyabb bűnmegelőzési módszer is. Jelentősen csökkenti a deviáns, szerfüggő, patológiás személyiséggé válás kockázatát, és növeli a kreativitást, az iskolai, tanulási sikerességet, beilleszkedést.

Nincsenek gyors, olcsó és jó megoldások, csak tisztességes szándékkal, alaposan körüljárható és sok kudarcra, nehézséggel, fokozatosan javítható lehetőségek. Bizonyos politikai, szakmapolitikai döntések elkerülhetetlenek, és nem elsősorban azért, mert robbanásvesztés a társadalmi feszültség, hanem azért, mert nem vehetjük a lelkünkre, hogy gyerekek, emberek százazrei esélyt sem kapva, sokszorosan bűnhődnek a rajtuk többnyire kívül álló okokból bekövetkezőkért. Azok felelőssége, akik ezt képesek átlátni, tehetnek valamit, minden nap nő.

Herczog Mária

¹¹ Részletesebben lásd: Herczog Mária: *Gyermekkori elkövetők – Nincsenek csodák!*, *Fundamentum* (megjelenés alatt).

A fiatalkori bűnismétlés megelőzése

A bűnügyi statisztikákban kirajzolódik néhány elgondolkodtató tendencia: a bűncselekmények többségét Magyarországon 18-39 éves férfiak követik el, és egyes bűncselekmények – például a rablás, az erőszakos közöszlész – elkövetői egyre fiatalabbak.¹ A bűnügyi nyilvántartásba vett fiatalkorúak² aránya nem változott jelentős mértékben 1980 és 1997 között (20% körüli), viszont 1998-ban 25, 1%-ra, 1999-ben pedig tovább (27,9%-ra) emelkedett. Figyelemre méltó változás a fiatalkorúak bűnismétlésében is tetten érhető: az egy bűncselekményért elítélt fiatalkorúak száma 1/5-del nőtt, a több bűncselekményt elkövetettek száma pedig több mint 2,5-szeresére emelkedett. Az első bűncselekményt elkövetők korosztályi összetétele egyre inkább a fiatalabbak felé mozdul el, ezáltal növekedett a bűnügyi felelősségre nem vonható, 14 évnél fiatalabb elkövetők száma.³ A KSH adatai szerint a korcsoportos bontások azt mutatják, hogy már a 18-19 évesek körében magas a bűnismétlők aránya, majd ez a harmincas-nyolcvanas korosztálynál tetőzik.⁴

Milyen lehetőségek vannak a fiatalkorúak bűnismétlésének megelőzésére? Ennek vizsgálata igen fontos, hiszen a bűnismétlés a társadalomba való visszailleszkedés nehézségeinek egyik indirekt mutatója.⁵

A tanulmány tárgya az a három intézmény, amelyek elsődleges célja a bűnismétlés megelőzése: a büntető igazságszolgáltatás részeként működő Pártfogó Felügyelői és Jogi Segítségnyújtó Szolgálat, ennek háttérintézménye, a Jóvá Tett Hely és a Váltó-sáv Alapítvány, és ezek együttműködési lehetőségei.

A tanulmány szerzője abból a hipotézisből indult ki, hogy jelentős preventív potenciál rejlik a bűnismétlés megelőzésére hivatott intézmények összefogásában. A szakemberekkel folytatott beszélgetések során számtalan más, munkájukat és együttműködési lehetőségeiket érintő téma került felszínre. Szó esett az alternatív szankciók alkalmazásának bővítéséről és a csoportfoglalkozások jelentőségéről. Ezek fontos részét képezik a tanulmánynak, mert az interjúk során kiderült, ezek nagyban meghatározzák az együttműködések létrejöttét és sikerességét. Az alternatív szankciók alkalmazási lehetőségein túl további kutatást igényel a preventív területén tevékenykedő szakemberek attitűdjének vizsgálata, ami szintén meghatározója az együttműködéseknek.

■ AZ EGYÜTTMŰKÖDÉSEK HÁTTERE

A társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája több ízben is hangsúlyozza az együttműködés fontosságát. A dokumentumban ún. átfogó célkitűzésként is megjelenik „a partnerség megteremtése a társadalmi bűnmegelőzés szereplői között”.⁶ Emellett a stratégia több európai uniós programra is hivatkozik: Az AGIS-program a korábbi bűnözés elleni programokat egyesíti. Célja a több szintű együttműködés kialakítása: a helyi, regionális és nemzetközi kapcsolatok élénkítése, az információk és tapasztalatok cseréje. A Hippocrates-program „célja az (EU) tagállamok köz- és magánintézményei közötti együttműködés előmozdítása, függetlenül attól, hogy szervezett bűnözésről vagy a bűnözés más formái elleni fellépésről van szó.”⁷

1 Társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája 2003. pp. 15.

2 fiatalkorú, aki elérte a büntetőjogi felelősség alsó korhatárát, 14 évet, de nem érte el a nagykorúságot, a 18. életévét

3 Kerezi Klára-Gosztonyi Géza-Bogschütz Zoltán-Éliás Dávid: Mediáció a pártfogásban. Budapesti Szociális Forrásközpont, Budapest, 2002. pp. 37-38.

4 A jogerősen elítéltek társadalomstatistikai vizsgálata, 1990-2003. in: Társadalomstatistikai Füzetek 44., KSH Budapest, 2005. idézi: Kerezi Klára-Kó József: 2006. pp. 31. A pártfogó felügyelet speciális magartartási szabályai. Kutatási beszámoló Budapest, 2006. pp. 15., 29.

5 Kerezi - Kó i.m. pp. 31.

6 Társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája 2003. i.m. pp. 38.

7 Társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája 2003. pp. 31.

A nemzetközi mellett a helyi szintű együttműködések is jelentős hangsúlyt kapnak a stratégia szándékai között: „Az együttműködés a Kormány, a minisztériumok, a hatóságok, a tudomány képviselői, a közösségi és a civil szervezetek, az üzleti szektor, az egyházak és a magánemberek közötti folyamatos kapcsolatban valósul meg.”⁸ „A tapasztalatok szerint azok a bűnmegelőzési kezdeményezések hatékonyak, amelyeknél horizontálisan (szakmaközi együttműködésekben) és vertikálisan (a központi és a helyi szerveződésekben) valósul meg az együttműködés.”⁹

A különböző társadalmi intézmények közötti összefogás lehetőségét a 41. rendelet (3) §-a is ajánlja: „Az önkormányzatok, az egyházak, a munkáltatók, a karitatív és más civil szervezetek az utógondozásban közreműködhetnek, ennek során velük a Hivatal¹⁰ és a megyei hivatal együttműködési megállapodást vagy szerződést köthet.”¹¹

A tanulmány első részében az említett három szervezet tevékenységének és munkájuk mögött álló büntetőjogi szemlélet ismertetésére kerül sor. Ezt követően a kutatás hátterének leírása

8 Társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája 2003. pp. 35.

9 Társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája 2003. pp. 35.

10 Hivatal= Pártfogó Felügyelet és Jogi Segítségnyújtó Szolgálat Országos Hivatal

11 17/2003 (VI. 24.) IM. Rendelet

sa és az említett intézményekben dolgozó szakemberek véleményei következnek az együttműködés lehetőségeiről. Ezek alapján, a harmadik részben kerül sor a hipotézis vizsgálatára: milyen elképzelésekkel találkozunk az intézmények közötti együttműködés preventív hatásáról? Végezetül kiterünk a levonható következtetésekre az együttműködések és az esetleges további lehetőségeket illetően.

■ ÁLLAMI SZFÉRA ÉS NONPROFIT SZERVEZET – A VIZSGÁLT INTÉZMÉNYEK BEMUTATÁSA

■ Fiatalkorúak pártfogó szolgálata

A Bv. tv. 92. § (1) bekezdése alapján: „a pártfogó felügyelet célja, hogy az elkövető ellenőrzésével és irányításával segítse annak megakadályozását, hogy ismételten bűncselekményt követhessen el, és segítséget nyújtson a társadalomba való beilleszkedéshez, az ehhez szükséges szociális feltételek megteremtéséhez.” A Btk. 199. §-a értelmében a fiatalkorú bűnelkövetők pártfogó felügyelet alatt állnak: feltételes szabadság, próbára bocsátás, felfüggesztett szabadságvesztés, javítóintézeti nevelésből való ideiglenes elbocsátás és vádemelés elhalasztása esetén.¹² Ez az eljárás egyrészt kontroll, másrészt támogató funkciót tölt be, így a pártfogó feladatai a büntetőpolitika és a szociálpolitika kapcsolódási pontjain jelölhetők ki.¹³ A pártfogó feladata, hogy az előírt magatartási szabályokat¹⁴ a fiatalkorúval betartassa. Az *általános magatartási szabályok* szerint, ha a pártfogolt munkaképes fiatalkorú, akkor köteles munkaviszonyban állni, vagy egyéb kereső foglalkozást folytatni, vagy tanulmányokat folytatni, valamint köteles előzetesen bejelenteni lakóhelyének vagy munkahelyének megváltoztatását a hivatásos pártfogónak.¹⁵ A pártfogolt köteles a pártfogóval rendszeres kapcsolatot tartani és számára az ellenőrzéshez szükséges felvilágosítást megadni.¹⁶ A bíróság vagy az ügyészség a pártfogó felügyelet céljainak elősegítése érdekében *külön magatartási szabályokat* is előírhat. Ilyen lehet, hogy a fiatalkorú a pártfogó felügyelő által szervezett csoportos foglalkozáson vagy a Pártfogó Felügyelői Szolgálat közösségi foglalkoztatójának programja szerinti más foglalkozáson vegyen részt.¹⁷

Mindez – Kerezi Klára szavait idézve – nem a „falak nélküli börtönt” teremti meg, hanem az alkotmányos jogok figyelembe vételével, „feltételek között megvalósuló szabadságot” biztosít.¹⁸ A pártfogó felügyeletet az ún. alternatív szankciók közé sorolhatjuk. Ezek közösségben végrehajtott és különböző szabadságkorlátozással kombinált felügyeletet jelentenek, amelyek az elkövető számára a reintegrációhoz szükséges támogatást is nyújtják. Magyarországon a pártfogó felügyelet mellett alternatív szankcióként a közérdekű munka létezik.¹⁹

¹² Kerezi-Gosztanyi-Bogschütz-Éliás i.m. pp. 26.

¹³ Kerezi Klára: *Az alternatív büntetések és végrehajtásuk in: Gönczöl Katalin-Korinek László-Lévai Miklós (szerk.): Kriminológiai ismeretek bűnözés, bűnözéskontroll Budapest, 1996. pp. 383.*

¹⁴ 2005. évi XCI. Törvénnyel módosított 1987. évi IV. tv. 82. § (4) bekezdése

¹⁵ Kerezi-Gosztanyi-Bogschütz-Éliás i.m. pp. 27-31.

¹⁶ Kerezi-Kó i.m. pp. 15.

¹⁷ Kerezi-Kó i.m. pp. 15.

¹⁸ Kerezi Klára: *Kontroll vagy támogatás: az alternatív szankciók dilemmája Budapest 2006. pp. 103.*

¹⁹ Gönczöl Katalin: *Devianciák, devianciakontroll, bűnmegelőzési stratégiák in: Gönczöl-Korinek-Lévai i.m. pp. 127-130.*

■ A Jóvá Tett Hely

Az Országos Bünmegelőzési Bizottság 2003-ban több pályázatot is kiírt, amelyek a társadalmi bünmegelőzés nemzeti stratégiájának két szándékához – a gyermek- és fiatalkori bűnözés csökkentésének prioritásához és a széles körű partneri együttműködéshez – igazodtak.²⁰ Ezek egyikét az Igazságügyi Minisztérium Pártfogó Felügyelői és Jogi Segítségnyújtó Szolgálat Fővárosi Hivatala nyerte el, amelynek köszönhetően létrejött a Jóvá Tett Hely Képzési, Támogató és Szabadidős Központ. Ez a központ a pártfogó felügyelet olyan háttérintézményeként működik, amely biztosítja az ügyészség és a bíróság által előírható külön magatartási szabályok végrehajtását. Az itt működő csoportfoglalkozások keretében agressziókezelő-önismereti tréning, drámapedagógiai foglalkozás valósul meg, amelyek a szociális készségeket hivatottak fejleszteni. Emellett a szabadidős központ munkatársai az álláskeresésben is segítséget nyújtanak a fiataloknak.

A modellintézményként induló Jóvá Tett Hely együttműködő partnerei a Váltó-sáv Alapítvány, a Közösségi Szolgáltatások Alapítványa és a Horizont Szociális Alapítvány voltak. A projekt 2005 novemberében zárult. Ezt követően (és máig is) az Igazságügyi Hivatal Pártfogó Felügyelői Szolgálat tartja fent a Jóvá Tett Helyet, de programjainak nagy részét továbbra is civil szervezetekkel együttműködve valósítja meg.

■ A Váltó-sáv Alapítvány

Az alapítvány olyan fiatalkorúaknak és fiatal felnőtteknek nyújt segítséget – 30 éves korig –, akik börtönbüntetésüket töltik, vagy már letöltötték. Az alapítvány munkája azokat a fiatal felnőtteket célozza meg, akik szeretnék megkönnyíteni a büntetés-végrehajtás rendszerén kívüli, majdani életüket, tanulással, képzéssel, az új életre való felkészüléssel, ezáltal segítve társadalomba való visszailleszkedésüket. A Váltó-sáv munkatársai tehát vállalják a fiatalok érettségire való felkészítését – már a börtönök alatt is –, emellett életvezetési tanácsokat is nyújtanak, és mentálhigiénés ellátást biztosítanak. A visszaesés megelőzésében nagy szerepet tulajdonítanak a segítő kapcsolatban szükséges bizalom és a folyamatos érzelmi biztonság megteremtésének.

Az alapítvány ex-kriminális fiatalokat is bevon munkájába, akik mintegy példaként szolgálnak a börtönből szabadultak számára. A Váltó-sáv tevékenysége a büntetésüket letöltött fiatalok hozzátartozóinak lelki támogatására is kiterjed. Mára a Váltó-sáv munkája olyan ismertté vált a börtönökben, hogy a fogvatartottak maguk keresik fel az alapítványt levélben, illetve a büntetés-végrehajtási intézetekben.

■ Bünmegelőzés három szinten

Az itt bemutatott három intézmény közös vizsgálatát a bünmegelőzés modelljében elfoglalt közös helyük is lehetővé teszi. Ennek a modellnek a harmadik szintje az ún. *harmadlagos pre-*

²⁰ *Társadalmi bünmegelőzés nemzeti stratégiája 2003. pp. 42.*

venció, amely a büntető igazságszolgáltatás keretei között működik. Célja a már bűnelkövetővé vált fiatalokúak reintegrációjának és visszaeséstől való megvédésének biztosítása.

A *másodlagos prevenciót* az enyhébb deviáns viselkedés, illetve a veszélyeztetettek esetében alkalmazzák. Ilyen például a kábítószerfüggők, alkoholisták, bűnelkövető családban nevelkedő, illetve család nélkül felnövekvő, valamint a negatív befolyású baráti körhöz tartozó gyermekek helyzete. A megelőzés tehát már kézzelfoghatóbb veszélyekre reagál, azonban a prevenció folyamat során nem lehet büntető jellegű intézkedéseket alkalmazni.

Az *elsődleges prevenció* célja a társadalom tagjainak tájékoztatása az áldozattá, illetve bűnözővé válás elkerüléséről és az ehhez szükséges intézményesített segítségről. Korai stádiumban történő beavatkozásról van szó, amely a veszélyeztetettség, sérülékenységre adott korai reakciót jelenti. (Ilyen például a gyakori iskolai hiányzás, a csavargás, a tartós munkanélküliség.)²¹

■ Szemléletváltás a büntetőjogban: a helyreállító szemlélet megjelenése

A kutatás ismertetése előtt nélkülözhetetlen annak a büntetőjogi szemléletnek a bemutatása, amely a harmadlagos prevenció gyakorlati megvalósulásának alapját képezi. Számtalan érv szól a börtönbüntetés ellen, ezzel párhuzamosan a szabadságelvonással nem járó büntetések mellett. Ezek közül a legfontosabbak: a társadalomba való visszailleszkedés, a reszocializáció kérdése és az anyagi költségek mellett a további bűnelkövetés ellen ható „nevelési funkciók”, az elkövető szembesítése az elkövetett tettel.

A bűnözés növekedésére és veszélyesebbé válására a népszerű válaszok többnyire a szabadságelvonás szélesebb körű alkalmazását jelentik. A szakmai javaslatok viszont azokra a kutatásokra hivatkoznak, amelyek szerint a szabadságvesztés nem elég hatékony a bűnisméltés megelőzésében. Douglas Hurd, volt angol belügyminiszter szerint: „A börtön arra jó, hogy rossz embereket drága pénzen még rosszabbá tegyünk.”²² Amellett, hogy a börtönbüntetés szétszakítja a közösségi és családi kapcsolatokat, csökkenti az elkövető szándékát és képességét is, hogy felelősséget vállaljon tettéért.²³ A közösségben végrehajtott büntetések előnye, hogy kiküszöbölik az elzárás mind az egyénre, mind a társadalomra káros hatását. Az életkori sajátosságok miatt a fiatalok esetében a börtönszocializáció és a reszocializáció esélye is nagyobb, mint a felnőtt korúak esetében. Ugyanakkor szintén kutatások bizonyítják, hogy önmagában a kizárólagos kontroll, illetve az iránymutatás és ellenőrzés nélküli segítség sem csökkenti a visszaesést.²⁴

A büntetőjogi szankciók közül a szabadságvesztés a legdrágább büntetési forma. A hazai adatok szerint egy elítélt napi ellátása meghaladja a 6000 Ft-ot, egy új börtönfőhely létre-

hozása pedig a 11,7 millió Ft-ot.²⁵ A súlyos és a kevésbé súlyos bűncselekményeknek arányban kell állnia a tettek szankcionálásával. A költségek mérlegelésére a rövid tartalmú szabadságvesztésekkel kapcsolatban fontos, hiszen a társadalom nem fordíthat nagyobb összeget a bűnelkövető kezelésére, mint amennyi az általa okozott kár értéke. A rövid tartamú szabadságvesztés kiváltására leginkább az alternatív szankciók alkalmasak.²⁶

A közösségi szankciók szemléletében meghatározó a resztoratív vagy helyreállító igazságszolgáltatás szemlélete, ahol az áldozat és a bűncselekménnyel okozott kár áll középpontban. Az igazságszolgáltatás fő feladata tehát a bűncselekmény előtti állapot helyreállítása és az áldozat kártalanítása. A resztoratív szemlélet elterjedéséhez Nils Christie norvég kriminológus '70-es, '80-as években írt tanulmányai is hozzájárultak. Christie felhívja a figyelmet arra, hogy a büntetőeljárás megfeleldezik az áldozatról és a neki okozott kárról, sőt, további sérelmeket okoz.²⁷

„A helyreállító szemlélet lényege, hogy nem elvont, absztrakt normákhoz való igazodást jelent, hanem mindig a szabályokhoz igazodó közösség igényeit, szükségleteit, fennmaradásához való feltételeit tükrözi.”²⁸ Így a büntetésre adott reakció célja nem a büntetés, a megtorlás, hanem az okozott kár helyreállítása. Emellett fontos elem a kárt okozó személyben a felelősségvállalás, a megbánás, a közösség értékének elismerésének felkeltése. A szabályszegés tehát a közösséget sérti, ezért az erre adott válasz is ugyanebből a közösségből érkezik, és nem valamilyen külső, felettes hatalomtól. Ettől és az érintett felek bevonásától remélhető a mindenki számára kedvező, egyéni szempontokat is figyelembe vevő és így hosszú távú megoldás megszületése. A konfliktus megoldásának egyik ilyen módja az ún. konferencia-megbeszélés, amin a konfliktusban érintett felek és azok támogatói is részt vehetnek. Ennek moderálását egy független személy, a facilitátor vezeti.²⁹

A helyreállító szemlélet hazánkban is alkalmazott másik gyakorlati technikája a **mediáció**.³⁰ Itt csak az érintett felek vesznek részt az eljárásban. Lényege, hogy a jogviták peres úton kívül oldhatók meg. Az egymással konfliktusban álló felek önként ülnek le, hogy rendezzék vitájukat. Ezt a beszélgetést a mediátor koordinálja, egy meghatározott forgatókönyv alapján. Feladata a vita rendezésére ösztönözni a feleket. Tehát nem ő mondja ki a döntést, hanem pártatlan szereplő az eltérő vélemények közelebb hozásában. A mediációs eljárás esetében nincs szó joglemondásról, mivel a résztvevők mindig fordulhatnak bírósághoz is.

25 Kerecsi K. i.m. 2006. pp. 179.

26 Kerecsi K. i.m. 2006. pp. 179.

27 Vigh J. *Kriminológiai alapismeretek* Budapest, 1998. pp. 214-216.

28 Fellegi Borbála: *A Zöld Kakas Liceum és a Család, Gyermek, Ifjúság Kiemelten Közhatalú Egyesület együttműködésében elvégzett kísérleti program értékelő tanulmánya*, 2002. január, <http://www.fellegi.hu/files/ZKtanulmany.doc> pp. 3.

29 Fellegi i.m. pp. 3.

30 2002-től polgári peres ügyekben, 2007-től büntetőügyekben alkalmazható Magyarországon közvetítői eljárás

21 Gönczöl i.m. pp. 127-130.

22 Kerecsi i.m. 2006. pp. 171.

23 Kerecsi i.m. 2006. pp. 231.

24 Junger-Tas, J. 1994. és Meyerson, B. E. 1992. idézi Kerecsi K. i.m. 2006. pp. 238.

A resztoratív szemlélet szerint az elkövetőt az áldozattal és tettével szembesítik. Ezzel egy olyan lehetőség nyílik meg, amelynek során az elkövető lehetőséget kap arra, hogy végiggondolja, megbánja és átérezze a másik oldal helyzetét. Ez mind hozzásegíthet ahhoz, hogy személyisége jó irányba alakulhasson. Mindez különösen a gyermekkorúak által elkövetett cselekmények esetében lehet jelentős, hiszen a 14 év alatti fiatalok nem büntethetőek.³¹ Külföldi tapasztalatok szerint a bűnismétlés megelőzésében használható a jóvátétel vagy az elkövető és az áldozat közötti kiegyezés. Az áldozatok a büntetés céljának tekintik a jóvátételt is.³²

■ AZ INTERJÚS KUTATÁS ISMERTETÉSE

A fentiek ismeretében különösen érdekesnek tűnhet annak feltérképezése, hogy milyen az együttműködés a bűnismétlés megelőzésére hivatott szervek, illetve szakemberek között. 2006 novemberében kvalitatív módszerek segítségével tájékozódtam a harmadlagos prevencióban tevékenykedő szakemberek véleményéről, milyennek látják az intézmények közötti együttműködést.

16 strukturált interjú született fiatalkorúak pártfogóival és a Jóvá Tett Hely, illetve prevencióval foglalkozó civil szervezetek munkatársaival. Az interjúk átlagosan 30-40 perc időtartamúak voltak. Az alanyok kiválasztása hólabda-módszer szerint zajlott. A fiatalkorúak pártfogóival való találkozás személyes ajánlások segítségével történt. A Jóvá Tett Hely és a Váltó-sáv Alapítvány munkatársainak szinte mindegyikével sikerült beszélgetnem.

A kutatás keretein belül résztvevő megfigyelést folytattam a Jóvá Tett Helyen megrendezésre kerülő, külön magatartási szabályként előírt drámacsoport néhány foglalkozásán. Ez lehetőséget adott az ott megforduló fiatalokkal való személyes kapcsolatfelvételre is. A fiatalokkal való beszélgetések – kérésükre – nem kerültek rögzítésre. Néhány pártfogó fogadóórájába is betekintheztem. Az így, együttesen nyert információk is segítettek a témában való tájékozódást.

Ez a tanulmány a *szabadságelvonással nem járó szankciókra* fókuszál, így a javító-nevelő intézetek és a fiatalkorúak büntetés-végrehajtási intézményei nem kerültek vizsgálat alá, bár szintén a harmadlagos prevenció szintjén tevékenykednek. Azt is fontos megemlíteni, hogy a Váltó-sáv Alapítvány munkája nem korlátozódik csak zárt intézményekre, hiszen klienseiknek a börtönből való szabadulásuk után is segítséget nyújtanak.

■ A szakemberek vélekedése az együttműködés lehetőségeiről

A *Társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiájában* megfogalmazottak szerint a partnerség kiemelkedően fontos a harmadlagos bűnmegelőzés terén, mind az erre hivatott állami szervek, mind a civil szervezetek között. Ennek gyakorlati megvalósulását vizsgáltuk a szakemberek véleményei alapján.

Dr. Hatvani Erzsébet, az Igazságügyi Hivatal főigazgatója szerint: „Biztosítani kell a fiatalkorú bűnelkövetőkre vonatkozó igazságszolgáltatási rendszer intézményei közötti és a fiatal korosztályok devianciájával foglalkozó gyermekjóléti, gyermekvédelmi, egyéb szociális és oktatási és egészségügyi intézmények közötti együttműködést.”³³

A Pártfogó Felügyelői Szolgálat, az Egészségügyi, Szociális és Családügyi Minisztérium Aszódi Javítóintézete, az SZMM Rákospalotai Javítóintézete, és az SZMM Debreceni Javítóintézete 2004-ben együttműködési megállapodást kötött. Ennek célja elsősorban a közös pályázatok és a közös oktatási-kutatási projektek létrehozása. Pártfogó interjúalanyaim szerint a legtöbb együttműködés esetfüggő, azokkal az intézményekkel alakulhat ki, amelyekkel munkájuk során kapcsolatfelvétel válik szükségessé.

Az intézmény vezetői szintjén kimondott, a sok esetben valóban élő és széles körben kiépített kapcsolatok ellenére a megkérdezett pártfogó felügyelők keveselltek ezek működésbeli hatékonyságát. Többségük fontosnak tartotta hangsúlyozni, hogy az együttműködések személyes – ezen belül is gyakran a jó – ismeretiségektől függenek.

A fiatalkorúak pártfogói gyakran magas esetszámról és az ebből adódó túlterheltségről számoltak be. A felnőtt korúak pártfogói átlagosan 200-280 aktaszámmal dolgoznak. Ez az arány a fiatalkorú pártfogók esetében is igen magas, átlagosan 100-150 fiatalkorú terhelt esik egy pártfogóra. Munkájuk megkönnyítésére jött létre a Jóvá Tett Hely.

A „hely” munkatársaira is nehéz feladat hárul. Gyakran szembesülnek azzal, hogy nehéz klienskörük a motiválása. Mindez programjaik rendszerességét fenyegeti, és az önkéntesek lelkesedése is alábbhagyhat a sokszor érdeklődés hiányában elmaradó foglalkozások miatt. A foglalkoztató ilyen tapasztalatait résztvevő megfigyelésem is alátámasztja: a hónapok óta szervezett, gimnáziumi bűnmegelőzési óra október végén elmaradt, mivel az erre felkért pártfogó nem jött el. A fiúval való korábbi személyes beszélgetésem során kiderült, hogy bár a Jóvá Tett Hely munkatársaitól segítséget, támogatást és ösztönzést is kapott életkörülményinek rendezésére, azt elutasította és továbbra is az utcán élt.

Emellett állami támogatottságú intézményként el kell számolniuk a kiadásokkal is, ezért az érdektelenség kísérte szolgáltatásokat nem tudják fenntartani. Az így meghiusuló programok hiányát a pártfogó felügyelők is érzik:

„Itt [a Jóvá Tett Helyen] volt egy fiú, aki jogát tartott és egy távol-keleti masszázst. Ezek több dolog miatt lettek volna jók, egyrészt a strukturált szabadidő-eltöltés, másrészt inkább az „anyagos ügyekben”. Ad egy olyan relaxációs, nyugalmi állapotot, amit egy füves cigaretta adhat. Megszűnt. Bele lehet menni, hogy miért, meg hogyan, lényeg az, hogy nincs.”

³¹ Herczog Mária: Szentül szemben a problémákkal és a lehetséges megoldásokkal In: Herczog Mária (szerk.): *Megbékélés és jóvátétel. Kézikönyv a helyreállító igazságszolgáltatásról* Budapest, 2003. pp. 18-19.

³² *Társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája* 2003. i.m. pp. 81.

³³ Hatvani Erzsébet: *Hidak a szakmák között. Elhangzott: Tíz éves az előzet- konferencia, Rákospalota 2006. november 29.*

A meghíúsuló programok hiánya mellett a Jóvá Tett Hely munkatársai számára felmerülő nehézségeket is érzik a fiatalok pártfogói:

„Azt gondolom, hogy ami itt van a Jóvá Tett Helyen belül program, az kevés. Nagyon jó, hogy van korrepetálás, hogy korábban volt pszichiáter. Nem terápiát csinált itt, de tovább tudta küldeni, vagy egyéb munkahelyén foglalkozni vele. De ami most van kevés. Lézenegnek fönt. Nem érzem, hogy megszólítva lennének. Nem feltétlenül gondolom, hogy ez az ő [a Jóvá Tett Hely munkatársai] hibájuk lenne. Borzasztó nehezen megszólíthatóak. Pont azért, mert kötelezettek. Ha ezt a falat sikerül lebontani, akkor elkezdődhet velem is, a Jóvá Tett Hellyel is együttműködés.”

A fogvatartottak munkaerő-piaci reintegrációját tárgyaló konferencián³⁴ elhangzott, hogy a pártfogó szolgálat a jelentős létszámihiány miatt csak néhány esetben tudott kifejezetten speciális utógondozói feladatokat ellátását végző munkatársat biztosítani. A pártfogó felügyelők a büntetés-végrehajtási intézetekben és a javítóintézetben csoportos tájékoztatókat, egyéni meghallgatásokat tartanak, valamint a munkába álláshoz szükséges okmányok intézésében vesznek részt. Szintén az ő feladatuk a lakhely és a munkahely keresésének, az esetleges kezelés, tanulmányok folytatásának előkészítése, valamint a családok felkészítése a visszafogadásra.³⁵ A Váltó-sáv Alapítvány tevékenységét az teszi szükségessé, hogy a börtönből szabadultak számára nem minden esetben írják elő a pártfogó felügyeletet. (A felfüggesztett szabadságvesztésre, próbára bocsátott személyek számára van hivatalosan kirendelt pártfogó felügyelő.) A pártfogók túlterheltsége miatt bennük is él az igény, hogy feladataikat megosszák más intézményekkel.

Adott civil szervezeti létből szemlélve erős kritika érheti az állami szférában tevékenykedő kollégákat:

„Az állami szervek esetében pedig inkább hatalmi harcba fullad a dolog. A pártfogókkal nekünk rengeteg konfliktusunk volt, mert ott az volt a szemlélet, hogy mi kvázi alájuk tartozunk, és próbált minket utasítani, pedig mi független civil szervezet vagyunk. Nem volt partnerségi viszony, hanem alá-fölrendeltségi viszony volt.” – jellemzi a helyzetet egy civil szervezetnél dolgozó munkatárs

„Nem ugyanazokat a nézeteket valljuk, és nem ugyanazok fontosak nekünk, mert nem ugyanazt gondoljuk. A szemlélet más. Van, aki azzal a szemlélettel küzd, pl. az elterelés kapcsán, hogy ezzel az a valaki megúszott egy börtönbüntetést, vagy pénzbüntetést. Tehát ő egy hónapban egyszer 4 órán keresztül szenvedjen, mert hogy ez van rá kiszabva, büntetésként. Büntetés egyenlő szenvedéssel. Én nem ezt gondolom. Azt gondolom, hogy lehetőséget kapott a szakma, erre a 4 órára, hogy megfogja azt az embert, és megértse vele, hogy miért nem túl jó, hogy ha ő anyagot használ. Ezt nem szenvedtető eszközökkel kell elérnem, ha-

³⁴ Fogvatartottak és büntetés- végrehajtási intézetekből szabadulók munkaerő- piaci (re)integrációjának támogatása-konferencia, Budapest, 2006.02.16-17.

³⁵ Kóta Tündétől elhangzott: A pártfogók munkaerő- piaci támogatási lehetőségei; a pártfogók munkája. konferencia, Budapest, 2006.02.16-17.

nem azzal, hogy ő jól érezze magát, és elérjem azt, ha legközelebb problémája lesz, tudja, hol kérhet segítséget, és merjen is. Ez egy példa, tehát mást gondolunk, más a szemlélet... Sajnos az állami szféra nagyon bürokratikus módon gondolkodik, nem az egyént nézi. Persze ide is kezd most már beszivárogni, meg tényleg sok kolléga törekszik arra, hogy ez ne így legyen, de még mindig nagyon a különbségek.” – a Jóvá Tett Hellyel együttműködő civil szervezet munkatársa.

Azonban fontos annak belátása, hogy más eszköztárral dolgozhatnak ugyanazon területen, de más szférában tevékenykedők. Alapvetően más az állami és a civil intézmények mozgásteret és a rendelkezésükre álló lehetőségek. Mint azt már fentebb, a Jóvá Tett Hely esetében vázoltuk, egy állami támogatott szervezet adott anyagi feltételek mellett dolgozik. Emellett a jogszabályi háttér is behatárolja tevékenységi körüket. A civil szervezetek szakmai munkájuk során anyagi vonatkozásban nagyobb rugalmassággal bírnak az állami szféra bürokratikus felépítésével szemben. A Váltó-sáv Alapítvány esetében ezt a kötetlenséget jelenti, hogy lehetőségük van munkájukba ex-kriminális fiatalokat bevonni, akik klienseik számára olyan élő példát jelenthetnek, ami hozzájárulhat a „helyes út” megtalálásához. Ezen kívül egyéni esetkezelés keretében személyre szabottan készítik fel az érettségire a hozzájuk forduló fiatalokat.

A Váltó-sáv Alapítvány munkatársai szerint az állami szervezettel való együttműködés akadálya elsősorban az eltérő szemlélet, míg más civil szervezetekkel való közös munkában akadályt képező tényező a közös anyagi források megszerzése, a pályázatok elnyerése. Az együttműködést mégis nélkülözhetetlennek vélik, hiszen egy-egy ember életében fontos segítséget nem képes egyetlen intézmény megadni.

„Szerintem az egy hiányterület, hogy egy ember kapcsán akár két szakember, két külön területről le tudjon ülni, és végig tudja beszélni az aktuális esetet, és akár közös munkát kiépíteni. Ez nem is annyira formális, mint inkább informális úton történik. Vannak ilyenek, de azt gondolom, hogy nem nagyon elterjedt.” – a Váltó-sáv Alapítvány egyik munkatársa

Gyetzvainé Juhász Mária, a Pest Megyei Igazságügyi Hivatal pártfogó felügyelője saját tapasztalataira hivatkozva méltatta a Váltó-sáv Alapítvány munkáját. Az alapítvány börtönfalakon belül folytatott munkájának köszönhetően a szabadultak az új élethelyzetbe önálló tervekkel és megkezdett tanulmányokkal kerülnek, mindez megkönnyíti a társadalmi reintegrációjukat.³⁶

MIK A SZAKMAI IGÉNYEK?

A kutatás alapvetően az intézmények közötti együttműködésekre koncentrált. Érdekes tapasztalat volt azonban, hogy a szakemberekkel folytatott beszélgetések során többször előbukant, sőt egyöntetű véleményként rajzolódott ki, hogy a harmadlagos prevenció hatékonyságát javítaná a fiatalok szabadidejének strukturálása:

³⁶ Gyetzvainé Juhász Mária, konferencia, Budapest, 2006.02.16-17.

„Akarva-akaratlanul bele fog sodródni valamibe, mert iszonyatosan ráér, iszonyatosan unatkozik az életben. Cselleng, nem találja a helyét. Ezeket a szabadidős programokat ezért tartom fontosnak. Jónak tartom a »pingpongozás közben beszélgetünk«- dolgot.” – egy budapesti pártfogó véleménye.

„A bűnmegelőzés: adok egy másik utat neki. De hogyan?... »Maradj itt pingpongozni, maradj itt csocsózni, próbáld ki a jóga órát...«... ennek arról kellene szólnia, hogy bűnmegelőzés, meg segítségnyújtás, de nincs rá eszközünk, nincs társszervezet, akivel kooperálni lehet.” – mondja egy budapesti pártfogó.

További problémát jelent a szóban forgó fiatalok esetében, hogy sokan – tájékozatlanságból vagy kényszerből – magántanulónak válnak. Ez szinte teljes bizonyossággal előrevetíti az általános iskolai tanulmányok félbehagyását. Előfordul, hogy maguk a szülők sem ösztönzik gyermekeiket tanulmányuk befejezésére. Az így magántanulónak vált fiatalok szülei mellett segédmunkásként dolgoznak, másik részük pedig „elegáns iskolakerülő” (ahogyan az egyik pártfogó interjúalany említette), tehát nem dolgozik és a féléves vizsgák alkalmával derül ki, hogy nem is tanul. Az ő esetükben különösen nagy hangsúlyt kellene kapnia a szabadidő strukturálásának. Ebben azoknak az alapítványoknak és intézményeknek lehet nagy szerepe, amelyek szolgáltatásait a fiatalok könnyen igénybe tudják venni, mivel a magántanuló státusz miatt nem érhetőek el az iskolákban, illetve általában szerény anyagi körülmények között élnek.

A fiatalokkal dolgozó pártfogók igénylik az alternatív szankciók kapacitásának, hatékonyságának bővítését, azonban az infrastrukturális feltételek gyengesége, leginkább az anyagi eszközök hiánya, és nem utolsósorban a magas esetszám miatti túlterheltség nehézségeket okoz a kezdeményezésekben. Biztató azonban, hogy mindezek ellenére történtek, történnek kezdeményezések, leginkább egy-egy szakember hivatástudatának köszönhetően:

„Tavaly a javítóintézzettel együttműködve sportdélelőttöt szerveztem a gyerekeknek: a bagi gyerekeknek és a javító intézeti nevelteknek. 30 fővel. Olyan sikere volt, hogy a gyerekek állandóan nyúznak, hogy »Pista bácsi, mikor megyünk már megint?« Tehát azt látom, nagyon kimagasló eredményt lehetne elérni egyrészt sportrendezvényekkel, másrészt pedig van egy olyan elképzelésem, hogy kenutábot szeretnék szervezni a fiataloknak. Csak hogy ezt már nem lehet a pártfogó nyakába varrni, ilyen feltételekkel, ekkora gyerekszám mellett nem megy. Valakinek fel kellene vállalni. Például vannak fizetett művelődési ház igazgatók, vagy ott van a labdarúgás. Olyan kell, amivel sikerélményhez lehet juttatni a fiatalat.” – meséli egy pártfogó felügyelő.

A pártfogó felügyelet szakmai vezetése is támogatja a sokszínű esetkezelést. Kóta Tünde, az Igazságügyi Hivatal megbízott igazgatója szerint a pártfogó felügyelet elengedhetetlen részét kell képeznie a csoportfoglalkozásoknak. Egyrészt ez a módszer előrevetíti az integrációs folyamatot, azaz modellértékű lehet a betöltendő szerepeket illetően, valamint növelheti az eredményességi, hatékonysági mutatókat azáltal, hogy egy hely-

színen, egy szakember több pártfogóval foglalkozik. Mind a csoportos, mind az egyéni esetkezelés egyenrangú módszer, hiszen ezek alkalmazását az adott személyiséghez, illetve problémához kell igazítani. A csoportos foglalkozások alkalmazásának feltétele, hogy azt a bírák és az ügyészek külön magatartási szabályként előírják. E módszer elterjedését nehezéssé teszi, hogy hazánkban nincs ennek hagyománya, valamint kihívásnak tekinthető a megcélzott fiatalok motivációjának felkeltése, hiszen csak kevés pártfogó hajlandó önkéntesen a részvételre. A csoportfoglalkozások mellett párhuzamosan az egyéni esetkezelés is ajánlott, ugyanis ennek keretében történik a csoportmunkára való felkészítés, valamint annak akadályának feltérképezése is. Nagyon fontos, hogy a két foglalkozást két külön pártfogó végezze, akik rendszeresen konzultálnak egymással, tehát oda- és visszacsatolás történik, természetesen a megfelelő bizalmi és titoktartási kötelezettségek mellett.³⁷

A csoportos foglalkozásokat az Európai Unió Tanácsának a fiatalok igazságszolgáltatási rendszeréről szóló 20/2003. sz. ajánlásának kommentárja is méltatja: „Az egyik leghatékonyabb beavatkozási módnak számítanak a kognitív magatartás alakítás módszerei (indulatkezelés, problémamegoldó technikák, a társadalmi életben való jártasság növelését szolgáló tréningek).”³⁸

Kerezi Klára és Kó József 2006-os kutatása a fiatalok pártfogókkal szabadidő-eltöltési szokásait is vizsgálta. A válaszok szerint a fiatalok fele semmilyen sporttevékenységet nem végez. Az adatokat áttekintve azonban kiderült, hogy a pártfogó felügyelők rendszeresen alábecsülték a fiatalok sportolási aktivitását. Ezek szerint jelentős tartalékok lehetnek abban, hogy a pártfogó felügyelet sporttevékenységek keretében biztosítsa a szabadidő-eltöltést.³⁹

A segítő szakemberek szerint a bűnelkövető fiatalok életében az egyik alapvető probléma a céltalanság. A szervezett szabadidő-eltöltés, ha nem is ad célt önmagában, de rendszerezett életet biztosít. Emellett a fiatalokkal való bizalmas kapcsolat kialakításához is – ami a segítő munka hatékonyságának az alapja – egy lehetséges mód a közösségi tevékenység.

A rendszeresség tulajdonságának elsajátítása mellett a mással való kapcsolatteremtés, a megfelelő kommunikáció megtanulását is segíti. A reszocializációban jelentős szerep jut a sport- és művészeti tevékenységeknek. Az ilyen jellegű együtt végzett tevékenységek közösségépítők, ezáltal a társas kapcsolatteremtés képessége, a konfliktuskezelés módjai fejlődnek. Mind a sport, mind az alkotói tevékenységek sikerélményt okoznak, teljesítés érzését adják. Az alkotás élménye mellett az érzelmi nevelést, a személyiség fejlesztését biztosítja. A sport pedig alkalmas az agresszió legális kielésére is.⁴⁰ Példa volt erre a Jóvá Tett Hely konfliktuskezelő programja, amelynek keretében belül egyik héten karate-edzés, másik héten tematikus csoportfoglalkozás folyt.

³⁷ Kóta, konferencia: Budapest, 2006.02.16-17.

³⁸ Hatvani Erzsébettől elhangzott: Országos Bűnmegelőzési Bizottság ülésén, 2007. március 20-án.

³⁹ Kerezi - Kó i.m. pp. 29.

⁴⁰ Havasi Tibor: A devianciák kezelése a sporttal és a művészetekkel in: Kapocs Imre-Maár Márton - Szabadka Péter (szerk.) Ifjú - kór Budapest, 2001. pp. 440-442.

A reszocializációs szemlélet szorgalmazza az önképzést, a sportolást és a munkát. Ez minden börtönbüntetést helyettesítő szankció, azaz alternatív szankció alkalmazásánál megjelenik. Ugyanis a bűnelkövetők esetében a leghatékonyabb reszocializáció a neveléssel és nem pusztán az izolációval érhető el.⁴¹ A Váltó-sáv Alapítvány munkája során nagy hangsúlyt fektet az oktatásra, a pártfogó felügyelők munkáját a Jóvá Tett Hely hivatott segíteni, leginkább az itt működő csoportfoglalkozások keretében.

A jelenleg rendelkezésre álló adott intézményi feltételek mellett a csoportfoglalkozások zöme a kábítószerrel való visszaélés vétsége esetén pártfogolás alá kerülő fiatalok számára az ügyészség által előírt elterelés. Az elterelés teljesítésére a lakóhelyhez legközelebb eső drogambulancián, illetve szakorvosi rendelőben van lehetőség. Budapesten, a Jóvá Tett Hely Közösségi Foglalkoztatóban elterelésen kívül más csoportos foglalkozások is folynak: jelenleg kommunikációs drámacsoport, valamint indulati kontroll csoport (konfliktuskezelési foglalkozás). Emellett az országban csak Miskolcon működik közösségi foglalkoztató.

A reszocializációt segítő csoportos „terápiák” tehát nem érhetőek el egyformán a fiatalok számára. Ez a különbség ráadásul nem csak a főváros - más település dichotómiájában értelmezhető így. Több pártfogó beszámolt arról, hogy pártfogoltjai gyakran Budapesten belül sem a Jóvá Tett Helyen, hanem lehetőleg saját kerületükben veszik igénybe az elterelést. Ennek oka, hogy sokan közülük nem szívesen járnak a belvárosban, így nem ismerik, nem tudnak ott tájékozódni. Emiatt fontosak lennének azok a klubok is, amelyek biztosítják a szabadidő-eltöltést egyéb, nem kötelezően előírt formáit.

■ KONKLÚZIÓ ÉS JAVASLAT

A Társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiájában megfogalmazott prioritások között az intézmények közötti partneri viszony megteremtése⁴² és az intézmények közötti együttműködés⁴³ is megjelenik. Jelen kutatás tapasztalati alapján elmondható, hogy mindezen szándékok a harmadlagos prevencióban tevékenykedőkben is realizálódnak. Emellett az együttműködés és a partnerség a prevenció fontos hatékonysági kérdéseként jelenik meg.

Szintén az elkészült interjúk alapján rajzolódott ki, hogy az együttműködés gátja a civil és az állami szféra közötti szemléletbeli különbség és a „szakmai mozgástér” adottságai. Azonban további vizsgálatra ajánljuk azoknak a mögöttes okoknak feltárását, amik egy-egy szakembert akadályoznak a két szféra közelebb hozásában. A már említett strukturális okok mellett milyen egyéb tényezők játszhatnak szerepet ebben? A szemléletbeli nehézségek ellenére az ún. alternatív szankciók olyan területet jelentenek, amely több szakma illetve intézmény együttműködési lehetőségét teremti meg. Ezek a büntetési formák ugyanis a kontrollt és a segítő funkciót, azaz a reintegrációs szándékot öt-

vözik. Az intézmények közötti együttműködéseknek jól működő gyakorlatát láthatjuk a Jóvá Tett Helyen, a pártfogó felügyelet és néhány civil szervezet által közösen működtetett a csoportfoglalkozás esetében. Mindez nélkülözhetetlen is, hiszen egy-egy életútba való segítő beavatkozás nem hárulhat egy intézményre.

További vizsgálódás tárgyát kell képezniük a kedvező tapasztalatokkal járó együttműködési programoknak, jó gyakorlatoknak, hiszen ezek, illetve a gördülékenység hátterének megértése a további közös munkát segítik elő.

Kovács Anna

■ FELHASZNÁLT IRODALOM

- Fellegi Borbála: A resztoratív (helyreállító) szemlélet alkalmazása a középiskolai oktatásban – A Zöld Kakas Líceum és a Család, Gyermek, Ifjúság Közhasznú Egyesület együttműködésében elvégzett kísérleti program értékelő tanulmánya <http://www.fellegi.hu/files/ZKtanulmany.doc> pp: 3.
Utolsó letöltés: 2008. február 15.
- Gönczöl Katalin: Devianciák, devianciakontroll, bűnmegelőzési stratégiák in: Gönczöl Katalin–Korinek László–Lévai Miklós (szerk.): Kriminológiai ismeretek bűnözés, bűnözéskontroll Budapest, Corvina, Egyetemi Könyvtár 1999. pp: 127-130.
- Gyertváné Juhász Mária: Fogvatartottak és büntetés-végrehajtási intézetekből szabadulók munkaerő- piaci (re)integrációjának támogatása- konferencia Elhangzott: 2006. 02. 16-17., Budapest
- Hatvani Erzsébet: Hidak a szakmák között – konferencia elhangzott: „Tíz éves az előzet” Rákospalota 2006. november 29.
- Hatvani Erzsébet: Beszámoló az Igazságügyi Hivatal Pártfogó Felügyelői Szolgálat 2006. évi tevékenységéről az szakmai kapcsolatok tükrében elhangzott: Országos Bűnmegelőzési Bizottság ülésén, 2007. márc. 20
- Havasi Tibor: A devianciák kezelése a sporttal és a művészetekkel in: Kapócs Imre–Maár Márton–Szabadka Péter (szerk.) Ifjú – kór 2001. pp. 440-442.
- Herczog Mária (szerk.): Szemtől szemben a problémákkal és a lehetséges megoldásokkal
In: Herczog Mária (szerk.): Megbékélés és jóvátétel. Kézikönyv a helyreállító igazságszolgáltatásról
Budapest 2003. Család Gyermek Ifjúság Kiemelten Közhasznú Egyesület. 2003. pp: 18-19.
- Kerezi Klára–Gosztonyi Géza–Bogschütz Zoltán–Éliás Dávid: Mediáció a pártfogásban Budapesti Szociális Forrásközpont. Budapest, 2002. pp.: 26., 27-31., 37-38.
- Kerezi Klára–Kó József: A pártfogó felügyelet speciális magatartási szabályai Kutatási beszámoló Budapesti Szociális Forrásközpont, Igazságügyi Minisztérium OBmB Titkársága Budapest, 2006. pp: 15., 29., 31.
- Kerezi Klára: Az alternatív büntetések és végrehajtások in: Gönczöl Katalin–Korinek László–Lévai Miklós (szerk.): Kriminológiai ismeretek bűnözés, bűnözéskontroll Budapest, Corvina, Egyetemi Könyvtár 1996. pp: 383.
- Kerezi Klára: Kontroll vagy támogatás: az alternatív szankciók dilemmája Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft. Budapest 2006. pp: 103., 171., 179., 231., 238.
- Kóta Tünde: A pártfogók munkaerő- piaci támogatási lehetőségei; a pártfogók munkája Fogvatartottak és büntetés- végrehajtási intézetekből szabadulók munkaerő- piaci (re)integrációjának támogatása- konferencia Elhangzott: 2006. 02. 16-17., Budapest
- Társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája 2003. pp: 15., 31., 35., 38. 42., 81.
- Vigh József: Kriminológiai alapismeretek Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest 1998. pp: 214-216.

41 Vigh i.m. pp. 214.

42 Társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája 2003. pp. 38.

43 Társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája 2003. pp. 31.

Gyermekek egymás elleni agressziója az iskolában¹

■ KUTATÁSI BESZÁMOLÓ

A gyerekek véleményei alapján a bántalmazás leggyakoribb helyszíne az osztályterem, amikor a tanár nincs jelen. Ugyanakkor a tanárok tapasztalatai szerint leggyakrabban az iskolaudvaron van jelen az agresszív viselkedés. A szülők szerint a leginkább veszélyes helyek az osztályterem (tanár jelenléte nélkül), az iskola folyosója és az iskolaudvar. A legveszélyesebb időpontok – mindhárom csoport szerint – az órák közötti és az órák előtti időszakok. A bántalmazottak többségét a velük azonos korúak bántják.

■ A GYERMEKEK EGYMÁS ELLENI AGRESSZIÓJÁNAK KUTATÁSUNKBAN HASZNÁLT MEGHATÁROZÁSA

Kutatásunk témája az iskolai bántalmazás, a gyermekek egymás elleni agressziója. Gyermekek közötti iskolai bántalmazásnak vagy idegen kifejezéssel „bullying”-nak (egyres szerzőknél „mobbing”)² nevezzük azt, ha valaki hosszan és ismétlődően bántalmaz egy vagy több személyt, szándékosan sérelmet, kellemetlenséget okoz neki. A bántalmazó és az áldozat között az erőviszonyok egyenlőtlenek (Várnai-Fliegau, 2005). Ezeknek a szavaknak a magyar nyelvben sincsen egyértelmű megfelelőjük. A probléma legismertebb kutatója, Dan Olweus meghatározása szerint *bullying* kifejezést lehet használni minden olyan bántalmazó és az áldozat közötti egyenlőtlen erőviszony esetén, ahol ismétlődően előfordul, szándékosan kellemetlen vagy kárt okozó agresszív cselekedet nyilvánul meg (Olweus, 2003; Pepler-Craig, 1995). A gyermekek egymás elleni agresszióját, továbbá a bántalmazás-áldozattá válás, illetve a *bullying* kifejezéseket tanulmányunkban szinonimaként használjuk, az előbb definiált jelenséget értve rajta.³

Szükségesnek tartjuk azoknak a *bullying* jelenségeknek a gyakorlati szempontból való körülírását, melyekre kutatásunk kiemelt figyelmet fordít. Ezek a jelenségek:

- a gyermek egymás elleni fizikai agressziója (pl.: ütés, lökés, furakodás, pofon, rúgás, leköpés vagy megverés);
- a gyermekek egymás elleni verbális agressziója (pl.: csúfolás, sértő hangnem, sértegetés, megalázás vagy fenyegetés);

¹ TkOKA I/33. kutatás, Budapest, 2007. Köszönetet mondunk Herczog Máriának, Kapitány Ágnesnek, Szekszárdi Juliának, Hámoriné Hársh Ildikónak és Németh Zsoltinak, hogy támogatásukkal, tanácsukkal segítették kutatócsoportunkat, illetve mindazoknak a kollégáknak, akik munkájukkal lehetővé tették a felmérés megvalósítását. Köszönjük továbbá Schlemmer Éva, illetve Wágnerné Tomcsik Gabriella lelkiismeretes munkáját, akik a kutatás egyes szakaszaiban nyújtottak nélkülözhetetlen segítséget.

² A *bullying* és *mobbing* két különböző fogalom, az egyik fizikai bántalmazást is magában foglaló, az utóbbi „csak” kirekesztést, megalázást, zrikálást, üldözést jelent, és felnőttek között, munkahelyen is sajnálatosan ismert és kutatott jelenség. (A szerk.)

³ Az Olweus-féle meghatározáshoz képest bántalmazásként kezeljük a referencia-időszakban csupán egyszer előfordult agressziót is. Ennek az az oka, hogy kutatócsoportunk a bántalmazásnak lehetőleg minél teljesebb megjelenési formáit, spektrumát kívánta feltárni.

- a más tulajdonának megrongálása, ellopása;
- a szociális agresszió, mely a célszemély közösségben betöltött helyzetének rosszabbá tételére irányul (pl.: a csoportból vagy tevékenységből történő kizárás, másoktól történő kiközösítés);
- az elektronikus eszközökkel véghezvitt bántalmazás (pl.: fenyegető vagy sértő e-mailek, sms-ek vagy képüzenetek küldése);
- az etnikai, származási alapú megkülönböztetés (pl.: mással történő rosszul bánás más kulturális, faji vagy etnikai háttere vagy bőrszíne miatt, faji vagy etnikai csúfolódás);
- a szexuális bántalmazás szóbeli és fizikai formája (pl.: nyers és durva megjegyzések vagy híresztelés más emberek szexuális magatartásáról, valakit „buzi, leszbí” vagy hasonló trágár szavakkal illetni, valamint érintés, csípés, vagy szexuális tapogatás);
- a vallási alapú megkülönböztetés (pl.: vallás miatt másképpen történő viselkedés, illetve más vallásának lenézése és ennek kommentálása).

A nemzetközi szakirodalom számos aspektusból vizsgálja a problémát. A külföldön használt definíciók sokaságát, illetve az ezek alapján született valamennyi *bullying*-kategóriát jelenlegi kutatásunkban nem tudtuk teljes körűen alkalmazni, ezért arra törekedtünk, hogy az érintettekkel és magyar szakemberekkel készített interjúk⁴ alapján olyan szempontok szerint vizsgáljuk a kérdést, amelyek a hazai helyzetnek megfelelően értelmezhetőek és használhatók.

■ A KUTATÁS (ADATFELVÉTEL) FŐ CÉLJAI

A) Képet kapni a budapesti általános iskolák 7-8. évfolyamos diákjainak körében az egymás elleni agresszió mértékéről és típusairól.

⁴ A kérdőív kialakítását gyermekekkel, szülőkkel és pedagógusokkal felvett interjúk előzték meg. Megkerestük a téma szakértőit is. Céljaink és az interjúk tapasztalatai alapján alakítottuk ki hipotéziseinket és csiszoltuk mérési módszereinket.

B) A tanulók-szülők-tanárok tudatosságának szintjét és a gyerekek attitűdjét mérni a *bullying* jellegű szituációkkal kapcsolatban.

C) A jelenség hátterének, okainak felderítése.

D) Prevenációs lehetőségek hatékonyságának vizsgálata.

A fenti célok közül az agresszió mértékének vizsgálatát azért tartottuk fontosnak, hogy egyrészt legyenek alapvető adataink a vizsgált célcsoportról másrészt, hogy a későbbiekben külföldi kutatások eredményeivel össze lehessen hasonlítani a kapott eredményeket, lehetővé téve, hogy hazánk is megjelenhessen a témával foglalkozók nemzetközi színterén. Az előzetes interjúk alapján arra a következtetésre jutottunk, hogy az iskolai agresszióval kapcsolatos társadalmi tudatosság valószínűleg alacsony, ezért tudni szeretnénk volna, hogy az érintettek mennyire érzékenyek a problémára, mennyire tartják fontosnak annak kezelését, az agresszióról való kommunikációt.⁵ Ezen túlmenően vizsgálni kívántuk a családi hátteret, a pedagógusok felelősségét, a gyerekek közösségi helyzetét, intézményi feltételeket, mint a jelenség hátterében esetlegesen meghúzódó okokat. A bántalmazás számos oka közül azért ezekre helyeztük a hangsúlyt, mert az előzetes interjúk alapján feltételezhetően Magyarországon kiemelt szerepet játszanak az agresszió kialakulásában.⁶ Projektünk egyik célkitűzése, hogy olyan javaslatokat, módszereket vagy technikákat találjunk, amelyek segítségével a bántalmazás csökkenthető az iskolákban, ezért szükségesnek tartottuk megkérdezni a célcsoportot, hogy mi a véleménye a prevenációs lehetőségekről, eszközökről.⁷

MÓDSZERTAN

Mintavétel

A rövid határidő betartása és az egyszerű adatfelvétel érdekében önkitöltős kérdőívet készítettünk. A kérdőíveket osztályfőnöki óra keretében, az előzetesen felkészített kérdezőbiztosok vezetésével csoportosan töltötték ki a diákok. Így a kérdezőbiztosal történő személyes adatfelvétel és az önkitöltős kérdőív közötti olyan átmenetet sikerült képeznünk, amely egyesítette a két módszer előnyeit. A csoportos kitöltéssel el tudtuk érni, hogy minden szülői engedéllyel rendelkező diák véleményét megismerhessük.

Az egyszerű és hatékony adatfelvétel érdekében egy-egy osz-

tályt tekintettünk mintavételi egységnek. A kiválasztott osztályokhoz két lépcsőben jutottunk el. Az első lépcsőben a felkérésre eljárt iskolákat választottuk ki. Az elérhető legfrissebb kimutató a budapesti iskolákról az elmúlt tanévből való. Ez 430 budapesti iskola elérhetőségét és létszámadatait tartalmazta. A kapott listából kivettük a felnőttképzésben résztvevő intézményeket (4), valamint a gyógypedagógiai iskolákat (30).

A vizsgált alapsokaságot a budapesti, 2006-2007-es tanévben 7. és 8. osztályba járó diákok képezték. Ezért a mintavételhez a 2005-2006-os tanév adataiból azt használtuk föl, hogy a különböző iskolák hány hatodikos és hetedikos osztályt indítottak, és ezekbe az évfolyamokba hány diák járt. Az iskolánkénti létszámmértékek összegeként megkaptuk, hogy Budapesten összesen hány diák jár a vizsgálni kívánt két évfolyamba. A megmaradt 396 iskolából a diákok számával arányos valószínűséggel választottunk ki 205-öt. (Ha két iskola közül az egyikbe kétszer annyi hetedikos és nyolcadikos jár, mint egy másik iskolába, akkor a nagyobbik iskolának kétszer akkora esélye volt a mintába kerülésre, mint a kisebbiknek.)

A második lépcsőben a 205 kiválasztott iskolához véletlenszerűen választottunk egy-egy tavalyi hatodikos és hetedikos osztályt. Mivel a pontos osztálylétszámokat nem ismertük, így egyenletes eloszlású véletlen alapján választottuk az osztályokat. (A kiválasztott iskolák közül 24-ben tavaly nem volt hatodikos osztály, 9-ben pedig hetedikos.) Ezeket az iskolákat (pontosabban a kiszemelt osztályokat) kerestük föl a kiválasztás sorrendjében, amíg a kívánt mintanagyság elő nem állt. Ezzel a módszerrel a budapesti hetedikos és nyolcadikos diákok reprezentatív mintáját kaptuk.

Referencia-időszak

A mérés során célunk volt, hogy az iskolai bántalmazás gyakoriságáról képet kapjunk. Ezek időbeli eloszlásának meghatározásához szükség volt referencia-időszak megjelölésére. A kérdés 2006 december második felében, illetve 2007-ben a téli szünet után, közvetlenül, január legelején zajlott. Amikor a kérdéses esemény gyakoriságát kérdeztük, az elmúlt 4 hónapra kívántunk rákérdezni. A próbakérdés során világossá vált, hogy a négy hónap helyett könnyebben érthető, a gyermekek számára is jól körülhatárolható, ha az *iskolakezddés óta eltelt időszakról* beszélünk. A referencia-időszak tehát 2006 szeptembere és decembere között eltelt idő.

Bevezető kérdések, alap eloszlások

A tanulói kérdőív bevezető kérdésekkel kezdődik. Egyrészt a diákokat a kérdőívkitöltés stílusára kívánják ráhangolni, másrészt a nemzetközi kutatások tapasztalata szerint a *nem* és a *diákok közösségbe ágyazottsága* fontos differenciáló tényező a gyermekek egymás elleni agressziójának áldozatává válásában.⁸

⁸ Különbőség van a fiúk és lányok jellemző *bullying*-szokásai között, míg a fiúknál a közvetlen (direkt) agresszió jellemző, a lányok esetében a közvetett (indirekt) fordul elő gyakrabban (Ekblad és Olweus, 1986; Maccoby és Jacklin, 1974, 1980.) In. Csilléry-Lebedy-Babos (szerk.): A nemzetközi szakirodalom áttekintése a gyermekek egymás elleni agressziójának témájában. Kéziratban. 25. oldal.

⁵ A társadalmi tudatosság alacsony színvonalra több európai országban is problémát jelent(ett), mivel a prevenációs programok általában tartalmazzák a tudatosság növelésének igényét. Olweus 1989-es vizsgálata után az egyik cél kifejezetten a kutatásban érintettek tudatosításának növelése volt (Olweus, 1989.). A Torontói Oktatási Bizottság által a Ziegler és Rosenstein-Manner-féle kutatást követően kiadott tájékoztató célja, hogy emeljék a tudatosságot a témában (Ziegler and Rosenstein-Manner, 1991.).

⁶ Hipotézisünket más szerzők is alátámasztják, például: Vajda Zsuzsanna a *Mi van a gyerekek és a fiatalok agresszivitásának a hátterében?* című munkájában (Vajda, 1999). Bowers, Smith és Binney szintén összefüggést mutatott ki a bántalmazás és a szülői háttér között (Bowers, Smith és Binney, 1992; 1994). Szekszárdi Júlia szerint az agresszió kialakulásában az otthoni körülmények, a személyiségjellemzők csak lehetőségek, végső soron az iskola konkrét közegétől, ebben az esetben a pedagógusoktól és az osztálytársaktól függ, hogy egyáltalán bántalmazóvá válik-e valaki. (Szekszárdi, 1987.).

⁷ A megelőzéssel kapcsolatos adatok elemzésére a megoldási javaslatokról szóló tanulmányunkban kerül sor.

A kérdezett neme az elemzés során gyakori független változóként jelenik meg, ezért itt részletes elemzésére nem térünk ki. Összesen 595 diák került a mintába, ebből 309 fiú (52 százalék) és 283 lány (48 százalék).

A felmérés során 407 szülő küldte vissza a számukra írt önkitöltős kérdőívet. A kérdezettek ötöde férfi, a többiek nők. Emellett a felkeresett iskolákból 391 tanár töltött ki kérdőívet. 82 százalékuk nő, 16 százalékuk férfi, és néhányan nem válaszoltak a nemre vonatkozó kérdésre. A tanárok többsége (56 százalék) 11 és 30 év közötti pedagógiai tapasztalattal rendelkezik, alig negyedük vagy 11 évnél kevesebbet (22 százalék), vagy 30 évnél többet (22 százalék) töltött a pályán a lekérdezés időpontjáig. Az adatfelvétel során végzett munkakörelemzés alapján elmondhatjuk, hogy a kérdezettek 24 százaléka választotta a tanítói, 59 százaléka a tanári munkakört. A válaszadók 41 százaléka egyben osztályfőnök is.

A kérdőíveket 30 vezető beosztású (igazgató, igazgatóhelyettes) is kitöltötte. A pedagógusok valamivel több mint tizede lát el napközis nevelői, majdnem ötödük munkaközösségi vezetői feladatokat. 14 fő gyermekvédelmi megbízott vagy pszichológus. Az egyéb munkakörök között szerepel a szabadidő-szervező (7 fő), diák önkormányzati segítő (5 fő), könyvtáros (4 fő), fejlesztő pedagógus (3 fő), táncoktató, tantárgygondozó, logopédus (1-1 fő). A válaszadók kétharmada dolgozik leginkább a felső tagozaton. Mivel a szülői kérdőívet úgy állítottuk össze, hogy az abban szereplő kérdések vagy a tanulói vagy a tanári kérdőív kérdéseivel összevethetők legyenek, a szülői kérdőívet nem elemezzük külön, hanem a másik két kérdőív vizsgálatakor térünk ki a szülők körében mért összefüggésekre.

■ Bántalmazás, áldozattá válás

A kérdőív összeállítását megelőző interjúk során azt tapasztaltuk, hogy a gyermekek egymás elleni agressziójára vonatkozó nyílt kérdéseket beszélgető partnereink félreértették vagy szűkebben értelmezték annál, amit kutatásunk mérni kívánt. A legjellemzőbb, hogy kizárólag a fizikai agresszióra, verésre, illetve verekedésre gondoltak. Világossá vált, hogy a bántalmazás különböző formáira külön-külön érdemes rákérdezni, ha az általunk definiált fogalom különböző aspektusait is mérni szeretnénk, és ezt rövidebb leírások segítségével érdemes tenni, hogy könnyebben érthető legyen. A kérdőívek gerincét alkotó kérdések tehát a gyermekek egymás elleni agressziójának fő aspektusán haladnak végig.

Előfeltevéseink szerint a fizikai agresszió és a szóbeli zaklatás esetében lehetett „nagyobb intenzitásra” számítani. Valószínűsítettük, hogy lesznek olyan kategóriák (például az et-

9 Egy kanadai kutatás említést tesz például kulturális jellegű és rasszista bántalmazásról (Ziegler és Rosenstein-Manner, 1991). A rasszista jellegű bántalmazás az angol iskolákban is nagy aggodalmat kelt (Kelly és Cohn, 1998.). A fiatalok agresszív viselkedésnek leggyakoribb okai között Franciaországban az iskolai sikertelenségek, a faji és kulturális különbözőségek, illetve a hátrányos családi háttér szerepelnek. In: A nemzetközi szakirodalom áttekintése a gyermekek egymás elleni agressziójának témájában. Csilléry-Lebedy-Babos. (szerk.). Kéziratban. 106; 12; és 60. oldal.

nikai vagy vallási hovatartozást érintő bántalmazás), amelyek kevésbé gyakoriak, vagy egyáltalán nem fordulnak elő a megkérdezettek körében. Mivel a nemzetközi felmérésekben ezek a változók újra és újra feltűnnek, a későbbi összehasonlíthatóság kedvéért meghagytuk őket.⁹ Döntésünket az is indokolta, hogy a projekt alap kutatás jellegéből adódóan a felmérés adatai esetleg ellentmondanak előzetes „elvárásainknak”.

■ Áldozattá válás a gyermekek szerint

A tanulói kérdőív 9-17. kérdései az áldozattá válás gyakoriságát kutatják. Arra irányulnak, hogy a kérdezett személy milyen gyakran vált társai különféle bántalmazásának áldozatává.¹⁰

A tanévkezdéstől a kérdésig eltelt 4 hónapos időszakban a vizsgált csoport 40 százaléka egyszer-kétszer verbális agresszió áldozatává vált. 8 százalékukat háromszor-négyszer, 13 százalékukat négynél többször kigúnyolták vagy csúfolták. Közel hasonló arányban (38 százalék) voltak, akiknek a dolga it a diákok egyszer-kétszer megrongálták vagy elvették. Ennél többször összesen 7 százalékukat érte hasonló kellemetlenség.

A csoportból való kizárás és a fizikai agresszió a diákok ötödét érte egyszer-kétszer, és összesen mintegy 7-7 százalékuknak kellett elszenvetnie ennél gyakrabban a fizikai agressziót vagy a kiközösítést. A nemek között szignifikáns különbség van. A fiúk az átlaghoz képest túl vannak reprezentálva azok között, akiket egyszer-kétszer megütöttek vagy megvertek. A lányok abban a csoportban vannak jelentősen többen, akiket legalább egyszer-kétszer kiközösítettek. A szóbeli szexuális agresszió áldozatainak előfordulása összességében jóval gyakoribb volt az áldozatok között (30 százalék), mint a fizikai (17 százalék) a vizsgált időszakban. A szexuális jellegű bántalmazás mindkét formája jelentősen több lány tanulót ért, mint fiút. Nem volt szignifikáns különbség (5 százalékos szinten) a nemek között a verbális agresszió az etnikai alapú megkülönböztetés és az elektronikus formában elszenvetett erőszak tekintetében.

10 Néhány összehasonlító adat: Angliában, egy 1993-as kutatás szerint a gyermekek 27 százaléka vált valamilyen agresszió áldozatává (Whitney és Smith, 1993.). Norvégiában az 1970-es évek végén a diákok körülbelül 9 százaléka vált valamilyen agresszió áldozatává (Olweus, 1978.). Egyes német kutatások szerint a gyerekek közel 7 százaléka gyakori erőszaknak van kitéve (Schäfer, 1996.). Kanadában egy felmérés szerint a diákok 28 százaléka egyszer kétszer, 12 százaléka alkalmanként válik áldozattá (Ziegler és Rosenstein-Manner, 1991.). In: A nemzetközi szakirodalom áttekintése a gyermekek egymás elleni agressziójának témájában. Szerk. Csilléry-Lebedy-Babos. Kéziratban. 10; 22-23; 83; és 106-107. oldal. A magyarországi kutatásokból: Figula Erika Szabolcs-Szatmár-Bereg megyéből származó adatai szerint a megkérdezettek negyede volt áldozat a 13-15 éves korosztályban (Figula, 2004.). Vármai Dóra és Fliegauf Gergely WHO keretek között végzett országosan reprezentatív kutatása szerint a 11-18 éves gyerekek mintegy 11 százaléka vált valamilyen agresszió áldozatává (Várnai – Fliegauf, 2005.). Ugyanakkor a szerzők kijelentik, hogy az áldozatok között a 11 és 13 éves korosztály a leginkább veszélyeztetett. Egy Budapest környéki kistérségi vizsgálat szerint a gyerekeknek 11 százaléka rendszeresen – legalább havonta egyszer-kétszer – szekirozás célpontjába kerül, és a kérdezettek kétötöde a lekérdezést megelőző hónapokban legalább egyszer volt már bántalmazott (Örkényi – Koszonits – Tóth, 2003.).

■ Bántalmazás az „elkövetők” szerint¹¹

A tanulói kérdőív 34-42-ig terjedő kérdései a bántalmazás gyakoriságára vonatkoztak. A bántalmazás leggyakoribb formája a verbális agresszió. A vizsgált időszakban a diákok mintegy fele bántalmazta szóban társát legalább egyszer-kétszer, 8 százalékuk háromszor-négyszer és tizedük négynél többször.

Fontos, hogy bár a következő fejezetben elemzett szituációkra adott válaszok arra engednek következtetni, hogy a lányokra jellemzőbb a verbális agresszió, a nyílt kérdéseknél a fiúknak 5 százalékos szinten nagyobb része válaszolta, hogy négynél többször csúfolta, gúnyolta társát. Tovább árnyalja a képet, hogy az etnikai alapú agresszió tekintetében a fiúk az egyszer-kétszer bántalmazók között is jelentősen többen vannak. Ez arra enged következtetni, hogy bár a fiúk kisebb arányban élnek ezzel a bántalmazási formával, mint a lányok, ha mégis így tesznek, annak súlyosabb formáit alkalmazzák.

A bántalmazás másik gyakori formája a fizikai agresszió. A vizsgált korosztály 35 százaléka egyszer-kétszer megverte vagy megütötte iskolatársát. 4-4 százalékuk mondta, hogy háromszor-négyszer, illetve négynél többször bántott mást. A fiúk szignifikánsan többen vannak a társukkal szemben fizikai agressziót alkalmazók között. (Ezt a szituációkra adott válaszok is alátámasztják, amiről a következő fejezetben esik szó.) Különösen szembetűnő többségük azok között, akik a tanévkezdés óta egyszer-kétszer bántalmazták valamely társukat (fiúk 44 százaléka, míg a lányok csak 25 százalék).

A gyermekek egymás elleni agressziójának harmadik leggyakoribb formája a csoportból való kiközösítés, amit a referencia-időszakban a kérdezettek negyede alkalmazott társával szemben. Ebben a tekintetben (5 százalékos szignifikancia szinten) nincsen különbség a két nem között. A szexuális jellegű bántó cselekedetek szóban mintegy 14 százalékban és fizikailag 9 százalékban jellemezték legalább egyszer a referencia-időszakban a vizsgált korosztályt. Ennél többször 4-5 százalékuk inzultálta társát. Ez utóbbi bántalmazási forma a fiúkat jellemezte inkább.

Bántó, sértő sms-eket és leveleket a kérdezettek 8 százaléka írt társának egyszer-kétszer. Ennél gyakoribb előfordulása igen ritka. Az elektronikus erőszak alkalmazásában nincsen jelentős különbség a két nem között. A származás miatt való bántalmazás hasonló arányban jellemzi a vizsgált populációt.

■ Bántalmazók és bántalmazottak csoportjainak összefüggései

A fejezetben elemzett kérdéseknél kialakítottunk olyan *dichotóm* változókat, amelyek azt mutatják, hogy az adott személyt érte-e legalább egyszer a vizsgált időszakban bántalmazás

¹¹ Összehasonlítással: Egy 1995-ben, Calgaryban végzett kutatás szerint a diákok 12 százaléka bántalmaz másokat A szóbeli becsmérlés volt a legelterjedtebb formája az agresszióknak (Bentley és Li, 1995.). In: A nemzetközi szakirodalom áttekintése a gyermekek egymás elleni agressziójának témájában. Szerk. Csilléry-Lebedy-Babos. Kéziratban 108-109. oldal. Figula Erika adatai között a bántalmazók aránya 14 százalék a már említett korcsoportban (Figula, 2004.). A leggyakrabban előforduló agresszió a verbális bántalmazás volt, de előfordult a fizikai és az indirekt bántalmazás is. Várnai kutatásában a kérdezettek 15 százaléka volt elkövető (Várnai – Fliegauf, 2005.).

vagy sem, illetve, hogy követett-e el ilyet legalább egyszer vagy sem. Magyarázó példaként, akit legalább egyszer megverték, azoknak 64 százaléka maga is legalább egyszer bántalmazta fizikailag társait.

Az adatok egyértelműen mutatják, hogy a bántalmazók és bántalmazottak nem különíthetők el egymástól. A vizsgált korosztály nagy része elkövető és szenvedő alanyként is megjelenik a zaklatás különböző eseteiben.¹² Aki elszenvedi társai bántalmazásának valamely formáját, maga is nagyobb eséllyel válik bántalmazóvá. Az állítás természetesen fordítva is igaz. Különösen erős az összefüggés az azonos bántalmazási formák között. Itt az etnikai alapú megkülönböztetés kivételével szignifikáns összefüggés van a két változó között. Úgy gondoljuk, hogy a kutatás egy következő szakaszában, illetve a preventív stratégia kialakítása során a kérdéskör mélyebb elemzést igényel.

Összefüggés mutatható ki a korcsoportba való beágyazottság tekintetében is. A diákok 69 százaléka, akiknek saját bevalásuk szerint ötnél több barátjuk van, szignifikánsan ritkábban fordulnak elő az áldozatok között. Akiknek kevesebb, 4-5 vagy 2-3 barátjuk van az osztályban, azok nagyobb arányban esnek áldozatul társaik bántalmazásának. Levonható tehát az a következtetés, hogy a kapcsolati háló, a „társadalmi beágyazottság” védelmet nyújt a bántalmazással szemben, ugyanakkor visszatartó erőként is hat az agresszió elkövetésétől.¹³

■ Bántalmazás a pedagógusok szerint

A pedagógusokat arra kértük, hogy személyes tapasztalataik alapján értékeljék, hogy a gyerekek milyen gyakran bántották egymást a tanévkezdéstől az adatfelvételig eltelt időszakban. Az összehasonlíthatóság végett ezúttal is a gyerekek számára szerkesztett kérdőív „*bullying*-kategóriáit” alkalmaztuk. Mindezek alapján azt találtuk, hogy a pedagógusok egyötöde szerint a gyerekek havonta egyszer-kétszer, újabb egyötödük szerint háromszor-négyszer bántják egymást valamilyen módon. A tanárok 55 százaléka tapasztalataira alapozva azt mondja, hogy az agresszió előfordulási gyakorisága havi 4 alkalomnál is több.¹⁴ Az egyes agressziótípusok tekintetében azonban már jelentősebb eltérés található.

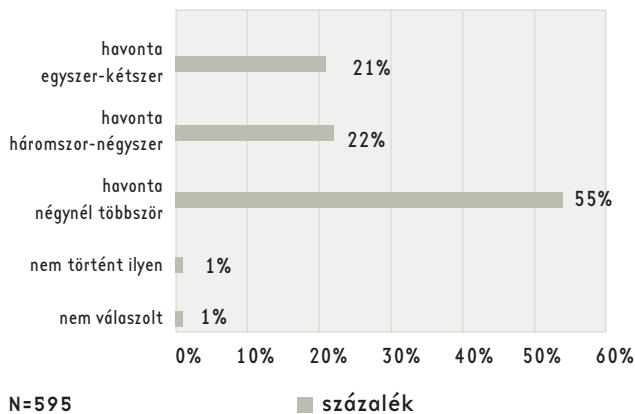
¹² Ugyanakkor a már említett norvég kutatásban (Olweus, 1978.) a megkérdezett 130.000 diákból csupán 9.000 volt áldozat és bántalmazó egyaránt. Ez az arány a megkérdezetteknek az egy százalékát sem éri el, a bántalmazottaknak pedig 17 százaléka. A kanadai kutatás is említést tett a magukat bántalmazónak és bántalmazottnak is vallókról: eszerint a magukat zaklatónak vallók közül 28 százalék áldozatnak is vallotta magát (Ziegler and Rosenstein-Manner, 1991.). Magyarországi vonatkozásban Figula Erika adatai szerint a tettes-áldozatok aránya a 13-15 évesek között 23 százalék (Figula, 2004.); a WHO felmérés Várnai-Fliegauf jelentése szerint a kérdezettek tizede volt egyben bántalmazó és bántalmazott is (Várnai-Fliegauf, 2005.).

¹³ Ezt látszik alátámasztani Kollár Katalin és Szabó Éva, amikor egy tanulmányukban arra utalnak, hogy a serdülőkör társas viszonyai is jelentősen befolyásolják azt, hogy ez a korcsoport milyen mértékben válik problémássá (Kollár-Szabó, 2004.).

¹⁴ A Ziegler és Rosenstein-Manner által végzett Torontói kutatás azt mondja, hogy a tanárok szerint a gyerekek közel fele van kitéve valamilyen agresszióknak a gyerekek által említett 59 százalékhöz képest (Ziegler and Rosenstein-Manner, 1991.). Ugyanakkor a budapesti felmérés eredményei azt mutatják, hogy a tanárok 98 százaléka szerint a gyerekek ki vannak téve az áldozattá válásnak.

1. ábra: Az agresszió előfordulási gyakorisága a tanárok szerint

A tanárok a szóbeli bántalmazást találják a leggyakoribbnak: a kérdezettek közel fele mondja, hogy havi gyakorisággal legalább öt szóbeli zaklatás fordul elő, ezt követi a kiközösítés, a fizikai bántalmazás, a szóbeli szexuális zaklatás, a rongálás és lopás, majd a szexuális zaklatás, a származás vagy bőrszín miatti megkülönböztetés. A sort a fenyegető, sértő e-mailek és sms-ek, illetve a vallási hovatartozás miatti negatív megkülönböztetés zárja.

A válaszadó tanárok alig több mint tizede szerint a gyerekek egymás közötti agressziójának gyakorisága változatlan maradt az elmúlt öt-tíz évben, 41 százalékuk mondta azt, hogy gyakoribb, és valamivel többen (44 százalék) állították, hogy sokkal gyakoribbá vált a probléma.

Megkérdeztük a pedagógusokat az agresszió súlyosságának változásáról is. A pedagógusok 4 százaléka mondta, hogy az agresszió súlyossága jelentősen vagy valamelyest csökkent. A tanárok kevesebb mint ötöde szerint ugyanolyan súlyú a gyerekek mostani viselkedése az öt-tíz évvel ezelőttihez képest. 45 százalékuk szerint az agresszió súlyosabbá vált, további 29 százalékuk szerint sokkal súlyosabbá vált. A gyerekek egymás közötti iskolai agressziójának hátterével kapcsolatban a tanárok azt mondták, hogy a tanulási nehézségek és az agresszív magatartás között közepes (46 százalék) vagy erős az összefüggés (26 százalék).

Ugyanakkor a válaszadó tanárok közel kétharmada állítja, hogy a rossz családi háttér és az agresszív magatartás között szintén erős összefüggés feltételezhető. A pedagógusok 30 százaléka szerint a két változó között közepes az összefüggés, a többiek szerint pedig gyenge, vagy egyáltalán nem magyarázható az iskolai agresszivitás a rossz családi háttérrel.¹⁵

¹⁵ Több nemzetközi kutatás is talált összefüggést a családi háttér és az agresszió között. Egy amerikai felmérés szerint például azok a fiúk, akiket az apukájuk fenekelésel szokott büntetni, összehasonlítva azokkal, akik nem kapnak fizikai büntetést, magasabb arányban szerepeltek a bántalmazók között (Strassberg, Dodge, Pettit és Bates, 1994.). Svéd kutatók az agressziót 4 különböző okra vezették vissza: a gyermekkori negatív érzelmi hatások azok részéről, akik gondozták őket; a kiskori agresszivitás kezelésének kérdése; az agresszió agressziót szül elv alapján: a kiskori nevelési elvek hatása a későbbi viselkedésmintákra; a gyermek vérmérséklete. (Loeber és Stouthamer-Loeber, 1986.) Várnai Dóra és Fliegauf Gergely szerint a bántalmazásban nem érintett gyerekek élvezik, érzik leginkább szüleik szeretetét, ellenben az áldozatok, az elkövetők és a tettes-áldozatok saját bevallásuk szerint alig-alig tapasztalhatják meg a feltétlen szülői szeretet és a gondoskodás biztonságát (Várnai-Fliegauf, 2005.)

Bántalmazás a szülők szerint

A szülői kérdőívben is szerepelt hasonló kérdés, de az ő esetükben azt szeretnénk volna megtudni, hogy mi jut el hozzájuk gyermekeik tapasztalataiból. Ezért a kérdést így tettük fel: „Érte-e gyermekét erőszakos cselekmény az iskolában” az általunk felsoroltak közül?

A szülők esetében lehetőséget adtunk a válaszmegtagadásra, illetve a „nem tudja” kategória bejelölésére. Mindent egybevetve a szülők 3-8 százaléka nem válaszolt az egyes kérdésekre, vagy mondta, hogy nem tudja, vajon érte-e gyermekét az adott típusú agresszió. Amit ellenben meglepőnek találtunk: a válaszoló szülők igen nagy hányada (kérdéstől függően 58-98 százalékuk) szerint nem érte agresszió a gyermeküket.

Terjedelmi okokból nem kérdeztük meg a szülőktől, hogy általában véve mit gondolnak az egyes agressziótípusok előfordulási gyakoriságáról, de az mindenképpen kitűnik, hogy a saját gyermeket ért agresszió esetében a szülőknél is a szóbeli zaklatás szerepel az első helyen. A szülők 42 százaléka szerint legalább egyszer bántalmazták gyermekét szóban, 39 százalékuk szerint legalább egyszer kiközösítették gyermeküket.

Ezt követi a fizikai bántalmazás: legalább egyszer bántalmazták a gyermekét ilyen módon, ezt a szülők 16 százaléka állítja. A lopás, illetve gyermekük tulajdonának meg rongálása legalább egyszeri előfordulással 15 százalékot kapott. Szóbeli szexuális zaklatásnak is ki voltak téve a gyerekek legalább egyszer a szülők 12 százaléka szerint. A sort a szexuális zaklatás, a származás vagy bőrszín miatti megkülönböztetés, a fenyegető, sértő sms-ek, e-mailek, illetve a vallási hovatartozás miatti negatív megkülönböztetés zárják.

A következő táblázat az általunk vizsgált agressziótípusok gyakoriságát veti össze a kérdezettek véleménye szerint. A diákok válaszait (amint az a fenti elemzésből is kiderült) két aspektusból, az áldozatok és a bántalmazók szemszögéből egyaránt lehet elemezni. Mind a négy csoport a szóbeli zaklatást érzekelte a leggyakoribbnak a referencia-időszakban. Ezen kívül azonban csak a vallási hovatartozás miatti megkülönböztetést sorolták ugyanarra a szintre. Általában véve a szülők sorrendje a tanárokéhoz, az áldozatok sorrendje a bántalmazókéhoz hasonló inkább.

A táblázatban néhány érdekes sorrendbeli eltérést lehet fel fedezni. A legszembetűnőbb, hogy az áldozatok jóval feljebb értékelték a lopás-rongálással kapcsolatos problémát, mint bármelyik másik csoport, de főleg – és ez az igazán kirívó – a bántalmazókhoz képest. A fizikai bántalmazásnál épp fordított a helyzet: a tettelességet az áldozatok sokkal ritkábbnak találják, mint a másik három csoport.

1. táblázat. Az agresszió típusainak előfordulási gyakoriság szerinti „rangora” a kérdezettek szerint. (Dőlt betűvel az azonos ranghelyek, vastagítva a nagyobb ranghely-béli eltérések láthatók.)

	Áldozatok	Bántalmazók	Szülők	Tanárok
1.	Szóbeli zaklatás			
2.	Lopás, rongálás	Fizikai bántalmazás	Kiközösítés	
3.	Kiközösítés		Fizikai bántalmazás	
4.	<i>Szóbeli szexuális zaklatás</i>		Lopás, rongálás	<i>Szóbeli szexuális zaklatás</i>
5.	Fizikai bántalmazás	Szexuális zaklatás	Szóbeli szexuális zaklatás	Lopás, rongálás
6.	<i>Szexuális zaklatás</i>	Sértő, bántó sms-ek, e-mailek	<i>Szexuális zaklatás</i>	
7.	Sértő, bántó sms-ek, e-mailek	Származás, bőrszín miatti megkülönböztetés		
8.	Származás, bőrszín miatti megkülönböztetés	Lopás, rongálás	Sértő, bántó sms-ek, e-mailek	
9.	Vallási hovatartozás miatti negatív megkülönböztetés			

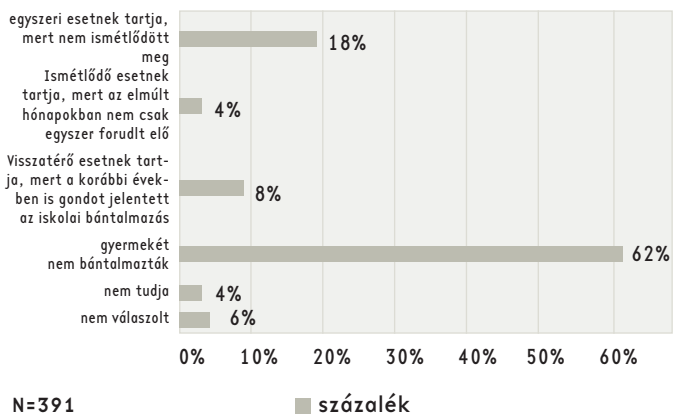
Különbséget kell tennünk az egyszeri és a rendszeres áldozattá válás között. Az előbbieken azt láthattuk, hogy a szülők szerint viszonylag sokan estek áldozatul az egyes agressziótípusoknak (főleg a szóbeli bántalmazás, a kiközösítés, a fizikai bántalmazás és a lopás-rongálás esetében). Mindez nem jelenti azt, hogy akit egyszer bántottak, azt törvényszerűen rendszeresen zaklatják. Ha feltesszük, hogy az egyes változóknál a háromszor-négyszer, illetve a négynél többször válaszokat azok a szülők jelölték be, akik szerint a gyerekeiket rendszeresen zaklatják, azt találjuk, hogy igen kevesen vannak azokhoz képest, akiknek a gyereket egyszer vagy kétszer bántották mindössze a referencia-időszakban. Ezt a feltevést támasztja alá, hogy amikor megkérdeztük a szülőket arról, hogy gyermekük bántalmazását egyszeri vagy visszatérő esetnek tartják, a szülők közel ötöde írta, hogy a bántalmazást egyszeri esetnek tartja. Emellett a válaszoló szülők kétharmada szerint nem bántották gyermekét. Megjegyezzük azonban, hogy ez utóbbi megállapítást óvatosan kell kezelni. Amennyiben azokat a kérdéseket elemezzük, amelyekben az egyik válaszlehetőségként szerepel a „gyermekemet az elmúlt hónapokban nem bántották”, szinte minden esetben közel kétharmadnyi azoknak a szülőknek az aránya, akik ezt a választ jelölték. Ezzel szemben az egyes *bullying*-kategóriákat összevontan vizsgálva arra jutunk, hogy a szülőknek csak valamivel több mint harmada szerint nem bántották egyáltalán a gyermekét. Következésképp az elkövetkezendő kutatásokban nagyobb figyelmet kell fordítani arra, hogy kiküszöböljük a több értelmezésre alkalmas választ lehetőségeket.

Amint említettük, a szülők mintegy ötöde tartotta egyszeri esetnek gyermeke bántalmazását, 4 százalékuk ismétlődő esetnek tartja, mert a tanévkezdéstől az adatfelvételig eltelt időszakban nem csak egyszer fordult elő. Ennél a pontnál azonban kiléptünk a referencia-időszakból, mégpedig azért, mert szeretnénk volna tudni, hogy a zaklatás milyen súlyos problémát jelent az iskolákban. Kérdésünkre azonban csak úgy kaphattunk választ,

ha a gyerekek helyett olyanokat kérdeztünk, akik tudatukkal akár több évet is át tudnak már fogni, emlékeztük nem kizárólag a néhány hónapos referencia-időszakra koncentrálható. Ezért egyrészt a szülőket, másrészt a tanárokat kérdeztük erről.

A szülőknél közel tizede válaszolta, hogy a gyermekek egymás közötti agressziója visszatérő probléma, mert a korábbi években is gondot jelentett az iskolai bántalmazás. Ebben a tekintetben a tanárok véleménye is hasonló (2. ábra). (A tanárok szinte egyöntetűen állítják, hogy a gyerekek iskolai agressziója az elmúlt években gyakoribbá vagy sokkal gyakoribbá vált.)

2. ábra: Gyermeke bántalmazását...

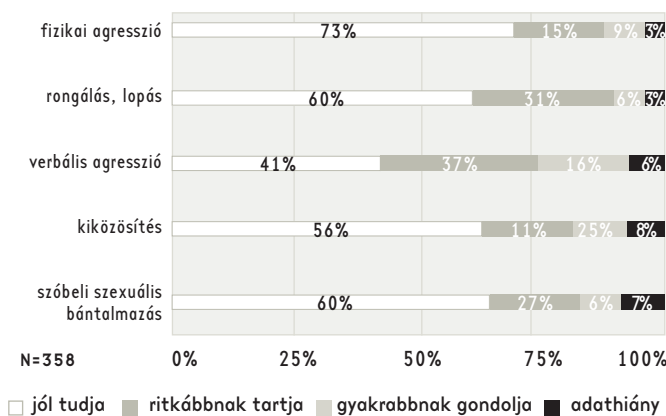

A szülők és gyermekek anonim kérdőívei azonosítószám alapján párosíthatóak egymással. Ez alapján a mindkét kérdőívben feltett kérdések összevethetőek. 358 ilyen kérdőív párt születt, amelyekkel az mérhető, hogy a szülők mennyire vannak tisztában azzal, hogy gyermeküket bántalmazzák-e társai valamilyen formában, és ha igen, milyen mértékben, milyen gyakran. Az ordinális változók lehetővé tették, hogy megmondjuk: a

szülő ugyanazt gondolja-e gyermeke áldozattá válásáról (jól tudja), vagy ritkábban, esetleg gyakoribbnak gondolja azt. A grafikonon nem ábrázoltuk azokat a ritkábban előforduló bántalmazási formákat, amelyek a gyerekek kevesebb mint 20 százalékát érték. Tettük ezt abból a megfontolásból, hogy ezeknél a változóknál félrevezető lehet a „jól tudja” kategória. Általában elmondható, hogy a ritkán előforduló, ezért a grafikonon nem szereplő változóknál a szülők az esetek négyötödében gyermekeikkel azonos véleményen voltak.

A többi, a grafikonon feltüntetett változó esetében is látható, hogy a szülők 60-70 százaléka azonos véleményen volt gyermekével. Itt egyedül a verbális agresszió jelent kivételt, csak 41 százalékuk ismerte jól gyermeke helyzetét. Közel hasonló arányban ritkábban vélték a csúfolódást, gúnyolódást, mindössze 16 százalékuk érzekelte gyakoribbnak a problémát. Általában igaz az a megállapítás, hogy a szülők inkább kevesebbnak tartották a vizsgált esetek előfordulási gyakoriságát, mint gyermekeik.¹⁶ Kivételnek számít a kiközösítés, amit jelentősen túlbecsültek.

3. ábra: Szülők ismeretei gyermekük áldozattá válásáról

GERMEKEK ATTITÚDJE

Mérni kívántuk a vizsgált korosztály hozzáállását a „bullying”-hoz, illetve az általunk annak definiált helyzetekhez. Az attitűdök tanulmányozását fontos feladatnak tartjuk. Ennek mentén lehet kialakítani egy stratégiát, hogy a különböző agresszív szituációkat hatékonyan lehessen kezelni. Ehhez azonban számot kell vetni azzal, hogy a szereplők mennyire érzékelik problémásnak a helyzeteket, és milyen mértékben hajlandók részt venni annak kezelésében.

A tanulói kérdőív kérdései a gyermekek egymás elleni agressziójának két – általunk leginkább tipikusnak vélt – formájához, a fizikai és verbális agresszióhoz való hozzáállást mérte

egy-egy szituációra adott válaszok formájában.¹⁷ Itt két olyan jellemző dolgot is volt lehetőségünk kiemelni, amelyekről az interjúk során azt tapasztaltuk, hogy legtöbbször csak mélyebb beszélgetés hozta felszínre a hozzájuk kapcsolódó élményeket. Ilyen volt a szexuális bántalmazás, amelyhez való hozzáállást a 7-es kérdés (szituáció) kívánta mérni. Továbbá a többségtől valamiben eltérő társakhoz való viszonyulást egy mozgásszerűt gyerek kiközösítéséhez kapcsolódó kis történetre adott reakciókkal vizsgáltuk. Ezekkel a szituációkkal a másik fő célunk, hogy a populáció azon részéről is benyomást szerezzünk, aki sem mint áldozat, sem mint agresszor nem érintett. A 8. kérdés az okok és a hozzáállás azon mélyebb aspektusait kívánta mérni, amelyekre a szituációk és a nyílt kérdések esetleg nem adnak választ.

A fizikai agresszióhoz a fiúk és a lányok eltérően állnak hozzá. (Ez a hatás 5 százalékos szinten szignifikáns.). A kérdezett gyerekek 30 százaléka, ha verést látna, tanári segítséget kérne. Ez az arány a fiúk körében csak mintegy 20 százalék, míg a lányok 40 százaléka választaná ezt a megoldást. A fiúk esetében a tanári segítségkérésnél gyakoribb megoldásként jelenik meg, hogy egy másik osztálytárral együtt segítségére sietne az áldozatnak (29 százalék), illetve, közel annyian választották, hogy a békeltetés egyéb módszereit választanák. A lányok körében is ez utóbbi két megoldást választották a legtöbben, azzal a különbséggel, hogy a fizikai közbelépésre való hajlandóság jóval kisebb arányú, mint a fiúknál. Az egyedül kelni az áldozat védelmére mindkét nem esetében a legkevésbé volt jellemző, a lányoknál a mintában mindösszesen ketten választanak ezt a megoldást. A teljes közömbösség a populáció mindössze átlagosan 6 százalékát jellemzi, és sokkal jellemzőbb a fiúkra, mint a lányokra. Azoknak az aránya, akik nem avatkoznak be, de együtt éreznek az áldozattal, a két nem esetén közel azonos. A közömbösségre inkább hajlamosak a fiúk. Emellett a verekedőket személyesen megbékíteni próbálók között is ők vannak többségben, míg a lányok a tanár értesítését választók között fordulnak elő inkább.

Markáns különbség van a két nem attitűdje között verbális agresszió megítélésében. Általában elmondható, hogy a fiúk többsége (43 százalék) közömbös, ha csúfolódást hall. A lányoknak mindössze ötöde mondta, hogy nem foglalkozna a dologgal, és az esetek mindössze 30 százalékában választaná, hogy megpróbálja leállítani a gúnyolódókat. A lányok közel fele (48 százalékuk) választaná a közbelépést, hogy megvédje az áldozatot a csúfolástól, a fiúknál ez az arány 30 százalék. A fiúk közül sokkal többen mondták, hogy ők is beszállnának a csúfolásba (12 százalék), mint a lányok (4 százalék). Általában elmondható, hogy a lányok sokkal szolidárisabban viselkednek egy ilyen szituációban. A tanárhoz való fordulásban nincsen jelentős különbség, a fiúknak és lányoknak is mindössze körül-

¹⁶ Már korábban említettük, hogy a Ziegler és Rosenstein-Manner-féle vizsgálatban a tanárok alulbecsülték az iskolában előforduló agresszió gyakoriságát. Ez a megállapítás a szülőkre is igaz: a kanadai kutatók tanulmánya szerint a szülőknek csak 27 százaléka írta, hogy gyermeke agresszió áldozata volt, szemben azzal, hogy a gyerekek 48 százaléka vallotta ezt (Ziegler és Rosenstein-Manner, 1991).

¹⁷ Hasonló jellegű módszertani megoldásokra a magyar kutatásokban is találunk példát. Ligeti György kérdőívében például különböző történeteket, élethelyzeteket írt le, s azt kérte a tanulóktól, hogy válasszanak, mit tennének, vagy a történet szereplőinek mit kellene tennie az adott szituációban (Ligeti, 2003.).

belül 6 százaléka látná ezt célravezetőnek.¹⁸ Most is a fiúk vannak többségben a közömbösök és a támadólag beavatkozók között. Ellenben az áldozat védelmére kelők (osztálytársakkal vagy egyedül) közül a lányok vannak többségben. Érdekes, hogy azok között, akik tanárnak szólnának, ezúttal több fiút, mint lányt találunk.

A következő helyzetben két dolgot emeltünk ki: egy mozgássérült gyermek rossz helyzete mennyire ébreszt együttérzést a társakban, illetve ezt összekötöttük a kiközösítés egy tipikus jellemzőjével. A két nem viselkedése között itt is szignifikáns különbség tapasztalható. Általában elmondható, hogy a lányok elenyésző része maradna teljesen közömbös. Nagyobb hányaduk választaná a szolidárisabb viselkedési mintákat. Továbbá jelentősebb részük választaná az aktív, az áldozattal közösséget vállaló cselekvési formát. 77 százalékuk barátaival vagy egyedül csatlakozna mozgássérült társához. A fiúknál ez az arány 56 százalék. Érdekes, hogy bár mindkét nem kevésbé tartaná eredményesnek (2 százalék) tanár segítségét kérni, mégis a fiúk szignifikánsan többen tennék ezt. Ez különösen annak fényében figyelemreméltó, ha összehasonlítjuk a két nem tanári segítségkérő hajlandóságát fizikai agresszió esetén. Markáns különbség figyelhető meg a közömbösök esetében a nemek között.

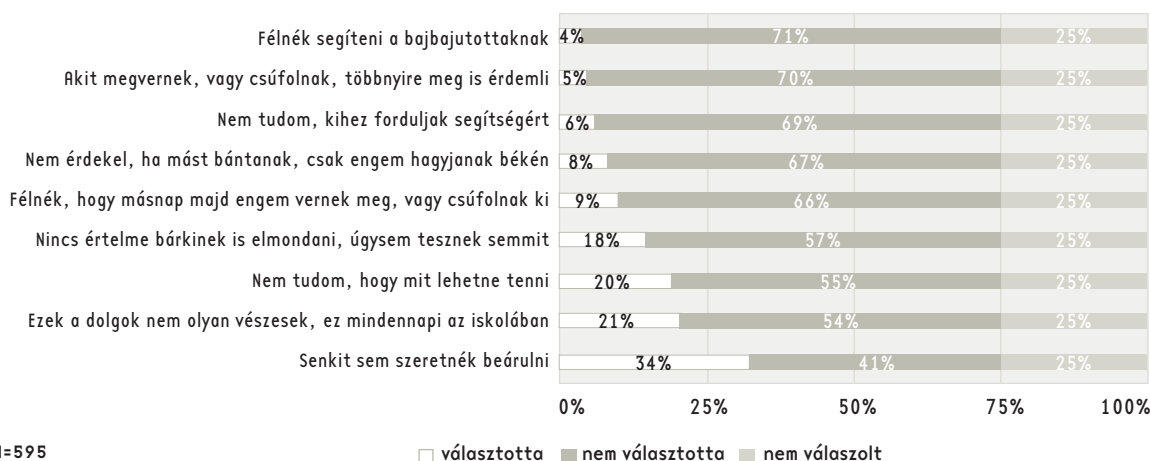
A következő helyzet a vizsgált korosztály szexuális bántalmazáshoz való hozzáállását kívánta mérni. A situáció leírása is különbséget tesz a fiúk és lányok között, nemi szempontból már maga a helyzet sem semleges, ami torzíthatja az eloszlásokat. A fiúk jóval több mint harmada csatlakozna az agresszorokhoz. Itt felmerül, hogy a két nem teljesen másképpen ítéli meg a situációt. Az eloszlásokból arra lehet következtetni, hogy a fiúk a szexuális zaklatást nem tartják komoly bántalmazásnak, míg a lányok 41 százaléka szólna társa érdekében, tehát nyilvánvalóan zavarónak ítéli meg a helyzetet. A gyermekek kicsit több mint negyede közömbös maradna, ebben nincsen szignifikáns különbség a fiúk és lányok között. A közbeavatkozók és a sajnálkozók körében jóval több lány fordul elő, míg a buliba való beszállás inkább a fiúkat jellemzi.

Összességében elmondható, hogy jelentős nemi eltérések vannak a különböző helyzetek megítélésében. Fizikai agresszió esetén a fiúk lépnének fel aktívabban, míg a verbális bántalmazás és kiközösítés láttán a lányok nagyobb része vállalna közösséget az áldozattal. Általános megállapítás, hogy a lányok kevésbé maradnak semlegesek, ha társukat bántalmazás éri. Valószínű, hogy egy valós situációban jelentős eltérés lenne ezektől a cselekvési alternatíváktól. Feltételezhető, hogy sokkal többen maradnának semlegesek, vagy csupán együttérzők, kevesebben választanák az aktív cselekvést.¹⁹ Ennek mérése a szociálpszichológiai kutatás feladata lehetne.

Azért, hogy kutatásunk előbb említett hiányosságát valamelyest kompenzáljuk, amely nagyrészt a kérdőíves módszerből ered, rákérdeztünk a semlegesség okaira és indokaira (4. ábra). (Ha az előző situációk bármelyikében nem tennél semmit, annak mi az oka?) A diákok kicsit több mint harmada az árulkodást elítélendőnek tartja. Ebből két dolgot lehet feltételezni: egyrészt nem helyesli, ami történik (hiszen akkor nem lenne mit „beárulni”), másrészt a felnőtt segítség kérése megoldást jelenthetne, de ezt nem teszi valamilyen oknál fogva. Hogy mi lehet ez az ok, arra a többi válasz világíthat rá. A diákok 21 százaléka mindennapi dolognak tartja, hogy hasonló helyzetek előállnak az iskolában, ezeket nem tartja súlyosnak. A másik két jellemző válasz, hogy nem tudják, mit lehetne tenni (20 százalék), illetve értelmetlennek tartják felnőtt segítséget kérni, mert tapasztalatuk szerint nem oldódik meg a helyzet. A diákok 6 százaléka nem tudja, hogy kihez fordulhatna segítségért. 11 százalékuk félne segíteni a bajbajutottnak, ebből 8 százalék félelme pontos okaként az áldozattá válást jelölte meg. Mindössze a kérdezettek 5 százaléka mondta, hogy akit megvernek, az rászolgált a bántalmazásra. A semlegesek aránya itt 8 százalék.

¹⁸ Kutatásában Ligeti György is hasonló arányokat állapított meg: a megkérdezettek 8 százaléka jelentené tanárnak vagy igazgatónak az iskolai „szecsakázást” (Ligeti, 2003.).
¹⁹ Ligeti György felmérésében a semlegesek, vagy be nem avatkozók aránya is igen nagy, eléri a megkérdezett diákok 70 százalékát (Ligeti, 2003.).

4. ábra: Ha az előbbi situációk közül bármelyikben nem tennél semmit, annak mi az oka?

AUG 24
This is:
GERGO BA.
JOSKA IDER1 JANOS
MICROBO WILL BO
PLAY WAYNE TM 130
NILI GALC
JEREMY
CHAZ 07.

A nemek között két kérdésben volt szignifikáns különbség. A fiúk többen mondták, hogy nem szeretnének senkit sem beárulni, mint a lányok. Ebben az értelemben a fiúk (kor)társakkal szembeni szolidaritása és a kiközösítéstől, megbélyegzéstől való félelem jelenik meg. Ez utóbbi jelentős tényező a lányoknál is. A lányok többen félnek a társak részéről jövő büntetéstől, mint a fiúk, attól hogy ők maguk is bántalmazottakká válnak.

A tanulói kérdőív kérdései arra vonatkoztak, hogy az általunk felsorolt helyszíneken és időszakokban milyen gyakran történnek a gyermekek egymás közti agressziójához kapcsolódó események.

A gyermekek véleményei alapján a bántalmazás leggyakoribb helyszíne az osztályterem, ahol a tanár nincsen jelen. A referencia-időszakban a vizsgált diákok közel negyedét érte ezen a helyszínen valamiféle bántalmazás. A bántalmazások jelentős része a tanítás előtti időszakra esik (18 százalék), illetve az iskolába vagy hazafelé vezető úton (12 százalék). Az órák közötti időszakban a vizsgált populáció 15 százalékát érte társai részéről az agresszió valamely formája. Ezzel egybevé, hogy az iskola folyosóján a diákok 20 százalékát érte valamilyen atrocitás a tanév kezdetétől a kérdészig eltelt közel négy hónapos időszakban. Az előbbieken felsorolt helyek és időszakok a tanári illetve felnőtt felügyelet gyengeségéhez vagy annak teljes hiányához köthetők.

A tanári jelenlét tipikus helyszínein, a tanórán, osztályteremben, amikor a nevelő jelen van, jóval kisebb arányban érte a diákokat társaik részéről bántalmazás. Ezekben a helyszíneken 6-7 százalék alatt van a bántalmazottak aránya.²⁰

A tanárok tapasztalatai szerint leggyakrabban az iskolaudvaron van jelen az agresszív viselkedés, amit igazolhat a gyermekek felszabadultsága az órák közötti szünetekben. Ilyenkor a gyermekek egymással szembeni elvárásai a szabálykövető magatartással kapcsolatban valamelyest meglazulnak, a tanulók többsége úgy gondolhatja, hogy a tanári felügyelet is csökken, így bátrabban tesznek olyan dolgokat, amelyeket egyébként nem lenne szabad. A legkevésbé azokon a helyeken és időszakokban fordul elő agresszió a pedagógusok szerint, ahol vagy amikor (szinte) biztosan van tanári felügyelet. Ez egybevé a diákok véleményével. Ha a tanári jelenlét oldaláról közelítjük a kérdést, érthető, hogy miért olyan nagy az agresszió vélt gyakorisága azoknak a változóknak az esetében, amelyeknél nem vagy nem tipikusan jellemző az állandó tanári kontroll. Ilyen – agresszióra alkalmas – helyszín a már említett iskolaudvar, a tanár nélküli osztályterem. Ide tartozik – bár egy kissé „jobb” aránnyal – az óra közötti szünet, illetve az iskola folyosója. Utóbbi két változónál

²⁰ Whitney és Smith sheffildi vizsgálata szerint az agresszív cselekedetekre leggyakrabban az iskolaudvaron kerül sor, ezt a folyosón és az osztályteremben előforduló incidensek követik (Whitney és Smith, 1993.) Szászországban az erőszakos cselekmények túlnyomó része a játszótéren. A második leggyakoribb az iskolába menet és az iskolából való távozás alkalmán. Sorrendben az iskolai folyosó és az osztályterem következik, végül a mosdóhelyiségek és a mellékhelyiségek. Ami az időszakokat illeti, az erőszak főleg a szünetekre, az iskola utáni, az iskola előtti időszakokra jellemző. (Kultusministerium des Landes Sachsen-Anhalt, 1994).

valószínűleg azért kaptunk jobb eredményt, vagyis azért lehet kevesebb az agresszió a tanárok benyomásai szerint, mert a pedagógusok esetleges felbukkanása a gyerekekre visszatartó erővel hat.

Vizsgálhatjuk ellenben más aspektusból is a problémát. A kérdőívben lehetőség volt – a szokásos havonkénti gyakoriság megadása mellett – a „nem tudja” választására is. A „nem tudja” válaszok elemzése során kimutatható, hogy azok a helyek és időintervallumok kapták a legtöbb nem tudja választ, ahol és amikor – előbbi feltevéseink szerint – nincsenek jelen olyan mértékben a tanárok, vagy legalábbis a diákoknak nem kell tartaniuk váratlan felbukkanásuktól. A megkérdezettek negyede nem tudja például, hogy a mosdóban előfordul-e agresszió? A pedagógusok több mint harmada nem tudja, hogy történik-e agresszió az iskolába vagy a hazafelé vezető úton, illetve az órák és délutáni foglalkozások után. Ez utóbbi eredmény mint ha azt mondaná, hogy a tanárok nem fordítanak kellő figyelmet (vagy nem tudnak kellő figyelmet fordítani) az iskola falán kívül vagy a közvetlen oktatással-neveléssel töltött időn kívül (után) a gyermekek életének, viselkedésének nyomon követésére. A nagyarányú „nem tudja” válaszok adnak magyarázatot az osztálykirándulás kategóriánál tapasztalt alacsony agresszióra. Ezen túlmenően feltehető, hogy az osztálykirándulás ebben a kérdés-kontextusban kevésbé volt értelmezhető a tanárok számára.

A szülőknek is feltettük ugyanezeket a kérdéseket, de ezúttal arra törekedtünk, hogy a feltett kérdést a tanárok véleményével vethessük össze. Ezúttal is nagy volt a nem válaszolók (7-11 százalék), valamint azok aránya, akik nem tudtak válaszolni (18-31 százalék). Ez alacsonyabb, mint az agressziótípusokra vonatkozó kérdéseknél, de valamelyest nagyobb arányú a tanárok által ugyanezen kérdésekre adott nemleges vagy nem tudja válaszoknál. Ráadásul a tanárok jóval kisebb arányban nem válaszoltak (3-6 százalék) a kérdésre, és ehhez képest nagyobb a nem tudja válaszok (2-37 százalék) aránya. Jellemzően a nem tudja válaszokat a tanároknál a tanórán, és az osztályteremben, tanár jelenlétében kategóriáknál jelölték a legkevésbé.

A szülők szerint a leginkább veszélyes helyek az osztályterem (tanár jelenléte nélkül), az iskola folyosója és az iskolaudvar. Ennek a három változónak az átlaga „magasan” kitűnik a többi közül. A legveszélyesebb időpontok az órák közötti időszakok (szünetek), az órák előtti időszakok és a délutáni foglalkozások, napközi utáni idő. Tér-idő szempontjából bármelyik helyre besorolható, és az egyik legveszélyesebb terület az iskolába vagy a hazafelé vezető út. (A jövőbeli felmérések számára érdekes kérdés lehetne, hogy az agresszió milyen mértékben változik az iskolához egyre közelebb érve. Minden valószínűség szerint növekszik.)

Logikusnak tűnik a következtetés, hogy a felnőtt felügyelet erősítésével a kritikus helyeken és időszakokban nagymértékben lehetne csökkenteni annak az esélyét, hogy valaki társai agressziójának áldozatává váljon. A *bullying* jellegű esetek teljes megszüntése nyilvánvalóan lehetetlen vállalkozás lenne, azonban a tanári jelenlét növelésével, nagyobb odafigyeléssel a problémásabb helyszíneken eredményt lehetne elérni.

■ KOROSZTÁLY ÉS A BÁNTALMAZÓK NEME

Arra a kérdésre, hogy „melyik osztályba járnak azok a tanulók, akik a vizsgált időszakban bántottak téged” a következő válaszok a született diákok részéről: A vizsgált korosztály 65 százalékát nem érte bántalmazás. (A bántalmazó nemére vonatkozó kérdésre ugyanolyan arányban kaptuk ezt a választ.) A bántalmazottak többségét a velük azonos korúak bántják (24 százalékukat). 18 százalékukat osztálytársai bántották. Itt szignifikáns különbség van a két nem között. A lányok nagyobb hányadát, 23 százalékát érte az osztálytársai részéről bántalmazás. Ez az arány a fiúknál mindössze 13 százalék. A többi kategóriában nincsen szignifikáns különbség a két nem között.

A vizsgált korosztály nagy része szerint főként fiúk a bántalmazók. 13 százalékuk nyilatkozta, hogy „főleg egy fiú” és 11 százalékuk, hogy több fiú bántalmazta a tanévkezdéstől a kérdésig eltelt időszakban. A lányokat gyakrabban bántják fiúk és lányok vegyesen, 7 százalékukat, szemben a fiúk 3 százalékával. Az áldozat és a bántalmazó neme között nincsen szignifikáns összefüggés.²¹

A szülőknek feltett ugyanezen kérdések vonatkozásában az alábbi megállapításokra juthatunk: a szülők nagy része szerint (64 százalék) gyermekét nem bántották. 16 százalék szerint ugyanabba az osztályba, 2 százalék szerint felsőbb, újabb két százalék szerint alsóbb osztályba járnak a gyermeküket bántalmazók. 4 százalék szerint osztálytól és évfolyamtól függetlenül a bántalmazások. Emellett a szülők szerint inkább a fiúk hajlamosak a bántalmazásra, mivel majdnem ötödük szerint egy vagy több fiú volt, aki gyermekét bántalmazta, és csak 6 százalékuk mondta, hogy egy vagy több lány volt bántalmazó.

■ A GYERMEKEK EGYMÁS ELLENI AGRESSZIÓJÁNAK OKAI

■ Családi háttér

A kérdőív kialakítása során az volt a hipotézisünk, hogy a gyermekek családi hátterének, annak gondoskodó vagy elhanyagoló voltának hatása van arra, hogy ki lesz bántalmazó vagy áldozat. Ennek mérése kérdőíves módszerrel komoly nehézségeket okoz. Nem nyújtja az interjúk mélységét, viszont előnye az anonimitásból eredő őszinteség és hogy sok embert meg tudunk kérdezni. Következésképp a kérdőívben két olyan változót, illetve annak csoportját alakítottuk ki az interjúk során szerzett tapasztalatok és hipotéziseink alapján, amely ezt hivatott mérni. A kérdőívben direkt módon való rákérdezés helyett (például: Előfordult-e, hogy szüleid alaposan elverték?), inkább a szituációszerű kérdéseket alkalmaztuk. „Otthon rosszat csináltál...” kellően életszerű helyzetnek bizonyult a próbakérdés során, ezért ehhez kötöttük a szülői magatartás és büntetési módszerek jellemzőire rámutató állításokat. Ezek alapján természetesen nem vonható le az egyes esetekre vonatkozó pszichológiai szempontból mélyen megalapozott következtetés. Ezt ku-

tatásunk nem is tekintette feladatának, azonban a megkérdezettek kellően nagy száma miatt néhány fontos összefüggésre rámutat, amely a kutatás jövőbeli irányát kijelölheti.

Hipotézisünk, hogy a szülők részéről mutatott pozitív illetve negatív példa közvetlen hatással van a gyermekek viselkedésére. Alapvetően képes befolyásolni a gyermekek társaikkal szembeni viselkedését. Ezek alapján a szülők nevelési stílusára és büntetési módszereire jellemző megállapításokat fogalmaztunk meg. Kértük a gyermekeket, hogy azokat jelöljék, amelyeket a legjellemzőbbnek tartanak. Kérdőívünk keretei között arra nem volt lehetőség, hogy a szülők attitűdjét, pontosabban a gyermekek erről alkotott véleményét a pszichológia pontosságával mérjük, mégis néhány alapvető jellemzőre rá kívántunk kérdezni. Ezek a verbális és fizikai agresszió megjelenése a büntetések között, elhanyagoló és gondoskodó nevelői magatartás hatása, illetve az érzelmi intelligenciára való nevelés, mely feltételezésünk szerint segítheti a gyermekeket a társas kapcsolatok útvesztőiben eligazodni. Utóbbi ellenpontjaként a hideg korlátozó stílusú szülői viselkedés. Ezek a típusok nem tisztán jelennek meg az egyes állításokban, ellentétpárjaik pedig egyes esetekben meg sem jelennek.

Elemzésünkben, ahogy arról már esett szó, azt tekintettük bántalmazottnak, akit bevallása szerint legalább „egyszer-kétszer” ért bántalmazás. Tanulmányunkban azt soroljuk a bántalmazók közé, aki legalább „egyszer-kétszer” a zaklatás valamely formáját elkövette társa ellen.

Ritkábban fordulnak elő azok a gyerekek a fizikai agresszió és a rongálás lopás áldozatai között, akiknek szülei, ha gyermekük otthon rosszat tesz, a büntetés módozatai közül a probléma megbeszélését választják. Az ilyen jellegű szülői magatartás jótékony hatással van a gyermekek viselkedésére, kevesebbszer fordulnak elő a rongálások, lopások és a szóbeli szexuális erőszak elkövetői között is.

Az „Elmagyarázzák miért nem jó, amit tettem” állítás a gyermekét demokratikus módon nevelő, meleg, szeretetteljes nevelési stílusú szülőre jellemző, aki a büntetés különböző módozatai helyett vagy mellett a megbeszélést, érzelmi intelligencia eszközeit használja. Hipotézisünk az volt, hogy az ehhez köthető szülői magatartás pozitív hatással van a gyermekek viselkedésére. Ez a következő változók esetében nyert bizonyítást. Ritkábban fordulnak elő azok a gyerekek a fizikai agresszió és a rongálás, lopás áldozatai között, akik szüleikre az utóbbi megállapítást igaznak tartják. Levonhatjuk a következtetést, hogy ez a fajta magatartás jótékony hatással van a gyermekek viselkedésére, kevesebbszer fordulnak elő a rongálások, lopások és a szóbeli szexuális erőszak elkövetői között.

Egyes, korábban már említett nemzetközi kutatások szerint a szülők büntetési szokásai, ezen belül a fizikai büntetés, mint pofon, verés stb. alkalmazása hatással lehet a gyermekek társaikkal szembeni viselkedésére. Ebből kiindulva a fizikai büntetés egy enyhébb és egy súlyosabb fajtáját megfogalmazva két dolgot fogalmaztunk meg: ha otthon rosszat csináltál... „megütnek”, illetve „jó alaposan elvernek” Azok a gyerekek, akik a fizikai büntetést jellemzőnek tartották szüleikre, szignifikánsan gyakrabban fordulnak elő a fizikai agresszió és a rongálás, lopás áldozatai között, továbbá ez utóbbi elkövetői között is. Jellemző-

²¹ A Calgariban, Bentley és Li által végzett vizsgálat szerint a bántalmazók általában a felsőbb osztályokba jártak és főleg fiúk voltak (Bentley és Li, 1995.). In: A nemzetközi szakirodalom áttekintése a gyermekek egymás elleni agressziójának témájában. Szerk. Csilléry-Lebedy-Babos. Kéziratban, 108. oldal. Olweus kutatása is megerősíti, hogy a bullying-ot az esetek többségében idősebb diákok követik el (Olweus, 1978.).

en gyakrabban tűnek fel a rasszista bántalmazás áldozati és elkövetői között is.

A szülők részéről mutatott szóbeli agresszió szinte az összes fajta *bullying* jellegű viselkedésformára hatással van. Akikkel „kiabálnak, üvöltenek” gondozóik, jelentősen többen vannak a fizikai, a rongálás, az elektronikus formában megjelenő bántalmazók és áldozatok között, továbbá a kiközösítéssel és rasszista típusú viselkedéssel mások életét megkeserítőik között. Ha ehhez hozzávesszük azoknak a csoportját, akikre keményen rászólnak szülei, ha valami rosszat tesznek, a verbális agresszió áldozataival és bántalmazóival bővül a kör.

A felnőttek érzelmileg fenyegető, hideg, kiközösítő jellegű viselkedése felmérésünk szerint negatív hatással van a gyerekek hasonló helyzetekben tanúsított viselkedésére. Azok a gyerekek, akik szerint szülei valamely hibás cselekedetük folytán megharagudnak, és sokáig nem szólnak hozzájuk, jelentősen többször fordulnak elő a kiközösítés és a rasszista irányultságú agresszió áldozatai körében. Valószínűsíthető, hogy az otthon tanult magatartásminta rögzül, és kiválthatja mások ellenszenvét.

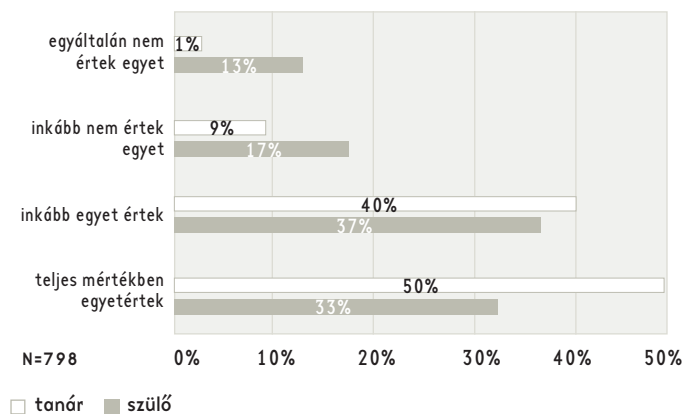
Akiket szülei rossz cselekedet elkövetésekor megbüntettek, szignifikánsan többen vannak azok között, akiket társaik megvernek, megütnek, tulajdonukat megrongálják vagy ellopják, és ez utóbbi cselekedetek elkövetői között is gyakrabban fordulnak elő.

Azok a diákok, akiknek bevallásuk szerint segítő, támogató a családi hátterük, szülei időt tudnak fordítani a velük való foglalkozásra, a fizikai, elektronikus, szóbeli szexuális bántalmazást elkövetők között, továbbá a verések áldozatai között ritkábban fordulnak elő. Akiknek szülei „mindig nagyon elfoglaltak és nem érnek rá segíteni”, szignifikánsan gyakrabban fordulnak elő a fizikai, verbális és szóbeli szexuális agresszió áldozatai között, továbbá azok között, akik csúfolják, kigúnyolják társaikat. („A szüleid otthon pihennek vagy valami mással vannak elfoglalva, és te megkéred őket, hogy segítsenek a házi feladat megoldásában...” „Ez náluk természetes, nem is kell megkérnem őket.”) Akik azt nyilatkozták, hogy szülei „nem szoktak segíteni” szignifikánsan gyakrabban rongálják vagy lopják el más holmiját, csúfolnak más bőrszíne vagy származása miatt, továbbá gyakrabban mondanak szexuális jellegű szavakat bántó szándékkal.

A tanároknak és a szülőknek egyaránt feltettük a kérdést: „Az Ön tapasztalata és megítélése szerint mi lehet az oka a tanulók egymás elleni agressziójának?” Arra kértük őket, hogy az általunk konstruált válaszokat értékeljék aszerint, hogy mennyire értenek vagy nem értenek egyet azokkal. Hipotézisünk volt, hogy a tanárok és szülők sok kérdésben fognak különböző választ adni. Mindkét csoportnak megvannak a maga problémái. Ezeket is igyekeztünk csoportba szedni (például: „A szülőknek nincs elég idejük, hogy gyermekeikkel foglalkozzanak”). Ezekben az esetekben arra voltunk kíváncsiak, hogy a vonatkoztatási csoport mennyire látja be ezeket, mennyire fogadja el magára érvényesnek. A kérdések harmadik csoportja a családi vagy iskolai háttérre vonatkozott. Feltevéseink szerint a rossz, elhanyagoló, esetleg durva családi háttér oka lehet az áldozattá vagy bántalmazóvá válásnak. Természetesen a kérdőívben behatároltak voltak a lehetőségek az okok kutatására, csupán néhány ál-

talánosságra, szinte evidenciára tudtunk kitérni. Mindenképpen fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy a kérdőív ezen része alapozó jellegű, a későbbi kutatások alapjául szolgálhat, akár ebben, akár valamilyen más, átdolgozott formában. Az alábbiakban a kapott válaszokat a szülői vagy tanári minőség szerint mutatjuk be, néhány „érdekes” kérdés esetében. A kérdőív egyik *item*-e az volt, hogy a „szülőknek egyre kevesebb idejük van gyermekeikkel foglalkozni”.

5. ábra: A szülők nem figyelnek oda kellőképpen gyermekeikre...

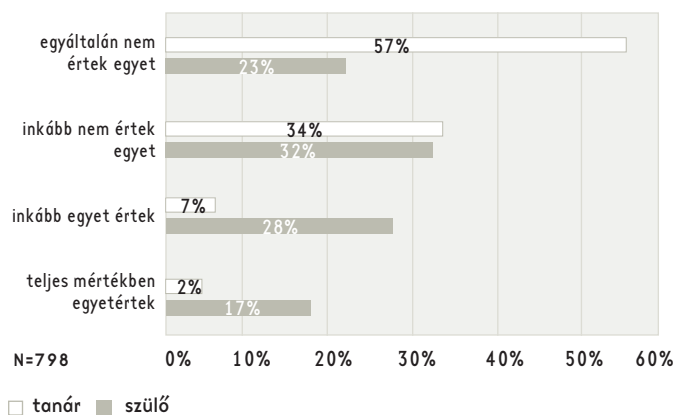
Nem volt meglepő, hogy szülők és tanárok egyaránt nagy arányban egyetértettek a megállapítással, amíg azonban a szülők háromnegyede gondolja úgy, hogy a gyermekekkel való egyre kevesebb foglalkozás oka lehet az agresszió növekedésének, a tanároknál ugyanez az arány meghaladja a 90 százalékot. Szembetűnőbb a különbség, ha az egyes kategóriákat vizsgáljuk: azok között, akik egyáltalán nem értenek egyet a megállapítással, csupán 30 százalék a tanár, ugyanakkor majdnem kétharmadnyi a tanárok aránya a válasszal teljesen egyetértők körében. Mindez akkor válik érdekessé, ha megvizsgáljuk, hogy a kérdezettek mit válaszoltak az ellenkező oldalt érintő kérdésre („a tanároknak nincs elég idejük, hogy a problémával mélyebben foglalkozzanak”). Ebben az esetben is mindenki védi a maga oldalát, a tanárok mindössze 40 százaléka ért egyet a megállapítással valamilyen mértékben, ellentétben a szülők kétharmadával. A kijelentéssel egyáltalán egyet nem értők több mint kétharmada volt tanár. Végezetül a válaszadók körében azoknak a tanároknak a 90 százaléka, akik egyáltalán nem értenek egyet azzal, hogy a tanárok időhiánya befolyásolhatja az agresszió mértékét, állítja, hogy a szülői időhiány összefüggésben van mindezzel. A másik oldalon viszont saját időhiányuk okként való megjelölésével egyet nem értő szülők alig több, mint fele ért egyet azzal, hogy a tanárok időhiánya oka lehet a gyerekek egymás közötti agressziójának. Megállapítható tehát, hogy a tanárok inkább tartják az agresszió okának azt, hogy a szülőknek nincs elég idejük a gyermekekkel foglalkozni, mint a saját maguk időhiányát a problémával való foglalkozás tekintetében.

Kérdésünkre, miszerint az egyszülős családok növekedése oka-e a gyerekek egymás közötti agressziójának, az előbbihez hasonló választ kaptunk. A szülők mindössze 18 százaléka ért egyet teljes mértékben a megállapításunkkal, szemben a taná-

rok több mint negyedével. Ugyanakkor a szülők 56 százaléka szerint biztosan nincs összefüggés a két változó között, ezzel viszont a tanároknak alig 40 százaléka ért egyet. Ha kategóriánként vizsgáljuk a kérdést, szintén azt látjuk, hogy a két szélső érték (egyáltalán nem ért egyet, illetve teljes mértékben egyetért) esetében fordul a kocka szülők és tanárok között: a kérdéssel egyáltalán egyet nem értők között közel egyharmad-kétharmad arányban találjuk a szülőket és tanárokat, míg a teljes mértékben egyetértők között a szülők jóval kevesebben (41 százalék) vannak a tanárokhoz (59 százalék) képest.

A következő ellentmondásos állításunk az volt, hogy „A bántalmazott gyerekekre nem figyelnek oda eléggé a tanárok, nem védik meg az érdekeiket”. Újfennt „hivatásspecifikus” válaszokat kaptunk, azzal az észrevétellel, hogy a tanárok az őket kritikailag érintő megállapítás esetében ezúttal is koherensen összetartanak. Mindez abból látszik, hogy a szülők válaszai viszonylag nagy szórást mutatnak: a szülők negyede egyáltalán nem ért egyet a feltevéssel, harmaduk nem ért egyet, szintén negyedük egyetért, és közel ötödük teljes mértékben egyetért a megállapítással. Ezzel szemben a tanárok 91 százaléka egyáltalán nem vagy nem ért egyet, és mindössze a maradék 9 százalékuk ért egyet valamilyen mértékben a fenti mondattal.

6. ábra: A bántalmazott gyerekekre nem figyelnek eléggé oda a tanárok, nem védik meg az érdekeiket

Hipotézisünk volt továbbá, hogy a gyerekekkel foglalkozó pedagógusok végzettsége befolyásolhatja az agresszió mértékét az iskolában. Ezért megfogalmaztuk a következő állítást: „A tanároknak nincs kellő képzettségük és felkészültségük, hogy hatékonyan tudják kezelni a gyermekek egymás elleni agresszióját”. A szülők valamivel több mint fele (52 százalék) egyetért ezzel az állítással, a többiek nem. A tanároknál épp fordított a helyzet, 60 százalékuk nem ért egyet, de – annak ellenére, hogy a feltételezéssel teljesen egyetértők aránya most is elég kicsi (7 százalék) a pedagógusok körében –, érdekes adalék, hogy harmaduk az inkább egyetért kategóriát választotta. Még egy utolsó, immár viszonylagos ellentmondás. A kérdőívben állítottuk, hogy „a tanárokat nem érdekli eléggé, mi történik a diákokkal”. Ez esetben a tendencia a szülőknél és a tanároknál is azonos, hiszen mindkettejüknél egyre kevesebben vannak a kérdéssel egyáltalán egyet nem értőktől a teljesen egyetértők felé, de az arányok tekintetében ezúttal is eltérést tapasztalhatunk. Amíg a

tanárok négyötöde egyáltalán nem ért egyet az állítással, a szülőknél ez az arány „mindössze” egyharmad; illetve a feltételezéssel valamilyen mértékben egyetértők a tanárok alig öt százalékát teszik ki, viszont a szülőknél szintén egyharmad az arány az említett két kategóriában.

A tanárok és szülők nem mindenben voltak különböző véleményen. Mindkét csoport körülbelül fele egyetért azzal, hogy a veszélyes gyerekbandák elszaporodása oka lehet a gyerekek egymás közötti iskolai agressziójának. Szerepelt a felmérésben néhány általános megállapítás, amelyek esetében valószínűsíthető volt mindkét csoport nagyfokú egyetértése. Ezek egyike a médiával kapcsolatos. A szülők 87 százaléka, a tanárok 95 százaléka egyetért azzal a megállapítással, hogy a médiában megjelenő erőszak növeli a gyerekek agresszióját.

Ugyanakkor a másságot nem találják agressziót kiváltó oknak. A következő előfeltevésről kérdeztük a pedagógusok és szülők véleményét: „A bántalmazott tanulók valamiben eltérnek a többiektől, például: testi vagy értelmi fogyatékos, szociálisan hátrányos helyzetűek”. A tanárok kétharmada nem ért egyet ezzel az állítással, a szülők esetében is ugyanerre az eredményre jutottunk, bár itt valamelyest kevesebben voltak (59 százalék) az egyet nem értők. A tanárok és a szülők szerint a barátok hiánya nem kiváltó oka az agresszióknak, hiszen a tanárok és szülők szerint sem igaz az, hogy „a bántalmazott gyerekeknek nincsenek barátaik, akik megvédhetnék őket”. Ezzel szemben a gyerekek kérdéseinkre adott válaszából az derül ki – amint arra korábban már kitértünk –, hogy azok a diákok, akiknek saját bevallásuk szerint ötnél több barátjuk van, szignifikánsan ritkábban fordulnak elő az áldozatok között. A felnőttek szerint a rossz irányba befolyásoló társaságok okai lehetnek az agresszióknak. Azokat a gyerekeket, akik másokat bántanak, valószínűleg otthon is bántják. A szülők 54 százaléka, a tanárok 63 százaléka ért egyet az előbbi megállapítással. A rossz szociális körülmény – tanárok és szülők szerint egyaránt – inkább nem oka, mint oka az agresszióknak.

Mind a tanárok, mind a szülők álláspontja szerint a szülők magatartása befolyásolja a gyermekek viselkedését. Tehát fontos az otthon látott minta. Ugyanakkor a gyerekek nem csupán otthon, hanem az iskolában is láthatnak követendő és nem követendő mintákat. A kérdőív egyik hiányossága, hogy a tanárok magatartására nem kérdeztünk rá. A jövőbeli kutatások egyik kérdése lehet tehát az előbb említett probléma.

Indirekt módon azt is megkérdeztük, hogy szükséges-e valamilyen beavatkozás az iskolai agresszió csökkentése érdekében. Azt állítottuk, hogy „nincs szükség beavatkozásra, mert az agresszió természetes jelenség, ami mindig volt és mindig lesz is”. Mindkét fél teljesen egyöntetűen állította, hogy valamilyen beavatkozásra szükség van. A válaszadó szülők 90, a tanárok 92 százaléka értett egyet a beavatkozás szükségességével. Az okozati viszony feltáráshoz hasonló módszerrel tehát megkíséreltük felmérni, hogy milyen ötleteik vannak tanároknak és szülőknél az agresszió visszaszorítására, pontosabban az általunk felvetett ötletekkel mennyire értenek egyet vagy mennyire nem értenek egyet. A kérdőív ezen részének elemzését azonban egy következő, a megoldási javaslatokról szóló tanulmányunkban közöljük.

■ EGYÉNI VÉLEMÉNYEK, HOZZÁSZÓLÁSOK

Az adatfelvétel során lehetőséget adtunk az egyéni vélemények, hozzászólások kifejtésére is. A kapott válaszokat tartalom-elemzésnek vetettük alá, ennek eredményeként azt tapasztaltuk, hogy az agresszió kialakulásának okai a következő kategóriákba sorolhatók:

1. a társadalom különböző csoportjaiból (család, intézmény, kortárs csoportok) kapott negatív minták;
2. iskolai-tanulási, vagy egyéb területen szerzett kudarcélmény, sikertelenség;
3. beszűkült lehetőségek a feszültség, a felesleges energia levezetésére, kevés mozgási, sportolási lehetőség;
4. a média negatív szerepe;
5. kevés – és többnyire hatástalan – eszköz, lehetőség adatik a tanároknak az agresszió csökkentésére;
6. családi háttér, anyagi helyzet;
7. egyéb.

A kialakult csoportok részben lefedik a kérdőívben szereplő megállapításainkat, részben pedig új orientációs pontokat rajzolnak ki. Noha ezek a vélemények nem tekinthetők érvényesnek a teljes populációra nézve, mégis, az egyéni ötletek, észrevételek mögött több olyan is található, amelyekre építve a későbbiekben tovább bővíthetjük az iskolai agresszió okainak feltérképezését.

■ ÖSSZEGLÉS

A felmérés eredményeit ezen a ponton összegezzük, azonban befejezni vagy abbahagyni nem lehet és nem is szabad. Az adatfelvétel rövid ideje alatt összegyűjtött 1400 kérdőív fontos lépés egy olyan probléma kezelésében, amelynek kapcsán a tudatosság szintje igen alacsony a magyar társadalomban. Fontosnak tartjuk továbbá, hogy a túlterhelt pedagógusok adminisztrációs feladataik és egyéb interjúk, kérdőívek kitöltése mellett szívesen segítettek munkatársainknak, szü-

kös szabadidejükből áldozva a kérdőív kitöltésére. Nem szabad meglepednünk azonban a szülőkről sem, akik nagy számban küldték vissza a számukra szerkesztett kérdőíveket. A tanulók együttműködési készsége a lekérdezés során nagy segítségünkre volt. A diákok közel fele élt valamilyen javaslatlaltal, észrevétellel. A felmérésből kiderült, hogy a referenciaidőszakban a gyerekek 51 százalékát érte agresszió legalább egyszer-kétszer. Ezen túlmenően az egyes – vizsgált – agressziótípusoknál jelentős eltérést tapasztalhatunk; a leggyakoribb bántalmazási formák a verbális agresszió és a lopás, rongálás voltak. A vizsgált korosztály nagy része elkövető és szenvedő alanyként is megjelenik a zaklatás különböző esetében. A kapcsolati háló, a „társadalmi beágyazottság” védelmet nyújt a bántalmazással szemben, ugyanakkor visszatartó erőként is hat az agresszió elkövetésétől. Noha a szülők és tanárok általában véve alulértékelték a bántalmazás gyakoriságát, a pedagógusok szerint az iskolai agresszió súlyosabbá és gyakoribbá vált az elmúlt években. A pedagógusok többsége szerint a rossz családi háttér és az agresszív magatartás között erős összefüggés feltételezhető. Ezt támasztja alá a tényleges kutatási eredmény is, miszerint ritkábban fordulnak elő azok a gyerekek a fizikai agresszió és a rongálás, lopás áldozatai között, akiknek szülei, ha gyermekük otthon rosszat tesz, a büntetés módjaitól a probléma megbeszélését választják. Sőt, a felnőttek érzelmileg fenyegető, hideg, kiközösítő jellegű viselkedése felmérésünk szerint elősegítette a gyerekekben bántalmazási hajlandóság kialakulását. Az elemzésből kiderült, hogy fizikai agresszió esetén a fiúk lépnek fel aktívabban, míg a verbális bántalmazás és kiközösítés láttán a lányok nagyobb része vállalna közösséget az áldozattal. Általános megállapítás, hogy a lányok kevésbé maradnak szemlencsek, ha társukat bántalmazás éri.

A gyerekek véleményei alapján a bántalmazás leggyakoribb helyszíne az osztályterem, amikor a tanár nincsen jelen. Ugyanakkor a tanárok tapasztalatai szerint leggyakrabban az iskolaudvaron van jelen az agresszív viselkedés. A szülők szerint a leginkább veszélyes helyek az osztályterem (tanár jelenléte nélkül), az iskola folyosója és az iskolaudvar. A legveszélyesebb időpontok – mindhárom csoport szerint – az órák közötti és az órák előtti időszakok. A bántalmazottak többségét a velük azonos korúak bántják.

Mivel szociológiai értelemben alaputatásról van szó, illetve ilyen mélységű kutatás eddig nem született hazánkban, jelen tanulmány kifejezett célja a lekérdezések során nyert adatok elemzése volt. Ezért nem bocsátkoztunk tágabb összefüggések feltárásába, vagy más, nemzetközi kutatásokkal történő összehasonlításba. Amit ellenben fontosnak találtunk, hogy úgy véljük, sikerült átfogó képet nyernünk – budapesti viszonylatban – a 12-14 éves tanulók egymással szembeni agressziójának gyakoriságáról, főbb típusairól, előfordulási helyeiről és idejéről, valamint a bántalmazás főbb okairól. A szülői és tanári kérdőívek elemzése során kiderült, hogy mindkét fél fontosnak tartja a problémával való foglalkozást, még akkor is, ha némely vonatkozásban nem értenek egyet egymással. Kiderült, hogy a felnőttek mennyire vannak tisztában (vagy mennyire nincsenek tisztában) a gyerekeket érintő problémával, hogy mit gondolnak a

probléma okairól és csökkentésének, megelőzésének különböző módjaitól. A kutatás legnagyobb eredményének azt tekintenénk, ha a jövőben összegyűjtött adatainkra, javaslatainkra támaszkodva – akár kritikai jelleggel is – további elemzések, kutatások indulnának, lehetőséget teremtve a társadalmi tudatosság növelésében.

Csilléry Edit, Lów András, Babos János

■ IRODALOM

- Bentley, K. M. és Li, A. K. F. (1995) Bully and victim problems in elementary schools and students' beliefs about aggression. *Canadian Journal of School Psychology* (11)
- Bowers, L., Smith, P. K., és Binney, V. (1992) Cohesion and power in the families of children involved in bully/victim problems at school. *Journal of Family Therapy* (14)
- Bowers, L., Smith, P. K., és Binney, V. (1994) Perceived family relationships of bullies, victims, and bully/victims in middle childhood. *Journal of Personal and Social Relationships* (11)
- Craig, W. M. és Pepler, D. J. (1995) Peer process in bullying and victimization: An observational study. *Exceptional Education Canada* (5)
- Ekbald, S. és Olweus, D. (1986) Applicability of Olweus's aggression inventory in sample of Chinese primary schoolchildren. *Aggressive Behavior* (12)
- Figula Erika (2004) Az iskolai erőszak jelenségének feltárása, a tanulók érintettségének, szerepvisselkedésének elemzése egy vizsgálat tükrében. In: *Alkalmazott Pszichológia* (4)
- Götz Orsolya - Schlemmer Éva (2006) Gyermekek egymás közti agressziója az iskolában. Magyar szakirodalom kutatás.
- Kelly, E. és Cohn, T. (1998) Racism in schools: New research evidence. *Stoke-on-Trent: Trentham Books.*
- Kollár Katalin – Szabó Éva (2004) *Pszichológia pedagógusoknak.*
- Ligeti György (2003) *Gyűjtés*
- Loeber, R. és Stouthamer-Loeber, M. (1986) Family factors as correlates and predictors of conduct problems and juvenile delinquency. In: ? Tonry and N. Morris (eds.), *Crime and justice*, Vol. 7. Chicago, Ill.: University of Chicago Press.
- Olweus, D. (1978) *Aggression in the schools. Bullies and whipping boys.* Washington, DC: Hemisphere Press (Wiley).
- Olweus, D. (1989) *Questionnaire for students (junior and senior versions).* Unpublished manuscript. University of Bergen, Norway
- Olweus, D. (2003) *A profile of bullying at school.* *Educational Leadership* 60 (6).
- Örkényi Ágota - Koszonits Rita - Dávid Bea - Tóth Olga (2003) *A térségben lakó általános iskolás gyerekek életmódja és életminősége, VÉP-MTA, Kézirat*
- Shafer, 1996. NSZK NO, HIÁNYZIK NO TELJES BIBLIOGRÁFIÁJA
- Strassberg, Z., Dodge, K. A., Pettit, G. S. és Bates, J. E. (1994) *Spanking in the home and children's subsequent aggression toward kindergarten peers.* *Development and Psychopathology* (6)
- Szekszárdi Ferencné (1987) *Konfliktusok az osztályban*
- Vajda Zsuzsanna (1999) *Mi van a gyerekek és a fiatalok agresszivitásának a hátterében?* In: *Educatio*, 1999/tél
- Várnai Dóra - Fliegauf Gergely (2005) *Az iskolai bántalmazás és összefüggései.* In: *Fejlesztő Pedagógia* (2005. december)
- Whitney, I. és Smith, P. K. (1993) *A survey of the nature and extent of bully/victim problems in junior/middle and secondary schools.* *Educational Research*, 35,
- Ziegler, S. és Rosenstein-Manner, M. (1991) *Bullying at school: Toronto in an international context.* Toronto Board of Education.

Mindig az emberek a legérdekesebbek

A film nem dokumentum jellegű, noha története egy több mint tíz évvel ezelőtt elkövetett gyilkosságon alapul. 1997 novemberében két 14 éves lány meggyilkolt egy taxisofőrt. Az esemény erőteljesen felborzolta a kedélyeket, nagy port kavart. A lányokat a bíróság kilenc év letöltendő börtönbüntetésre ítélte. A közvélemény szörnyetegeknek titulálta a fiatalokat, akik azóta letöltötték büntetésüket.

Mi történt velük? Egyikükről tudjuk, hogy prostituált lett, sőt bordélyt működtetett a szabadulása után. A másik lányról kevés az információnk: míg büntetését töltötte, válóféltben lévő szülei együtt látogatták, családi viszonyai a sok hatására konszolidálódni látszottak.

Faur Annával, a Lányok című film rendezőjével Veres Kinga beszélgetett a gyermekkorú bűnelkövetőkről.

„Nem szörnyetegek, éppen ez a lényeg!”

V.K.: Az alaptörténet az 1997-es taxisgyilkosság. Hogyan döntötte el, hogy mit emel ki a valódi történetből?

F.A.: Adott volt egy történet, amit próbáltam megfejteni. Talán nem is megfejteni, hanem megcsinálni belőle a saját verziómat, hogy szerintem mi történhetett. Nem feltétlenül krimi-szerűen, hogy hogyan gyilkolták meg az áldozatot. Én nem ezt éreztem fontosnak, inkább azt, hogy van egy közeg, ami a taxisokból és a családjukból, ezekből a lányokból és az ő környezetükből áll. Ebben a történetben ez a két közeg találkozik, és tragédia következik a végén. Olyan volt számomra az egész, mint egy sakkjátszma; fogom a bábukat – a szereplőket –, felrakom őket a táblára, mozgatom őket, és megpróbálok közben kitalálni egy forgatókönyvet, leírom, hogy mi történik, és közben vizsgálom a karaktereket. Igazából egy történet megteremtése alatt a legfontosabbak, amivel az ember foglalkozik, maguk a karakterek, akik szerepelnek benne. Utána elkezdem elemezni a karaktereket, mindegyiknek adok egy életet – ez egy nagyon jó játék –, hogy ki csoda, honnan jött, hogy hívják, milyen típusú ember. Mozdatom őket: erről szól az egész forgatókönyvírás és a filmkészítés, hogy ez összeálljon egy masszává. Vannak a karakterek, a kapcsolataik, és a szereplők találkoznak. Miközben ezt így fölállítom, egy csomó mindenre rájövök, hogy mi az, ami fontos. Mik azok a fontos motívumok, amik miatt ezeknek az

embereknek az élete valamilyen szinten összekapcsolódik.

V.K.: A filmben a két főszereplő, Dini és Anita karakterét kiválóan sikerült megformálni. Honnan ismeri ilyen pontosan ezt a környezetet, ezeknek a lányoknak az életét és problémáit?

F.A.: Érdekel ez a közeg, ez a probléma, ez a korosztály. A tizenévesek, és közülük is ez a marginális réteg. Elsőéves vizsgafilmem egy dokumentumfilm volt, az is hasonló közegben játszódott, és később is, a rövidfilmjeim is ugyanezt a tematikát követték.

V.K.: Egyik cikkben írták, hogy az élete egy korábbi szakaszában valamilyen módon közvetlen kapcsolatba került ezzel a közeggel. Mi történt pontosan?

F.A.: Nehezen kezelhető gyerek voltam. Tinédzser koromban, tizennégy évesen a haverjaimmal elkööttünk egy autót, balesetet okoztunk. Az ügy következményeként a Gyermek- és Ifjúságvédelmi Intézetbe kerültem egy évre, pártfogói felügyelet alá, megfigyelés céljából. Ott hon éltem, de rendszeresen be kellett járnom a GYIVI-be. Egy év után újrátárgyalták az ügyemet, felmentettek.

V.K.: Milyenek a tapasztalatai a gyermekvédelmi rendszerrel?

F.A.: Amikor '93-ban bekerültem, az éppen nagy változásokon ment át, pont átfordulóban volt egy liberálisabb, nyitottabb irányba.

V.K.: Ezek szerint nem negatívak a tapasztalatai?

F.A.: De, negatívak. Összemosódik az, amikor nekem kellett oda járni, azzal az időszakkal, amikor évekkal később ugyanott forgattam a vizsgafilmemet, 2000-ben. Azalatt a hét év alatt gyökere-

sen megváltozott minden. Amikor én odajártam, akkor rácsok voltak mindenhol. Annak idején úgy éltem meg a velem történeteket, hogy engem kriminalizáltak, a személyimbe belecsatoltak plusz oldalakat. Amikor hét évvel később visszamentem, úgy vettem észre, hogy sokkal gyermekközpontúbb lett a rendszer, és sokkal inkább figyelembe veszi a gyermekek igényeit. Eltűntek a rácsok, sokkal otthonosabb lett az intézmény. Amikor én odakerültem, akkor tízágyas szobák voltak, börtönszerű volt az egész. Mikor visszamentem, azt éreztem, hogy sokkal inkább egy családot próbálnak modellezni. Szóval nagyon megváltozott. De mondom: én kifogtam azt a korszakot, amikor még elég stigmatizálóan, szigorúan működött a rendszer.

V.K.: Mivel foglalkozott a 2000-es vizsgafilmjében?

F.A.: Az utógondozásról szólt a film. Az érdekelt, hogy mi történik az állami gondozott gyerekekkel 18 éves koruk után. Persze kapnak pénzügyi támogatást, hogy elinduljanak az életben, de nagyon nehéz, amikor hirtelen, 18 évesen kiraknak az utcára, nincs semmi és oldd meg. Van egy utógondozási intézmény, ami 18 és 24 éves koruk között valamiféle figyelemmel kíséri ezeket a fiatalokat. Ezekkel, az utógondozásban részesülő fiatalokkal foglalkoztam ebben a filmben.

V.K.: Kapcsolatban van még azokkal a lányokkal, akiket akkor ismert meg, amikor a GYIVI-be kellett járnia?

F.A.: Nem napi szinten, de azért tudok egy-két emberről.

V.K.: Mi lett velük?

F.A.: Nagyon változatos, illetve annyira nem is. Elég szomorú sorsok voltak

ott. Legtöbbjük, akikkel akkor, 15 évvel ezelőtt megismerkedtem, prostituált lett. Nagyon sokan börtönbe kerültek. Szóval nem lehet azt mondani, hogy sikertörténet lett volna bármelyikük sorsa.

V.K.: Tud arról, hogy esetleg a családjukkal újra kialakult volna a kapcsolatuk?

F.A.: Nagyon eseti, mert annyiféle ember volt. Volt olyan, aki éppen azért került oda, mert a családja, a szülei vagy az anyja börtönben volt. Volt olyan, aki nem is ismerte a szüleit, egész életében ott nőtt fel állami gondozásban.

V.K.: Már akkor is megfigyelőnek érezte magát közöttük? Nem azonosult velük?

F.A.: Nekem speciális helyzetem volt: eléggé egyedülálló volt ebben a közegben, hogy én egy nagyon konszolidált

családból származom. Szóval a felszínen konszolidáltak tűnő családból. Ráadásul egy értelmiségi családból, így egy csomó szempontból én egy teljesen „outsider” (kívülálló) voltam ebben a közegben. De közben meg az élethelyzetemből, meg a személyiségemből adódóan nagy empátiát éreztem, és érzek azóta is ezekkel az emberekkel. Én teljesen máshonnan érkeztem oda, és más, teljesen más szocializáción mentem keresztül. Viszont valahol meg volt bennem egy erős azonosság velük.

Ami ezekben az emberekben az én megfigyeléseim alapján közös volt, és ami bennem is ugyanez volt, az az, hogy volt bennünk tizenévesen egy elég erőteljes indulat és frusztráció, amit annyi idősen az ember nem is fogalmaz meg, hogy

miből fakad, vagy mi is pontosan, csak azt érzi, hogy van valami hiány, valami hiányzik az életéből, valami űr.

Felnőttként az ember számos olyan dologra rájön, amit gyerekként nem annyira lát, hogy mi miért van. Most már, közel 30 évesen azt gondolom, hogy sokkal analitikusabban gondolkodom magamról és az életemről. Annak idején csak azt éreztem, hogy van bennem indulat. Az a közeg és azok az emberek, akikkel én ott megismerkedtem, jó volt arra, hogy ezt valahogy artikulálni tudjam, hogy közösséget tudjak érezni másokkal. Hogy azt érezzem, hogy itt van velem szemben valaki, aki hasonlóan érez.

V.K.: Mintha látta volna magát bennük?

F.A.: Igen. Nem volt szükség magya-

Gyermekpszichodráma a nevelőszülői hálózatban

Jó szívvel ajánlom azoknak a gyermekekkel foglalkozó szakembereknek, akik szeretnék a rájuk bízott feladatokon túl valami fontosat és értékeset adni annak érdekében, hogy a jövő nemzedék pszichés egészségével önmaguknak és másoknak is el tudjanak „számolni”.

Ajánlom azoknak is, akik mindennapi munkájukban megoldást keresnek a magatartászavaros, pszichoszociális problematikájú, vagy súlyos személyiségproblémákat felmutató gyermekek számára.

■ A GYERMEKPSZICHODRÁMA MINT JÓ GYAKORLAT A GYERMEKEK, FIATALOK ÉLETÉBEN

A gyermekpszichodráma a pszichoterápia egy olyan formája, amely egészséges és magatartászavarokkal küzdő gyermekekkel való foglalkozásra egyaránt alkalmas. Sikeres a súlyos pszichés zavarokat mutató gyermekek gyógyításában. Hatékony a halmozottan hátrányos vagy veszélyeztetett gyermekekkel való munkában.

Indikációs területei: nevelési tanácsadók, kórházak, óvodák, iskolák, gyermekvédelmi alap- és szakellátás. A klinikai (pszichiátria, gyermek- és ifjúsági pszichiátria, pszichoszomatika) és a tanácsadói területen kívül a pedagógia legkülönbözőbb területein teheti hatékonyabbá az oktatást.

■ A GYERMEKJÁTÉKDRÁMA LÉNYEGÉT TEKINTVE JÁTÉKBAN, JÁTÉKKAL, JÁTÉK ÁLTAL GYÓGYÍT, FEJLESZT

■ A pszichodrámacsoport lehetőség:

- Az önismeret fejlesztésére
- A konfliktuskezelési technikák elsajátítására
- Az identitás erősítésére
- A pozitív tulajdonságok erősítésére
- A családi, iskolai nehézségek leküzdésére
- Lehetőség a védett környezetben átélhető problémakezelésre
- Segíti a könnyebb eligazodást a felnőttek világában
- Korrektív csoportélményekhez juthatnak általa
- A traumához való közelítés a játék által, az „itt és mostban” következmény nélkül átélhető.

■ A GYERMEKPSZICHODRÁMA CSOPORTOK SAJÁTOS MŰKÖDÉSI KERETEI:

A csoportokat egymást lehetőleg nem ismerő, hasonló korú gyermekek hirdetik meg. Testvéreket csak kivételes alkalmakkor fogadnak együtt.

Iskolai alkalmazási keretben például azonos évfolyamból, különböző osztályokból célszerű a gyermekeket toborozni.

A gyermekvédelemben a gyermekotthonokban a fenti kritériumok változnak, ebben az esetben a szakemberek a csoportdinamikában figyelembe veszik ezt.

■ A GYERMEKJÁTÉKDRÁMA TARTALMI ELEMEI

– Játsszani hívjuk a gyermekeket. Eljátszhatnak olyan szerepeket, amelyekre vágyanak. Lehetőséget kapnak új szerepek kipróbálására. Az történik velük, amit ők maguk kitalálnak, részvételük a többiek történetében szabadon választott. A kijátszás öröme, az együttjátszás ténye, a kapcsolat maga teszi lehetővé a belső problémák meg- és feloldódását, különböző élményeik újra átélését, feldolgozását.

– Ezt a világot a gyermekek ott és akkor együtt hozzák létre, ők találnak ki saját kútforból történeteket, egyezkednek, megegyeznek a szerepekben, ki mi szeretne lenni. Abban, hogy a vállalt szerepet hogy játssza el, teljes szabadságot kap a gyermek, a vezetők nem adnak semmiféle instrukciót megadva ezzel az önkifejezés, az önteremtés lehetőségét. A kereteket a „játszás”, a „játék törvénye” diktálja számukra.

– Ez nem azt jelenti, hogy itt mindent lehet, hanem azt, hogy ebben az egy-másfél órában odavarázsolhatja a gyermek magát mindazokba a személyekbe, mese-

figurákba, növényekbe, állatokba, tárgyakba, amelyek leginkább képesek kifejezni érzelmvilágát.

A gyermekpszichodráma-csoportok sajátos forgatókönyv szerint zajlanak. A foglalkozások 3 részből állnak. A bemelegítés vagy lehűtés szakaszával kezdődnek, attól függően, hogy a csoporttagok milyen pszichés, érzelmi állapotban vannak. Itt történik a ráhangolódás a közös játékra, a történet kitalálása. A második vagy játékszakaszban eljátsszák a történetet, ehhez szimbolikusan magukra öltenek valami jelmezfelét, vagy csak egy anyagdarabot, ami segíti a beleélést, jelzi az átváltozást mindenki számára. A harmadik szakaszban beszélgetünk a történetről, kinek mi tetszett, mi volt jó, hogy érezte magát. Az érzelmi lecsengetéshez rajzolás, egyéb grafikus megoldásokat is használunk. Végül szimbolikusan és a valóságban is tápláljuk a gyermekeket, gyümölcs vagy keksz stb. evéssel zárul az alkalom.

■ A CSOPORTVEZETÉS SAJÁTOSSÁGAI

Páros vezetésű műfaj. A csoportvezetők a gyermekek rendelkezésére állnak, érzelmi biztonságot, elfogadást közvetítenek a számukra. A valódi és áttételes kapcsolat mellett egy harmadik típusú kapcsolatot is létrehoznak a gyerekekkel, aminek az a különlegessége, hogy átengedik a terepet a gyermekek kezdeményezőkézségének, kreativitásának. A játékban játékosként egyenrangú szerepben vannak a gyerekekkel (ugyanúgy síró kisorokák vagy gonosz boszorkányok, ahogy a történetben a gyerekek kitalálják), felnőtt szerepüket a csoport biztonságos működtetésére használják. Szakemberként folyamatosan értelmezik a

gyermekek játékát, figyelik, melyik gyermeknek mire van szüksége saját fejlődéséhez.

■ A GYERMEKPSZICHODRÁMA SPECIÁLIS VÁLASZLEHETŐSÉGE A GYERMEKI AGRESSZIÓRA

Az agresszió kezelése a gyermeki szocializáció egy fontos eleme, nyilvánuljon meg az akár a családban, akár iskolában, akár bármilyen társas közegben. A gyermekjátékdrama kidolgozta saját választait az agresszióra. Csoporthelyzetben tudatosan kezeli azt, az adleri gondolatok mentén.

Az agresszió kezelése a **biztonságos, elfogadó, jó csoportlétkör** kialakításával kezdődik. Ha a gyermek nem él át fenyegetettséget, szorongást, miért kéne agresszívnek lennie a többiekkel? Ha „jól érzi magát a bőrében”, miért kéne ön maga ellen fordulnia, autoagresszíven viselkednie?

A védelem érzése ikerfogalma a biztonság, minden gyermeknek folyamatosan biztosítják a dramatisták. A csoportvezetők az első perctől határozottan közvetítik, hogy tilos minden testi, verbális agresszív cselekedet. A tiltás ellenére, különösen a csoport indulása kezdetén megjelenik az agresszió a csoportokban, nem elfojtani igyekszünk, hanem kezelni!

Az agresszió lehet fizikális vagy verbális. Megjelenhet a játék bármelyik szakaszában, lehet szimbolikus vagy lehet valóságos, irányulhat a másik, illetve saját maga felé. Megjelenhet a csoportdinamikában, a vezetőkkel vagy egymás ellen folytatott hatalmi harcban.

Kezelése: Az agressziót a „**mintha**” birodalmába helyezzük át (úgy teszünk, mintha megölném a rablót). A szerepben jelenítem meg az agressziót, amit eljászok, illetve, akit megjelenítek a szerepben. Az agresszív cselekvés így nyer szimbolikus kifejezést, egy, az igazi élet-tértől alapvetően különböző potenciális térben az „úgy tenni mintha” világban. Ez a világ azért kanalizálja sikeresen az agressziót, mert a gyermek kijátszhatja belső feszültségeit, a játékban megszabadulhat tőle. Áthelyezett agresszióknak is nevezhetném, a közvetlenből a közvetett világba.

Cselekvésintervenció vagy **interveni-**

álás: Kiváló közvetett eszköz a dramatisták kezében. A játékban, a játékfolyamatban, mivel a dramatista is játszik, szerepéből tud az agresszióra választ adni, azt szelídíteni, más formába áttenni. Például az agresszív mindenkit megölni készülő sárkány ellen a dramatista előkaphatja varázsgyűrűjét, hiszen neki is szabad spontánul alakítani a történetet, és megvédeni a varázslattal a többieket.

■ A SZEREPLEHETŐSÉGEK KIPRÓBÁLÁSA, VISELKEDÉSI ESZKÖZTÁRUK BŐVÍTÉSE

A csoport működése során számos történetben számos ember, állat stb. bőrébe bújva számos konfliktus megoldása során „rájönnek”, hogy léteznek más megoldási módok is, mint az agresszió, lassan elhagyják, nem lesz többé szükségük rá. Hosszú ideig együttjátszó csoportok esetében gyakran megfigyelhető, hogy „fejben” dolgoznak, rendkívüli kreativitással, egyedi ötletekkel.

■ GYERMEKPSZICHODRÁMA A FŐVÁROSI TEGYESZ NEVELŐSZÜLŐI SZOLGÁLATÁNÁL

A Fővárosi TEGYESZ Nevelőszülői Szolgálat jelenleg **364** kiskorú gyermek ellátásáról gondoskodik **49** hivatásos és **277** hagyományos nevelőszülő segítségével.

A **364** kiskorú gyermek közül **171, 12** év feletti kamasz.

Szolgálatunk gondoskodik továbbá **120** utógondozói ellátásban részesülő fiatalról is.

Tapasztalatból tudjuk, hogy a kamaszkor a személyiségfejlődésben önmagában is neuralgikus, a mi kamaszaink problémáit fokozza, hogy traumatizált, családot vesztett fiatalokról van szó. A csoport szervezésénél rájuk gondoltunk.

A csoportba a látens, legnehezebb, sokproblémás kamaszok kerültek, akiket a tanácsadók és a nevelőszülők jelzése alapján hívtunk be első interjúra.

A meghallgatott 15 fiatal közül 10 került be a csoportba. Életkori megoszlásuk 13-19 év lett. Fél évre kötöttünk szerződést; 8 kamasz lett állandó tagja a csoportnak.

Prioritást élveztek azok a fiatalok, akik a meglévő tüneteik, problémáik mellett motiváltak voltak a csoportmunkára.

Érzékeltetésként az első interjúkból:

- Szeretnék a nagypapámmal lévő rossz kapcsolatomon javítani.
- Nem akarok ilyen robbanékony lenni.
- Szeretnék jobban reagálni arra, ha beszélnek nekem.
- Szeretnék jobban kommunikálni, nagyon félős vagyok.
- Jóban szeretnék lenni anyukámmal!

■ A CSOPORT MŰKÖDÉSÉRŐL

A csoport tényleges működését tekintve kritikus időpontban, kéthetente pénteken délutánonként találkozott, ami ütközik a hétvégi szabadidős programokra való készülődéssel. Nagy volt a csábítás, hogy más programokat válasszanak.

A csoport székhelyét tekintve a fővárosi TEGYESZ épületegyüttesében működik, ami „nehéz környezet” sokuk számára.

A csoporttagok közül heten Budapest környékén laknak, ami 2-3 óra távolság a beérkezést-hazaérkezést tekintve.

Pszichés percepciójukat, mentalizációjukat tekintve úgy tűnt, inkább a saját környezetük szereplőit látják problémának, mint saját működésüket.

A fent említett nehézségek ellenére eljönnek minden alkalommal, mind a nyolcan.

■ A CSOPORT MŰKÖDÉSÉNEK SAJÁTOSÁGAI

Viszonylag gyorsan egymásra hangolódva, tartalmas, szimbolikus formában játszanak.

Más azonban a személyes nyíltság és a rejtettség dimenziója ebben a csoportban. A felnőttek számára nyilvános az élettörténetük, de ők nem szívesen osztják ezt meg másokkal.

Nagyobb a fiatalok depresszív választómánya, nagyobb erővel működik bennünk az elhárító mechanizmus.

„Éhesek” a lelki-testi ellátásra.

Hozott történeteik, aktuális működésük lehetőséget adnak nekünk a gyógyító szándékú beavatkozásokra, megengedik, hogy segítsünk.

Mi, csoportvezetők, fokozottan figyelünk az ún. megtartó vagy holding szerepünkre.

■ TAPASZTALATAINK:

- A vér szerinti családjukat nélkülözni kényszerülő fiatalok állandó hiányállapottal küzdenek.
- A veszteség- és elhagyásélmény mindegyiküket mozgatja.
- Problémáik vannak az érzelmek közlésével, híján vannak az egészséges önérvényesítésnek, asszertivitásnak.
- Kommunikációjuk lefagyott.
- Elbeszélésük leginkább narratív jellegű.

Sajátosságaik, hogy majdnem mind egyikük 5-10 éve él a nevelőszülői családban, mégsem találják a helyüket, állandó keresésben vannak.

A csoport működése segítséget nyújt ezeknek a fiataloknak saját kreativitásuk megélésére, a pozitív emberi kapcsolatok alakítására, nem kell kerülőutat választaniuk saját identitásuk kibontakoztatására.

■ A PSZICHODRÁMA „JÓ GYAKORLATÁNAK” AJÁNLÁSA

A gyermekjátékdrama módszere képes felölelni az egész gyermek és serdülőkort, de vannak csoportok fiatal felnőttek számára is. A csoportok általában életkor specifikusak. Óvodások, kisiskolások, kiskamasz, kamasz csoportok szerveződnek.

A csoportvezetők „külsős” szakemberek, nem az adott intézmény munkatársai, vagy ha az adott intézményben dolgoznak, a gyerekekkel más jellegű kapcsolatuk nincs.

A csoporttagok létszáma 5-10 fő. A csoport működésének ideje változó, több tényező összefüggése. (A résztvevők problematikája, anyagi vonzatok.)

A csoport helyigénye: egy nagyobb méretű, mozgásra is alkalmas terem, ami nem ingergazdag.

Eszközigénye: Egyszeri, kb. 10. 000 Ft-os beruházás. Ruhaanyagok, szerepekhez kiegészítők, rajzeszközök.

A terapeuták tiszteletdíjat, óradíjat kapnak. Ajánlott óradíj 1500 Ft/órától.

A csoport ideje: életkortól függően, óvodáskorban 1 óra; iskolás, középiskolás korban minimum másfél óra. A csoport találkozhat hetente (ez a leggyakoribb), vagy kamaszoknál kéthetente 4 órában is. Ez a gyerekekkel töltött aktív idő, további egy óra a feldolgozó munka (jegyzőkönyvek készítése, közös értelmezés).

A szakemberek képzése a Magyar Individuálpszichológiai Egyesület keretében történik. Alapdiplomától függetlenül 120 óra módszerspecifikus tanfolyam, 30 óra szupervízió. A Magyar Pszichodráma Egyesület is képezheti a leendő gyermekdramatistát.

A MIPE keretén belül a Kende B. Hanna nevével fémjelzett gyermekjátékdrama csoportból számszerűen 99 működik ma Magyarországon.

Istvánffy Gabriella

Agresszió az iskolában – és a jog?

Egy könyv helyzetképpel, kezelési módszerekkel, jogi eljárásokkal, amelyben jogászok, pedagógusok, szakértők az iskolai agresszióról és kezelésének törvényes eszközeiről szólnak

A Jogismeret Alapítvány a 2006-2007. tanévben kutatást és konferenciasorozatot szervezett az iskolai agresszió jelenségeiről és az ezekkel összefüggő tipikus intézményi reakciókról.

Kötetünk ennek a kutatásnak és konferenciasorozatnak a tapasztalatait, valamint a résztvevő pedagógusok által készített módszertani javaslatokat összegzi azzal az ambícióval, hogy a Tisztelt Olvasó megkísérli a tanulmányok valamelyikében olvasott megközelítés, tapasztalás, módszer vagy technika felhasználását, alkalmazását az iskolai agresszió elleni küzdelem helyi színterein. Mert a gyengébb verése, a kiszolgáltatottak megalázása, a másik ember félelemben tartása, a zsarolás, rablás, kényszerítés, terrorizálás – egyszóval: az erőszak – az iskolában (sem) elviselhető! **Ha az iskola eltűri az erőszaktól való félelmet a falai között, ezzel az agressziót erősíti, rendszeresíti és intézményesíti.** A pedagógusok és a diákok vonatkozásában egyaránt. A félelemben tartás a diákat bezárja, lenyomja, eltiporja; a pedagógust pedig tétlenségre és megalkuvásra készíti. Mindenki sérül az agresszió során, s persze a törvény is. Megelőzése, kizárása, elszigetelése ezért eminens érdeke a pedagógusoknak és a jogoknak egyaránt.

■ A KÖNYV TARTALOMJEGYZÉKE:

■ I. KUTATÁSI EREDMÉNYEK

1. Kutatási összefoglaló a pedagógusok körében végzett iskolai agresszió-felmérésről
2. Helyi kutatások összefoglalói a résztvevő pedagógusok által végzett iskolai, kollégiumi felmérések zárótanulmányaiból

■ II. JOGÁSZOK ÉS SZAKÉRTŐK ELŐADÁSAIBÓL

Az iskolai magatartásszabályozás jogi eszközeiről. Agressziókezelés a Kertész utcában és azóta.

Az (iskolai) agresszió polgári jogi és büntetőjogi jogkövetkezményeinek áttekintése. A pedagógus különleges büntetőjogi védelme és különleges büntetőjogi felelőssége. Szabálysértési jogkövetkezményekről. A pedagógusok által elkövetett agresszió munkajogi megítélése. A közalkalmazott elleni fegyelmi eljárások tapasztalatai, a rendkívüli felmondás munkajogi megalapozása. A tanulói fegyelmi eljárások és a tanulókkal szemben alkalmazott fegyelmező intézkedések tapasztalatairól. A beilleszkedési-, tanulási- és magatartási nehézséggel küzdő tanulók agressziós jelenségeiről és jogsértések nélküli pedagógiai kezelésükről. Munkamegosztás és együttműködés a pedagógusok és a gyógypedagógus, gyermekpszichológus és más segítő szakember között. A gyermekotthonokban és nevelőszülőknél élő gyerekek iskolába járásával kapcsolatosan tapasztalt speciális jelenségekről. Az alternatív konfliktuskezelés, a helyreállító igazságszolgáltatás valamint a tevékeny megbánás módszereiről.

■ III. ÖTLETLISTA, MÓDSZERBÖRZE, ESZKÖZLELTÁR (A résztvevő pedagógusok iskolai agresszióról készített dolgozataiból.)

Házirendi szabályozás, fegyelmi eljárás, fegyelmező intézkedések, fegyelmezési módszerek, osztályfőnöki óra, drámapedagógiai módszer, problémamegoldó technikák, konfliktuskezelés, pedagógiai módszerek; közösségi érdekeltiségi rendszerek; megbízatás, bevonás, munkamegosztás, jutalmazás, sikerhez juttatás; gyermekvédelem, gyermekotthonok; jóvátétel, helyreállítás, megbocsátás; diákönkormányzat. Eseti módszerek, esetbemutatók; gyógypedagógiai megközelítés; pedagógus reflexiók, gyöngyszemek – rövid idézetek pedagógusok írásaiból; JOGSULI című jogi ismeretterjesztő társasjáték.

A kötetet kiadja a **Jogismeret Alapítvány**. Több mint hetven szerző munkáiból szerkesztette: **Bíró Kata**.

Terjedelem: 186 oldal B/5. Ára: 3150,-Ft A könyv megjelenését támogatja a Szociális és Munkaügyi Minisztérium Gyermek- és Ifjúságvédelmi Főosztálya.

Megrendelhető írásban: **JOGISMERET ALAPÍTVÁNY 1134 Budapest, Pattantyús u. 11.**

Telefon/Fax: (1)787-4853 E-mail: jogismeret.alapitvany@chello.hu ; jogismeret.kata@chello.hu

esély

2008/3

Társadalom- és szociálpolitikai folyóirat

TARTALOM

TANULMÁNYOK

- 3 **Széman Zsuzsa:** Ki az idős? – Az öregedés különböző szempontjai

ESÉLYEGYENLŐSÉG

- 16 **Takács Judit – Mocsonaki László – P. Tóth Tamás:** A leszbikus, meleg, biszexuális és transznemű (LMBT) emberek társadalmi kirekesztettsége Magyarországon
55 **Tóth László:** Vélemények a homoszexualitásról

MŰHELY

- 82 **Németh György:** Újraelosztás – egy szociálpolitikai kulcsfogalomról

SZOCIÁLIS MUNKA

- 106 **Varga István – Udvari Kerstin:** A környezettanulmány, avagy a magánszféra sérthetlenségének dilemmái

KÖNYVEKRŐL, FOLYÓIRATOKRÓL

- 129 **Simonik Péter:** Gyermekvédelem Szabolcs és Szatmár vármegyében, 1867–1950 között

- 133 Abstracts
135 Contents

Fotel vagy karfa

■ KÉZIKÖNYV A GYAKORLAT-

ÉS ESZKÖZKÖZPONTÚ NEVELÉS-MÓDSZERTANHOZ

Egyszerre, egymástól függetlenül hárman is figyelmembe ajánlották ezt a könyvet. Véletlenek pedig nincsenek. Valami dolgom van hát ezzel. Hat év után – három gyermek mellől – mostanában térek vissza a gyermekvédelembe. A gyermekvédelem módszertana, a segítők segítése érdekel, szeretnék tájékozódni, hol tart a szakma ezeken a területeken. És akkor itt van ez a könyv háromszor is. „Fotel vagy karfa”. Jó cím. Sőt, remek. Tág asszociációs kört nyit, azonnal megjegyezhető, beazonosítható, s vélhetően már emblematikussá is vált szakmai körökben. Egy kézikönyvről van szó, amely hangsúlyozottan gyakorlat- és eszközközpontú nevelésmódszertan. Nagyon más, mint az eddigi gyermekvédelmi kézikönyvek. A szerzők a gyermek- és lakásotthoni gyermekvédelem mindennapjaiban dolgozó és gondolkodó pszichológus/pedagógus szakemberekként komplex rendszerbe szervezték tapasztalataikat, tudásukat. Ebben a jól kimunkált rendszerben vezetnek végig az olvasót, úgy, hogy a könyv szerkezetét tudatosan a gyerekek szempontjai mentén alakították ki. A kiindulási pont az, hogy a gyerekek számára szükséges terápiás hatásokat az otthon egésze fejt ki, az otthon pedig, mint minden rendszer, részegységekből, részhatásokból, részhelyzetekből áll össze egészé. A könyv is egy egységes rendszer, jól tagolt részegységekkel. Ahogy egy gyerek bekerül az otthon rendszerébe, s találkozik az ottani hatásokkal, úgy kerül az olvasó is egyre mélyebben, egyre több hatásnak kitéve, egyre sokrétűbb gondolatnak a körébe. Fontos kiemelni azt a szemléletmódot, amely a jelenségek, viselkedések mögöttes tényezőire irányítja a fókusz mindenkori, vagyis a gyerekekkel való foglalkozáskor, a saját pedagógiai-pszichológiai gyakorlat leírásakor és persze a kézikönyv összeállításakor is. Szép párhuzamokban, paralel folyamatokban találja magát az olvasó.

■ A KÖNYV FŐ FEJEZETEI A KÖVETKEZŐK:

1. Elméleti háttér – lényeges, hogy az elméleti alapvetés is gyakorlatközpontú, a gyermekvédelemre szabott, tömör, lényegre törő és rendkívül informatív.
2. Szervezeti-működési hierarchia felépítése
3. A gyermekvédők személyiségbeli jellemzői
4. Az otthon napi élete – a legterjedelmesebb főfejezetként (a könyv csaknem felét teszi ki) nagyon részletesen tárgyalja a pedagógiai és „egyéb fontos” területeket.
5. Az otthonvezető (és/vagy gyám) szerepe
6. Felnőttek mentálhigiénés védelme
7. A pszichológus szerepe

8. Munkaszervezés

9. Minőségbiztosítás/-fejlesztés

Minden fejezet az otthonok működési területeihez tartozó tevékenységeket gyűjti össze és azonos rendszerben, öt szem-

pontból tárgyalja azokat. 1. Leírás – az adott helyzet megfogalmazása 2. Bevált gyakorlatok – algoritmizált megoldások 3. Kritikus pontok – a bevált gyakorlat alkalmazásának kitételei 4. Példa, eseteleírás – valós, megtörtént példák 5. Irodalom – vonatkozó szakirodalom. A szerzők saját szakmai tapasztalataik felhasználása mellett beépítették munkájukba az országos adatgyűjtésük révén kapott anyagokat is.

Mintegy „jó gyakorlatok összegyűjtése” történt meg tehát, a könyv ezeknek a mindennapi gyermek- és lakásotthoni sikeres történeteknek, tapasztalatoknak, megoldásoknak a strukturálása és rendszerbe foglalása is egyben.

A kézikönyv részletes, jól kidolgozott mellékletekkel, bőséges irodalomjegyzékkel egészül ki, és a legvégén bemutat néhány – a könyv szellemiségét képviselő – minősített tréninget is.

Megszerettem ezt a könyvet. Nagyon magaménak érzem szemléletét. Olvasása közben sokszor éreztem, milyen jó így leírva, rendszerben, egységben látni a saját gondolataimat. Gyermekvédőként, szupervizorként, trénerként egyaránt megerősít és inspirál. Személyes szinten pedig azt hiszem, segít nekem visszatérni a szakmába. Egy olyan szakmába, ahol (szak)ember-próbáló helyzetek tömegével szembesülünk nap mint nap, ott bizony igazi öröm ennyi és ilyen tudás létezését érzékelni. Végül egy párhuzam. 1997-ben az elsők között ismertem meg a nevelőszülői/örökbefogadói PRIDE programot saját élményként, tréningeken hollandiai képzőktől. Akkoriban a relevancia erejével hatott rám az a szemlélet- és gondolkodásmód. Ma is azt gondolom, hogy az adaptált program – magyar nevén FIKSZ képzés – a legfontosabb gyermekvédelmi tudásokat összegzi a nevelőszülőiség/örökbefogadás körében. A „Fotel vagy karfa” a kézikönyv alapján ennek a programnak a gyermek- és lakásotthoni „testvérének” tűnik számomra. És külön öröm, hogy „hazai termék”. Mindezek alapján jó szívvel ajánlom az összes gyermek- és lakásotthonban dolgozó jelenlegi vagy leendő kolléga mellett mindenkinek, aki a gyermekvédelem által érintett gyerekekkel, őket segítő szakemberekkel kapcsolatba kerül munkája során.

Both Éva

Major Zsolt Balázs – Mészáros Katalin: „Fotel vagy karfa” Gyakorlat- és eszközközpontú nevelés-módszertani kézikönyv gyermekvédelemben, gyerek- és lakásotthonokban dolgozók számára, „FORRÁS CLUB Tudományos Informatikai és Média Fórum” Közhasznú Egyesület, Szeged, 2007. (417 p.)

Mi történik a kislapátok újraelosztása fölötti harc és az iskolai lövöldözés között?

Nem tudom, van-e olyan kisgyerekes szülő, akit így vagy úgy nem gondolkoztat el Jodi Picoult Tizenkilenc perc című könyve. Ha van, nagyon irigylem, mert nyilvánvalóan nincs benne félelem, mi minden történhet gyermekével, amint kikerül látóteréből, sem bizonytalanság, hogy a maga részéről eleget tett-e azért, hogy soha ne egy börtön rácsain betekintve lássa viszont.

Egy amerikai iskolában történő lövöldözés alkalmával megölnek 10, és megsebesítenek további 19 gyermeket. A tizenéves elkövető úgy látja, ők kezdték, amikor az óvodában elvették az uzsonnáját, s azóta is naponta a falhoz préselték, öltözőszekrénybe zárták, csúfolták, megalázták. A könyv a tettel kezdődik, a tárgyalással végződik, de közben bejárhatjuk a szereplők életútjának fontos állomásait. És végig tudható, hogy izgalmak ide, fordulatok oda, nem lesz az a befejezés, aminek örülni tudnánk. Mert vannak helyzetek, melyek már sehogy sem érhetnek jó véget, bárki tanul meg belőle bármit. A könyv nyugtalanságot hagy maga után, nehéz egyszerűen csak letenni és egy új után nyúlni, az általa felkavart érzések nagytölencsét vonnak a hétköznapi képek elé.

Kihez tartozik ez a gyerek? – érdeklődik egy anyuka a homokozó szélén, miközben a mosolygós vörös hajú kislány ujjai közül hámozza ki az ő kislánya kislapátját. A jelenetet nem előzte meg vita, visítás, összecsapás a gyerekek között, így nem tudom, hogy a kislány jelezte-e édesanyjának, hogy szeretné visszakapni az értékes sárga műanyaglapátot, vagy saját indíttatásból öröködik a tulajdonviszonyok háborítatlansága fölött. Így vagy úgy, azt érzem, akciója túlzás, miközben azt is, hogy nagyon sok minden dől el ezen a néhány négyzetméteren. A legtöbb szülő határozottan közbelép, ha gyermeke agresszív másokkal, bár van, aki mosolyogva nézi, amint utóda kiosztja a homokozó népet. Ugyanezen szülők legtöbbszörre buzdit, midőn gyermekük kezéből elveszik, amivel játszott, bár olyan is van, aki maga szerzi neki vissza. Népszerű még az „oldjátok meg a dolgot” hozzáállás, nem avatkozik be, míg vér nem folyik, tanulják meg kezelni a saját konfliktusaikat. Kérdés, hogy miből tanulják meg, ha nem segítünk nekik. Azon túl, hogy nyilvánvalóan bármit mondunk is, nagy hatással lesz rájuk, ahogyan bennünket látunk konfliktusmegoldani, mégis elgondolkodom, vajon azért van-e annyi híve a „rendezték le egymás közt” elvnek, mert olyan sokan őszintén hisznek abban, hogy mindenki megtalálja a neki legmegfelelőbb, egyéni válaszokat, vagy csak fogalmuk sincs, ők mit tennének a gyerek helyében. Az arrogánsnak tűnő lapátvisszaszerző anyuka pedig legalább kétségtelenül ott van a gyerek közelében, sőt erre próbálja a másik kis érintett hozzátartozóit is felszólítani.

Ne jöjjünk többet, nagyon rossz volt az ovi, ma Rita volt a főgonosz. Azt mondta, bántani fog, és még a barátomat, Levit is ellenem fordította – hallom pár órával később az óvodaudvaron. És mégis hogy bántana, hüledezik a magas, szőke, kék szemű kislány anyukája, Rita sokkal kisebb nálad... De ő azt mondta, nagyobb – bizonytalanodik el a kislány – akkor beszélj vele, és az

anyukájával is! Látom, hogy ez az anyuka nem szeretné gyermekét magára hagyni, ugyanakkor nem látja magát, amint felhív egy látásból ismert nőt azért, mert annak négy éves lánya szóban bántással fenyegette az ő hat éves fiát... aki másnap reggel az öltözőben zokog, hogy ő oda nem mer bemenni. Ritka dolog, hogy a gyerekek átviszik a konfliktusaikat egyik napról a másikra – mondja az óvónő, amit jó tudni, bár nem hiszem, hogy sokat segít az érintett szülők (vagy gyerekük) helyzetén. Tulajdonképpen örülnünk kéne, hogy nem azzal érvel, hogy a kipécézett gyerek csak rosszabbul jár, ha a felnőttek észreveszik a dolgot és beavatkoznak az érdekében. És hol vagyunk itt a „tipikus” áldozat típusú gyerektől, a hatékonyan megfélemlített magas és atlétikus hatéves Boldizsár egyébként az óvoda esze. Nem fogják azért csúfolni, mert kicsi és ügyetlen és lassú, vagy szemüveges, de hogy ő mikor és mitől hiszi majd el, hogy nincs félnivalója, nem tudom. Remélem nem abból, hogy egyszer ráérez, milyen mások fölött hatalmaskodni...

Az esti híradóban nem is vezető hír, hogy két iskolás gyerek ma is egy pillangókés segítségével zárta le a köztük levő vitát. Nem olyan nagy szám, esetleg, ha tanár lett volna az áldozat, biztosan néhány hírrel előrébb csúszik a fontossági szenzációlistán... Nem tudom, hogy az ő szülei hol álltak a homokozó partján, valamint ők és pedagógusaik mit gondoltak, mi a feladatuk a konfliktuskezelésre nevelés terén. Lehet, hogy még nem jutott eszükbe, hogy ezzel bármi tennivalójuk lenne, persze lehet, hogy megtettek mindent, de pont ez a gyerek csak a saját kezű igazságszolgáltatással tud azonosulni. És elképzelhető, hogy fontos dolgokat tanul az esetből minden közvetve vagy közvetlenül érintett, és csak én vagyok végtelenül borúlátó, amikor azt érzem, hogy ennek a történetnek sem nagyon fog senki felhőtlenül örülni a végén.

Késő este még leülök a gép elé, egy barátnőm küldi át a lomtanítás alatt megtalált első osztályos üzenőfüzetének beszkennelt oldalait. „Kati durván, minősíthetetlenül viselkedik!” – szól a 6 éves gyerek konstruktív jellemzése. „Első a kötelesség, aztán a beszélgetés!” – tudhatjuk meg a következő oldal aranyigazságát. „Fegyelmezetlen magatartása miatt megintem” – írja központozás nélkül, rezignáltan Tóthné, majd még aznap lelkesebb kollegája K-né is csatlakozik: „En is – ugyanazért!” Kati barátnőm nagyon viccesnek találja ezeket, ezért is küldi el, ezeryi mosolygó arccal a levele végén. A dátum is kivehető, első osztályban, októberben járunk. Igaz, úgy 20 évvel ezelőtt. Kíváncsi vagyok, Kati annyira viccesnek találná-e ezt, ha lenne gyereke, netán most készülne iskolába, mert engem inkább rémülettel tölt el.

Egyetlen nap pár perces epizódjai, egyik sem érint közvetlenül. Valószínűleg, ha nem most olvastam ezt a könyvet, nem is nagyon tűnnek fel, vagy érintenek meg. És pontosan innen tudom, hogy fontos és jó könyvet olvastam, mert kinyitja a szemem a környező világra, sőt, úgy gondolom, igenis közöm van mindahhoz, ami a játszótéren történik, ahol közben békésen hintázik a lányom, az óvodában zajlik, ahol egyébként az én fi-am jól érzi magát, vagy ahhoz, amire az iskolákban kerül sor, ha 300 km-re van is tőlem. Egy percre sem esem abba a kísértésbe, hogy úgy gondoljak a könyv (egyébként egyértelműen fiktív) történetére, mint valami messzi, amerikai dologra. Lőfegyver vagy pillangókés – nagy különbség, és közben annyira kicsi. Persze melyik tanár, gyerekét óvodába-iskolába küldő szülő

gondol szívesen arra, hogy néhány óceán biztonságos távolságán innen is történhet velük valami erőszakos, visszavonhatatlan. Sajnos és szerencsére ez a könyv sem nyújt semmiféle receptet arra, hogy ezt hogyan kerüljük el. Mégis, engem képes volt elgondolkodtatni, mik a személyes lehetőségeim és felelőségeim ebben. Talán abból származhatna valami jó, ha minél több szülő és tanár engedné magát lekötni ez által az egyébként fordulatossá, izgalmas, érdekes, „pusztán szórakoztatásra” is alkalmas könyv által. Hátha némelyikükben marad utána valami kreatív nyugtalanság...

Jodi Picoult *Tizenkilenc perc*
Athenaeum Kiadó, 2008

Neményi Eszter

Gyorsfénykép a XIV. Gyermekotthoni Gyerekparlamentről

(2008. ÁPRILIS 18.)

„Vizsgálják a testvérek kapcsolattartását. Ombudsmani vizsgálatot kezdeményez a Nevelő Otthonok Nemzetközi Szövetségének Magyarországi Egyesülete, mert több olyan jelzést is kaptak, hogy az intézményes keretek között nevelkedő gyerekek nem tarthatják testvéreikkel a kapcsolatot.

Sok esetben ezek a szálak jelentik az egyedüli családi kötődést az állami gondoskodásban felnövő gyermekek számára.”

A rendkívüli helyzet ellenére (BKV sztrájk) közel 50 gyerek-képviselő jelent meg a Csili Pesterzsébeti Művelődési Központban megrendezett Gyermekotthoni Gyerekparlamenten.

Az első számú vezető téma a gyermekekre közvetlenül fordított, fordítható pénzügyi keretek felvázolása volt, ami sajnálatos módon, a korábbi parlamenteken elhangzottakhoz hasonlóan, rendkívül nagy szórást mutatott, ugyanis a napi ötszöri étkezésre szánt étkezési norma a 406 Ft/nap/fő és a 817Ft/nap/fő közé esik. A ruházkodásra szánt összeg az évi kétszer 6500Ft és az évi 50. 000Ft között váltakozik. Több helyről jelezték, hogy a lányok tisztasági betétei, a fiúk borotválkozási eszközei a zsebpénzüket terhelik. Végül soron az az igény fogalmazódott meg ismét, hogy a gyermekotthonokban is, a nevelőszülőnél elhelyezettekhez hasonlóan, országosan egységes, fix összeget határozzanak meg ezekre a kiadásokra.

Az integráltan elhelyezett, speciális szükségletű gyermekek különösen a lakásotthonokban élő, normál szükségletű társaik életét keserítik meg. Az elmondottakból úgy tűnik, hogy vélhetően azért, mert a szükségletükhöz igazodó iskoláztatásuk, napi foglalkoztatásuk, illetve kezelésük nem megoldott, a lakásotthonon pusztán lakhatásuk helyszíne.

Ugyancsak a lakásotthonokhoz kötődő problémaként vetődött föl, hogy a széles korhatár miatt az idősebb korosztályok a

mindennapjaikban korlátozásként élik meg a kisebbekhez igazodó napirendet, házirendet.

Ugyanakkor másik oldalról problémaként vetődött fel, hogy van olyan otthon, ahonnan az utógondozói ellátottnak akkor is mennie kell, ha egyébként vállalná „a szigorúbb” szabályok betartását.

Az utógondozói ellátottak, különösen a felsőfokú tanulmányokat folytatók esetében rendkívül széles skálán mozog az ellátás keretén belül nyújtott szolgáltatás. Említést tettek olyan esetről, ahol a tanulmányokkal összefüggő költségeket az utógondozói ellátott fiatalnak, a nagykorúságáig összegyűlt pénzvagyonyából kellett fedeznie.

És végül, de nem utolsó sorban, 10 évvel a törvény hatályba lépése után, rendkívül nyomasztó volt hallani, hogy még mindig nagy számban kerülnek testvérek különböző gondozási helyre elhelyezésre, aminek indokoltságát természetesen a parlamenten vizsgálni nem állt módunkban, de arra született javaslat, hogy a FICE keresse meg az Állampolgári Jogok Biztosát a testvérek együttes elhelyezése vizsgálata tárgyában.

A jó hangulatú, őszinte hangvételű parlament egyértelmű bizonyítéka annak, hogy a gyerekek képesek pontosan megfogalmazni problémáikat, illetve határozottak a megoldások tekintetében is.

dr. Radoszav Miklós

mekvédelmi szakember. A törvény értelmében ezek az emberek jogosultak részt venni a konferencián. Más szakemberek, akik korábban dolgoztak a családdal, szintén kaphatnak meghívást a konferenciára, hogy tájékoztatást adjanak, de nincs joguk a teljes konferencián részt venni, és nem működhetnek közre a döntéshozatalban sem. A konferencia célja, hogy a család tudomást szerezzen a gyermekvédelem által érzékelt problémákról, döntson arról, hogy szükség van-e a gyermekvédelmi rendszer beavatkozására, és készítsen egy tervet a problémák megoldására.

A konferencia három szakaszból áll. Az első szakaszban a gyermekvédelmi szakértők és más szakemberek megosztják információikat a családdal, átbeszélnek a problémákat.

A második szakasz a család saját ideje, amelynek során a családtagok, rokonok, barátok megvitatják a helyzetet, és meg egyeznek a lehetséges megoldásban.

A záró szakasz célja egy megállapodás kidolgozása, amelyben kitérnek arra, hogy a gyermeknek szüksége van-e gyermekvédelmi szolgáltatás igénybevételére, és elkészítik a probléma megoldását szolgáló tervet. Ez a családtagok és a szakértők közötti megbeszélést is jelentheti, amelynek során megállapodnak az ajánlott támogatásokról és szolgáltatásokról. A terv akkor lép hatályba, ha minden résztvevő, a családtagok, a gyermekvédelmi szakemberek és más szakértők, egyet értenek vele.

■ A KONFERENCIA ALAPVETŐEN DÖNTÉSHOZÓ FÓRUM

A konferencia döntése jogszerű, ha egyhangú a megállapodás, akár úgy találják, hogy a gyerekeknek szüksége van a gyermekvédelem ellátására, akár nem, és az sem befolyásolja, hogy miként határozzák meg a megoldás módját. A Child, Youth and Family képviselőjének el kell fogadnia, alkalmaznia kell a tervet, hacsak nem kivitelezhetetlen, nem biztonságos vagy nem törvényellenes. A konferencia nagy jelentőségű, mert az új-zélandi törvényhozás ezt nevezi meg a legfontosabb döntéshozó eljárásnak, amelyet minden esetben alkalmazni kell, s miután a döntésnek jogi következménye van, minden résztvevőnek egyet kell vele érteni.

■ AMIKOR NEM SZÜLETIK MEGÁLLAPODÁS

Lényeges, hogy a megállapodás elemeire a koordinátor vagy a gyermekvédelmi szakember is tehet javaslatot. Előfordul, hogy a gyermekvédelmi munkatárs bevezetőjében elmondja véleményét arról, hogyan biztosítható a gyermek/fiatal biztonsága. A szakértők azonban egyetértenek abban, hogy ezek a javaslatok közel sem ideálisak, mert a szakértők lehetőségei és a család elvárásai nem mindig egyeznek meg (M. Connolly, személyes közlés, 2006.11.06.). Nem minden konferencián születik megállapodás, előfordul, hogy a családtagok egymással, vagy a család és a szakemberek nem tudnak megegyezni. Ebben az esetben újra összehívják a konferenciát, vagy bíróságra küldik az esetet.

■ A CSALÁDI CSOPORT KONFERENCIA SZEREPÉNEK MEGÍTÉLÉSE KÖRÜLI VITA NAPJAINKBAN ÚJ-ZÉLANDON

Az új-zélandi konferencia-modell markáns jellemzőjének számosan az erős jogi beavatkozást tartják, és úgy vélik, hogy csak azokban az esetekben kellene alkalmazni, amelyekben ko-

moly problémák vannak, mert a konferencián született terv ugyanolyan súlyú döntés, mint a bírósági határozat (Connolly, 2006). Durva beavatkozásnak tartják azért is, mert a család kiterjedt kapcsolatrendszerét bevonja a döntéshozatalba, s ezek az emberek ezáltal szinte betolakodnak a család életébe, továbbá úgy látják, hogy olyan embereket vonnak be a gyermekjóléti döntések meghozatalába, akik nem eléggé felkészültek.

Jelenleg a gyermekvédelmi rendszer belül a konferenciák szerepének és előnyeinek megítélése körül folyik a vita (M. Connolly, személyes közlés, 2006.11.06.). Probléma, hogy a törvény által biztosított magas státusa miatt a konferenciákat gyakran a gyermekvédelmi munka késői szakaszában hívják össze. A családi problémák rejtve maradnak a konferencia létrejöttéig, és sokan úgy vélik, hogy a tágan értelmezett család erőforrásait sokkal előbb kellene hasznosítani.

■ A CSALÁDI CSOPORT KONFERENCIA ALKALMAZÁSÁNAK MÉRÉSE AUSZTRÁLIÁBAN

A tanulmány célja, hogy feltérképezze, hogyan alkalmazzák a Családi Csoport Konferenciát az ausztrál gyermekvédelmi rendszer különféle területein... A mérésnek sokféle dimenziója lehetséges. Mérhető egyszerűen az, hogy milyen gyakran használják, vagy éppen, hogy milyen gyakran nem alkalmazzák, de fontos az is, hogy milyen változatával van dolgunk, teljesen megegyezik-e az eredeti modellel vagy sem, és a gyermekvédelemben ugyanaz-e a szerepe.

■ MILYEN GYAKRAN HASZNÁLJÁK A KONFERENCIÁT?

Határozott különbség van a szervezetek között abban, hogy milyen mértékben teszik magukévá az új megközelítéseket. Számos tényező befolyásolja, hogy mely újdonságok válnak ismertté, melyeket fogadnak el, és melyeket alkalmazzák is. Legfontosabb megérteni az új módszer bevezetések az újítás teoretikus hátterét (Rogers, 1995). A kutatás arra koncentrált, hogy azonosítsa azokat a tényezőket, amelyek segítik vagy gátolják az újdonságok elfogadását, továbbá, hogy a honosítás folyamatára melyek vannak hatással. A szakirodalom egyre nagyobb biztonsággal azonosítja az előjeleket, amelyek alapján prognosztizálható, hogy milyen mértékben valósulnak meg az új kezdeményezések: milyen a vezetők befolyása, adottak-e az innováció feltételei, melyiket valósítják meg és értékelik, vajon a szervezeti változások elősegítik-e a változást, kedvez-e a politikai és társadalmi környezet, és ki érdekelt a változások bevezetésében (Braithwaite, 1994; Lundblad, 2003; Rogers, 1995; Valente, 1996).

A legújabb szakirodalom áttekintése azt mutatja, hogy ezek a megközelítések alkalmasak arra, hogy megértsük, mely újításokat vezetnek be a gyermekjóléti szolgáltatók (Salveron, Arney, & Scott, 2006). Úgy látszik, ugyanazok a tényezők hatnak, s vagy támogatják vagy gátolják az újdonságok bevezetését a gyermekvédelem gyakorlatába. Az Egyesült Királyságban, 2003-ban készült tanulmány szerint, amely a települési önkormányzatok szintjén vizsgálta a konferenciákat, a gyenge vezetés, a decentralizált gyermekjóléti ellátás, a korlátozott erőforrások és a kísérletezéssel szembeni ellenállás mind hozzájárulnak ahhoz,

hogy a konferencia a gyermekvédelem peremén maradjon (Brown, 2003).

■ HITELESSÉG VAGY ALKALMAZHATÓSÁG: AZ ÚJ MODELLEK EREDETIK?

Amíg a különböző elméletek középpontjában az újdonságok alkalmazása gyakoriságának megértése áll, a vitákban különös fontosságú egy másik kérdés, hogy vajon a helyi szinteken szervezett konferenciák hitelesek-e. A kutatások azt mutatják, hogy minél rugalmasabb egy új módszer, annál többen fogadják szívesen, viszont számos gyakorlati szakember szerint a konferenciák esetében ragaszkodni kell az eredeti koncepcióhoz. Folyamatos vita folyik a konferencia-modell egyes elemeiről, jellemzőiről. Néhány kutató szerint (pl. Walton, McKenzie, and Connolly (2005) a Családi Csoport Konferencia „lelke” a család saját ideje. Annak azonosítására, hogy a konferencia mely jellegzetessége a meghatározó, egyelőre kevés kutatási eredmény áll rendelkezésre, főként a szakértők véleményére alapozhatunk. Mindazonáltal a modell filozófiai céljához és az eljárás kulcsfontosságú elemeihez való ragaszkodás a konferenciák értékelésének egy másik fontos kritériumát mutatják, nevezetesen, hogy mi jellemzi a megtartott konferenciákat, és melyek a megfelelőek (Salveron et al., 2006).

■ MILYEN SZEREPET JÁTSZIK A KONFERENCIA A GYERMEKVÉDELEMBEN?

Amíg a különböző innovációs elméletek középpontjában azok a tényezők állnak, amelyek meghatározzák, hogy milyen új módszerek alkalmazása terjed el, bennünket annak is kell érdekelnie, hogy menet közben hogyan változik a szerepe, és milyen eredményei vannak a fejlesztésnek. Ez egy hasznos nézőpont, amelyen keresztül megérthetjük, hogy a fejlesztések milyen szerepet játszanak egy kiterjedt szervezeti struktúrában, amelyben bevezetésre kerültek (Ayres & Braithwaite, 1992; Braithwaite, 2002; Allen Consulting Group, 2003). Ez arra irányítja a figyelmünket, hogy megvizsgáljuk, hogyan születnek a döntések (Neff, 2004): a család maga dönt (önszabályozás), a családdal együttműködésben születik a döntés (támogatott önszabályozás), vagy más hozza a döntést, amelyet a család tudomásul vesz (kényszerítő szabályozás)?

Általánosan elfogadott, hogy a szolgáltatók döntenek el, hogyan avatkoznak be az egyes esetekbe, ami attól függ, hogy a párbeszédén keresztül mennyire látják sikeresnek a probléma megoldását (Braithwaite, 2002). Az az álláspont, hogy az együttműködésen alapuló megközelítésnek elsőbbsége van a hagyományos megközelítésekkel szemben, amelyek esetében meghatározott, hogy az eset típusától vagy súlyosságától függően mi a teendő. Néha szükséges a beavatkozás kényszerítő formáinak alkalmazása, de a szolgáltatók sokkal eredményesebbek lesznek, ha ezeket csak a tárgyalást, a párbeszédet követően alkalmazzák.

Azért, hogy megértsük a jelentőségét egy olyan beavatkozásnak, mint a konferencia, meg kell érteni a döntéshozatal szerepét a gyermekvédelmi rendszerben, és e döntések kapcsolatát a család életébe történő esetleges más beavatkozásokkal. Fontos kérdések: Mikor tartunk meg a konferenciát? Milyen döntéseket

hozhatunk? Mi lesz a hatásuk a meghozott döntéseknek? Ezek a kérdések a további dimenzióit jelzik az Ausztrália államaiban alkalmazott konferenciák mérési lehetőségeinek: mely konferenciák tesznek eleget ugyanannak a szabályozó szerepnek, mint Új-Zélandon.

■ A TANULMÁNY ÉRVÉNYESSEGE ÉS KORLÁTAI

Az Új-Zélandon és Ausztrália államaiban használt konferenciák leírásait, a jogi szabályozást, a szakpolitikai dokumentumokat és a gyakorló szakemberekkel készített interjúkat publikálták, ezek hozzáférhetőek. Számos hasznos cikk dokumentálja a megvalósult ausztráliai konferenciákat (Ban, 1996; Ban, 2000; Cashmore & Kiely, 2000; Trotter, Sheehan, Liddell, Strong, & Laragy, 1999; Linqage International, 2003), és részletes összefoglalók is rendelkezésre állnak a különböző konferencia szisztémákra vonatkozóan, s folyamatban van (Meyer) a kiemelt figyelemmel kísért gyermekek elleni szexuális erőszak esetek feldolgozása. A gyakorló szakemberekkel készült interjúk elkészítésére és a megvalósult konferenciákra vonatkozó információk összegyűjtésére, a naprakész ismeretek miatt volt szükség. Az államok gyermekvédelmi koordinátorai vagy menedzserei és a konferenciák elterjesztésében fontos partnerek, a civil szervezetek képviselői számoltak be tapasztalataikról. Összesen 18 menedzser, és gyakorlati szakember mondta el véleményét a konferencia programmal és megvalósításával kapcsolatban 2006 januárja és szeptembere között. Fontos megjegyezni, hogy a tanulmány az állami gyermekvédelmi rendszeren belül alkalmazott Családi Csoport Konferenciákat (CSCSK), vagy azokat a más néven futó konferencia programokat vizsgálja, amelyeknek filozófiája és módszere megegyezik a CSCSK-val. A konferenciát más programoktól a következő jellemzők különböztetik meg határozottan: alapvető a 3 szakasz betartása, követelmény a tág család vagy a széles kapcsolatrendszer részvétele, és hogy az elv és a gyakorlat középpontjában a döntésre felhatalmazott család álljon.

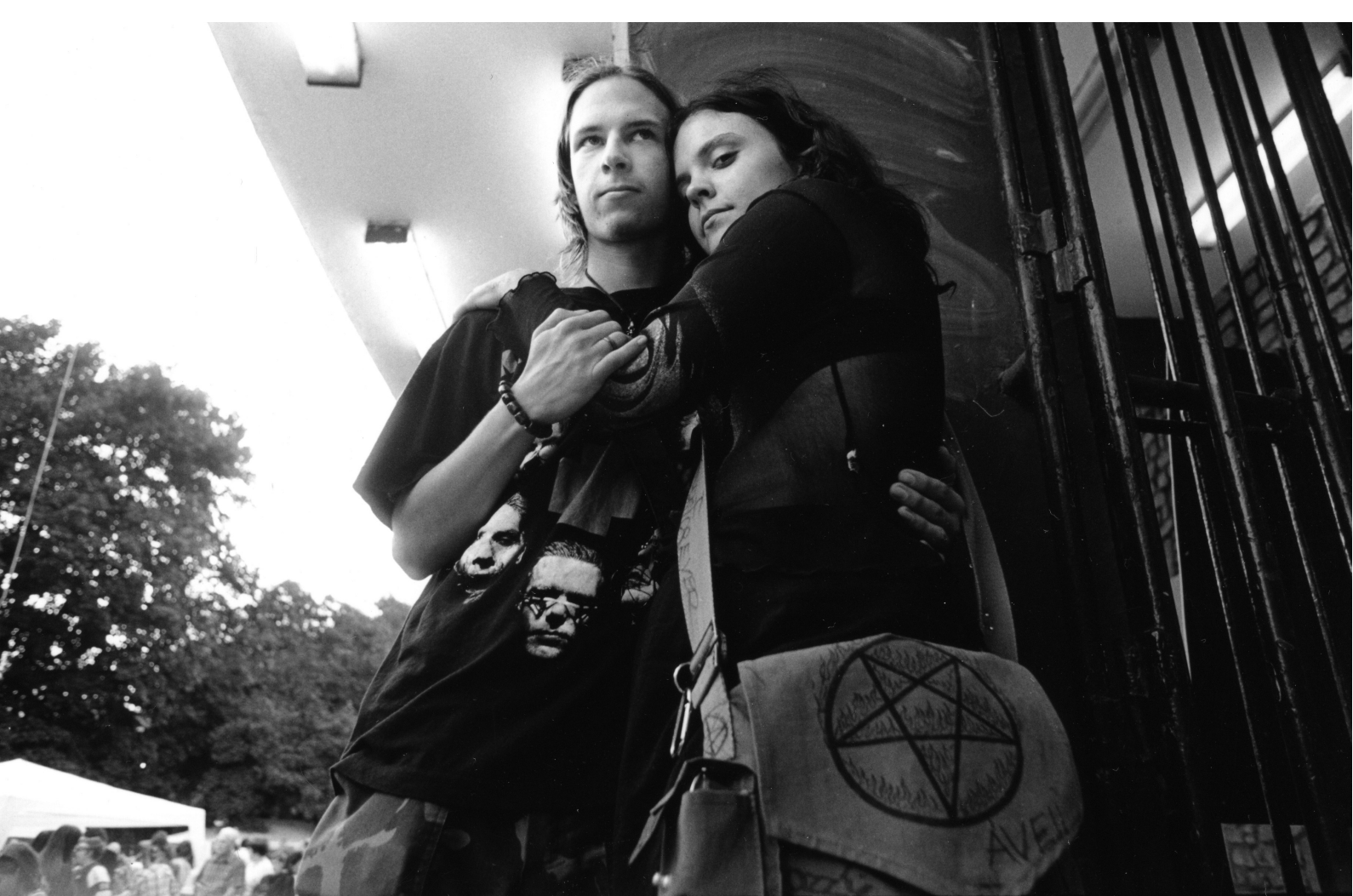
■ AZ ELEMZÉS FŐ SZEMPONTJAI

Az Ausztrália-szerte megvalósított konferenciák közötti hasonlóságot és eltérést illusztrálni lehet azzal, hogy mely államokban szerveztek konferenciákat az új-zélandi modell szerint, amelynek a fő dimenziói a következők: a konferencia törvénybe foglalt-e, a konferencia gyakorlati alkalmazása, mikor és miért szerveznek konferenciát, a konferencia szerepe a döntéshozatalon belül.

■ A KONFERENCIA MEGVALÓSÍTÁSA

Egy kivételével, ahol törvény szabályozza a konferencia-modellt, Ausztrália minden állama próbálkozott a CSCSK néhány formájával. A gyermekvédelem szabályozása a tagállamok hatáskörébe tartozik, ezért különböző szinteken és módon jönnek létre a konferenciák. Néhány tagállamban az illetékesek korán próbálkoztak konferenciák szervezésével, de egy ideje nem használják, más tagállamok mostanában kezdtek konferenciákat szervezni, míg mások éppen csak hozzáálltak a program megvalósításához.

Két államban viszonylag korán, 1990-ben, az új-zélandi be-

vezetést követően indították a konferencia programot, s úgy tűnik, ezekben a tagállamokban meghonosodott a CSCSK. Ausztrália egészét figyelembe véve nem a korai bevezetésnek tulajdonítható a konferencia iránti érdeklődés hanyatlása. Sokkal inkább arról van szó, hogy nem volt egy olyan pont, amikor meghatározta volna egy nemzeti irányvonalat a konferenciaszervezésre és a konferencia szerepének visszaállítása érdekében.

■ A KONFERENCIÁK SOKFÉLESÉGE

Az új-zélandi gyakorlat a konferenciákat súlyos gyermekvédelmi problémák esetén alapvető döntéshozatali eljárássá tette. Ez azt eredményezte, hogy nagyon sok konferenciát tartottak minden évben. Becslések szerint több mint 50.000 konferenciát szerveztek Új-Zélandon 1989 óta (Connolly, 2006). Ausztrália néhány államában az esetek nagy százalékában rutinszerűen alkalmazzák a konferenciát, vagy legalábbis az esetek nagy százalékában megpróbálják előírni alkalmazását. Pl. Dél-Ausztráliában minden családnak először felajánlják a konferencia szervezését, így 2005-2006-ban kb. 420 sikeres konferenciát szerveztek. A queensland-i törvény új kiegészítése megköveteli, hogy a konferenciákat minden ügyben a végső döntés előtt össze kell hívni. A jogi szabályozásból következik, hogy Queenslandben a konferenciát nagyon sok esetben alkalmazzák, de a statisztikai adatok egyelőre nem érhetőek el. Az ország más államaiban és területein a konferenciák szervezése különféle alapokon történik: van, ahol csak meghatározott körülmények esetén alkalmazzák, van, ahol az esetgazda döntésén múlik, és van, ahol a pénzhiány az oka, hogy ritkán használják ezt a módszert. Három tagállam gyermekvédelmi rendszere nem dolgozik a konferencia-moddal.

A jogi szabályozás szintje és a konferenciák alkalmazásának módja között összefüggés van.

■ A DÖNTÉSHOZATALI ELJÁRÁS ELTÉRŐ GYAKORLATA

A kutatás keretében megkérdezettek elsöprő többsége úgy nyilatkozott, hogy tagállamukban a 3 szakaszból álló konferencia-modell szerint szervezik a konferenciákat. Ez magában foglalja a családok számára biztosított saját időt, amely alatt meghozzák önálló döntéseiket, ezt a szakaszt azonban két tagállam képviselőit kivéve a válaszolók kritikus pontnak tartják. Victoria államban a konferenciák bevezetésének időszakában azt tapasztalták, hogy a család saját idejét nem minden esetben ajánlották fel (Trotter et al., 1999). Nincs tudomásuk arról, hogy ez még előfordul-e valahol, az általános gyakorlat szerint ma biztosított a család számára a megoldás kidolgozására szánt idő.

Queenslandben utasították a koordinátorokat (Queensland Department of Child Safety, 2006), hogy ajánlják a családoknak a saját időt, vagy ha úgy gondolják, hogy nem ez szolgálja legjobban a gyerek érdekeit, használjanak alternatív döntéshozatali módot. Ez a modellnek egy olyan sajátos adaptációja, amely nagyon hasonlít ahhoz, amikor a konferenciát a fiatalok igazságszolgáltatásában alkalmazták Ausztráliában. (Wagga Wagga-modell néven vált ismertté, és az igazságszolgáltatásban ma is széles körben használják.)³ (McCold, 2003) A két változat előfordulásának arányáról nincsenek adatok, mert a konferenciát nem régen vezették be Queenslandben.

³ Megegyezik a nálunk használt Szemtől-szembe modellel (A szerk.)

A konferenciák előkészítése speciális készségeket, felkészültséget igényel, s különösen fontos ez a család által hozott döntések támogatása szempontjából (Moore & McDonald, 2000).

■ A KOORDINÁTOR STÁTUSA

A koordinátor státusával kapcsolatban megoszlanak a vélemények (Connolly, 1994). Számos elméleti és gyakorló szakember azon az állásponton van, hogy a koordinátornak a gyermekvédelemtől függetlennek kell lennie, vagy legalábbis függetlennek kell tekintenie magát, bár azt kevesebben tudják, hogy érhető ez el.

Új-Zélandon a koordinátorok speciális helyzetű alkalmazottai a gyermekvédelmi szolgáltatóknak. Ausztrália két államában a koordinátorok teljesen függetlenek, bár eltérő módon. Dél-Ausztráliában többségük a bíróság alkalmazottja, kisebb hányadukat gyermekvédelmi szolgáltatók foglalkoztatják, míg Tasmaniában a Minisztérium konferenciáról konferenciára alkalmanként bízza meg a független koordinátort. További két államban a koordinátorok a gyermekvédelmi szolgáltatók munkatársai, de kizárólag a konferenciák szervezése, támogatása a feladatuk. Queenslandben néhány szolgáltató speciális munkakört létesített a konferenciák szervezésére, ahol ilyen nincs, ott olyan, tapasztalt gyermekvédelmi szakemberek szervezik, akiknek közvetlen kapcsolata nincs az esettel, vagy civil szervezetek koordinátorai készítik elő a konferenciát.

■ MIKOR ÉS MIÉRT TARTANAK KONFERENCIÁT?

A konferencia mint beavatkozási forma egyik legfontosabb jellemzője, hogy a rendszer melyik szintjén alkalmazzák. Ez nagyon lényeges, hiszen a konferencia helye a gyermekvédelmi rendszerben meghatározza, hogy mely családok vesznek részt a konferencián, meghatározza azokat a témákat, amelyekkel foglalkoznak, és a családok által hozott döntések jellege is ettől függ.

Új-Zélandon a konferenciát minden olyan esetben össze kell hívni, amikor várható, hogy a gyermek érdekében a gyermekvédelemnek be kell avatkoznia, így csak azokban a súlyos esetekben fordul elő, amikor biztos, hogy bíróság elé kerülne az eset. Ha a konferencián sikerül a probléma megoldására a megfelelő tervet kidolgozni, s a legtöbb esetben sikerül, akkor az eset nem kerül a bíróság elé. Ha nem születik megállapodás, vagy nem tudják eldönteni, hogy mit kellene tenni, akkor az esetet továbbítják a bíróságnak.

Ausztrália legtöbb államában, ahol a konferencia törvényi háttérrel rendelkezik, a bírósági eljárás helyett, vagy a bíróság határozata alapján hívják össze a konferenciát. A legtöbb konferenciát a bíróság előzetes döntéséig nem hívják össze. Ez az új-zélandi modelltől való eltérés fontos pontja, mert Új-Zélandon a konferenciát azért hívják össze, hogy megelőzzék a bíróság beavatkozását.

Mind Queenslandben, mind Dél-Ausztráliában, mielőtt törvénybe iktatták volna, ösztönözték a konferenciák lefolytatását. Dél-Ausztráliában az elterelés volt a cél, vagyis, hogy a konferenciák révén a családok ne kerüljenek bíróság elé. A jogszabályok szerint a konferenciát minden olyan esetben össze kell

hívni, amikor a megállapodásnak biztosítania kell a gyermek védelmét. Ennek ellenére a gyakorlatban a legtöbb konferencia nem oldja meg az elterelést, s annak ellenére bíróságra viszik az esetet, hogy sikerül megállapodást elérni a konferencián. Néhány esetben a jogszabályok megerősítik a megállapodást, más esetekben viszont megpróbálják a konferencián született megállapodást figyelmen kívül hagyni. Ez a gyakorlat a konferencia céljával ellentétes, hiszen az eredeti új-zélandi modell felhatalmazza és bevonja a családokat a döntéshozatalba.

Ezektől az államoktól eltérően az Australian Central Territory (ACT) modellje határozottan az elterelésre helyezi a hangsúlyt, és általános szabályként a bíróság nem foglalkozik azokkal a családokkal, amelyek a konferencián megállapodásra jutottak.

Victoriában, talán a törvényi szabályozás hiánya miatt, a konferenciák alkalmazása nagyon széles körű, és nincs kapcsolata bírósági előírásokkal. Úgy tekintenek erre az eljárásra, mint amelyik a gyermekvédelem különböző szintjein alkalmazható annak érdekében, hogy a családok részt vegyenek a döntések meghozatalában. Néhány esetben a hangsúly a korai beavatkozáson van, hogy megelőzzék egy későbbi per lehetőségét, míg más esetekben a konferenciát a családdal közös, hosszadalmas együttműködést követően hívják össze azért, hogy segítsenek döntést hozni a gyermek folyamatos gondozásáról.

■ KONFERENCIA ÉS DÖNTÉSHOZATAL

Az a kiindulási helyzet, a maga összes körülményével, amelyben felajánlják a konferenciát, hatással van a konferencia kimenetelére. Az pedig, hogy mikor javasolják konferencia összehívását, azon múlik, hogy a különböző programok hová helyezik a hangsúlyt, milyen elvárásokat támasztanak az elérendő megállapodással szemben. Az új-zélandi modell megkívánja, hogy a családtagok, a gyermekvédelem képviselője és a koordinátor egybehangzóan egyetértsen a megállapodással. Az állam köteles a tervet tudomásul venni, hacsak nem kivitelezhetetlen vagy törvénybe ütköző. Egyetlen ausztrál tagállamban, az ACT-ben ugyanilyen a státusa a konferenciának. Az ACT törvényhozása előírja, hogy a tervet mind a gyermekvédelmi munkatársnak, mind a gyermek gyámjának, s ha már nem iskoláskorú, a gyermeknek is el kell fogadnia. (A fiatalabb gyerekek véleményét a koordinátornak kell figyelembe venni.) Amikor a konferencia megállapodással végződik, a hivatalnak ennek megfelelően kell eljárnia, de ez nem gátolja meg a hivatalt abban, hogy mást is előírjon, ha ez szükséges.

Ausztráliában általában bíznak abban, hogy a megfelelő szervek, szervezetek utóbb jóváhagyják a konferencián született megállapodásokat, ami különösen igaz azokban a tagállamokban, ahol törvény szabályozza a konferenciákat. Queenslandben és Tasmaniában rendszerint tájékoztatják a bíróságot a konferencián született megállapodásról, ez attól függ, hogy a gyermekvédelmi szolgáltató jóváhagyja-e a tervet vagy sem. Queenslandben a szolgáltatónak jogában áll a gondozási terven módosítani, ha úgy vélik, hogy nem kielégítő. Ezzel szemben Tasmaniában, ha a gyermekvédelmi szolgáltató nem hagyja jóvá a tervet, akkor észrevételeikkel együtt továbbítják a bíróságnak. Hasonló a helyzet Dél-Ausztráliában,

ahol az állami családugyi szervezet, a Families SA eldöntheti, hogy a konferencián született tervet valósítja meg, vagy bíróságra küldi az esetet.

Új-Zélandtól eltérően Dél-Ausztráliában és Tasmaniában nem követelmény, hogy a gyermekvédelmi munkatárs elfogadja a konferencián született megállapodást. Feltételezhető, hogy ez az egyik oka annak, hogy a konferencia döntései más súllyal esnek latba, mint Új-Zélandon, és hogy ezekben az államokban az állami szolgáltatóknak kevesebb lehetőségük van a konferencia alatt a megállapodásról tárgyalni. Ehelyett a szolgáltató a tervet később megkifogásolhatja, s vagy azt kéri, hogy a bíróság határozzon, vagy alternatív megoldást terjeszt a bíróság elé.

■ A KONFERENCIÁK SZEREPE AZ AUSZTRÁL ÉS AZ ÚJ-ZÉLANDI GYERMEKVÉDELMI RENDSZERBEN

A két ország törvénykezésének összehasonlításában legszembetűnőbb, hogy a konferenciák szerepe az ausztrál gyermekvédelemben lényegesen eltér az új-zélanditól. Indokolt a kérdés, vajon Ausztrália államai az új-zélandi modellt alkalmazzák-e egyáltalán? Ez a kérdés feltehető annak ellenére, hogy a konferenciát széles körben használják az ország különböző területein, mert a konferencia szabályozása minden ausztrál jogrendszerben legalább egy vagy két jelentős ponton különbözik az új-zélandi modelltől. Az első azzal az ismervvel van összefüggésben, amely meghatározza, hogy mikor alkalmazzák a konferenciát. A legtöbb – de nem minden – esetben az ausztrál jogrendszerben nem ajánlják fel rutinszerűen családoknak a konferencia lehetőségét a bírósági eljárás előtt. Valójában a szakemberek döntése alapján kínálják fel a konferenciát bizonyos családoknak, ha úgy vélik, hogy az eljárás eredményes lesz. Úgy látszik, hogy hangsúlyosabb a terápiás előny, mint a konferencia funkciója, a döntéshozatali eljárás. Dél-Ausztrália és esetleg Queensland kivétel ez alól, ahol a konferenciát minden esetben fel kell ajánlani, ahol dönteni kell.

A másik jelentős pont, ahol az ausztrál modell eltér az új-zélanditól, a konferencia mint döntéshozó fórum jelentősége. Az ausztrál jogi rendszerek⁴ többségében a konferenciákon kidolgozott terv sokkal alacsonyabb státusú, mint Új-Zélandon. A konferencia döntései számos jogrendben hivatalos jóváhagyást igényelnek, és néha előfordul, hogy jogosulatlanul kéri a bíróságok hozzájárulását. Ausztrália legtöbb konferenciaprogramjában megpróbálják maximalizálni a konferencián kidolgozott tervek jóváhagyásának esélyét azáltal, hogy a résztvevőket tájékoztatják arról, hogy mi elfogadható. Még a modell ilyen kis csorbításával is fontos döntéshozó fórumnak tekinthető a CSCSK.

Lényeges, hogy melyik az a szint, amelyen a kormányok lehetőséget biztosítanak a családoknak és közvetlen környezetüknek, hogy párbeszéd és együttműködés révén oldják meg problémáikat a kényszerítő intézkedéseket megelőzően. A konferen-

ciáknak nagyon korlátozott a szerepe, ha nem ajánlják fel minden családnak, és ha a szolgáltatóknak nem kötelező azt a tervet megvalósítani, amely a konferencián született. Ausztráliában különféleképpen szabályozzák a konferenciák megvalósítását, és ezek az új-zélandi modellel szemben kissé korlátozzák a családok jogait.

Annak ellenére, hogy Ausztrália államai nem ugyanolyan mértékű jogokkal ruházzák fel a családokat a döntéshozatallal kapcsolatban, mint Új-Zélandon, a konferencia programok nagy jelentőségűek. A konferencia egy fontos lehetőség a család számára, hogy reagáljon a kialakult helyzetre, felhatalmazza a családot, hogy a saját tervét kidolgozza, és sok más előnye is van. Néhány tagállamban nagyon részletes a konferenciaprogramok szabályozása, s ez komoly segítséget jelent a konferenciák szervezése során. Megfigyelhető, hogy jelenleg Ausztráliában azoknak a programoknak a színvonala egyenletesebb, amelyeket a hivatalos gyermekvédelem keretein kívül civil szervezetek hajtanak végre.

■ A KONFERENCIA-MODELL JÖVŐJE AUSZTRÁLIÁBAN

A jövőbeni fejlesztések szempontjából fontos kihívás Ausztráliában, hogy egyértelműen megfogalmazzák, hogyan kellene a konferenciáknak hozzájárulni a gyermekvédelem fejlesztéséhez.

Az olyan újítások, mint a „Családi szerződés” nevű modell Nyugat-Ausztráliában, egy fontos kérdést vetnek fel a konferenciák alkalmazásával kapcsolatban. A „Családi szerződés”-modell egyik hozadékeként azt tapasztalták, hogy az ügyek minden fázisában hasonló módon kezdtek foglalkozni a kliensekkel a gyermekvédelemben, és ez alapvetően megváltoztatta a családokkal végzett munkát. Ez ellentétes néhány koordinátor tapasztalatával, akik arról számoltak be, hogy a családok gyakran csak egy késői szakban találkoznak a konferencia lehetőségével, pedig az együttműködés sokkal eredményesebb lenne az eljárás korábbi időszakában.

A tapasztalatok szerint a konferencia-modell alkalmazása önmagában nem jelenti azt, hogy ez a módszer a gyermekvédelmi rendszerben széles körűen elfogadottá is válik. Ez azt jelzi, hogy a jövőben nagyobb figyelmet kell fordítani más együttműködési formákra is, amelyek hozzájárulnak ahhoz, hogy az állami szolgáltatókat elvezesse a konferenciáig.

A konferencia-modell egyértelmű előnye, hogy nagy a presztízse, s a formalizált eljárás kötelezi, és egyúttal felhatalmazza a családot, hogy döntést hozzon, amikor szükséges. A kevésbé szabályozott megközelítések nem ennyire sikeresek, vagy azért, mert nem elég megfontolt döntések születnek, vagy, mert egyszerűen alkalmatlanok. Ezek fórumot biztosítanak arra, hogy tájékoztassák a családokat arról, hogy a problémát nagyon súlyosnak tartják, s nem utolsó sorban arra használják, hogy az állami szolgáltató közölje, hogy az esetet a bíróságra viszi, ugyanakkor engedélyezik a családnak, hogy megtámadják a döntést, és saját maguk találják meg a megoldást. Annak ellenére, hogy ez a megoldás hasonlóan az együttműködés filozófiáján alapul, a konferenciákon folyó munka sokkal hatékonyabbnak bizonyul mind a családok, mind az esetgazdák számára.

⁴ Ausztrália 6 tagállamból és két autonóm területből áll, mindegyik önálló jogrendszerrel rendelkezik, de egyes területeket államszövetségi szinten szabályoznak. (A ford.)

Végül szólni kell a koordinátorok képzésének és a szakértők továbbképzésének finanszírozásáról, amely kevés figyelmet kap. Néhány államban komoly programok működnek, pl. New South Walesben a koordinátorok képzése akkreditált, de nemzeti szinten is vannak fórumok, lehetőségek a gyakorló szakemberek továbbképzésére és az új koordinátorok képzésére. A konferenciában rejlő lehetőségek kiaknázása érdekében azonban nagyobb hangsúlyt kellene fektetni a koordinátorok megfelelő kiválasztására és képzésére. Az új koordinátorok képzésén túl szükség van egy szélesebb fórumra, ahol a konferenciák megvalósulásának tapasztalatait és a konferencia technikák fejlesztését vitathatnák meg a koordinátorok.

■ FELHASZNÁLT IRODALOM

- Adams, P., & Chandler, S. (2004). *Responsive regulation in child welfare: Systemic challenges to mainstreaming the family group conference*. *Journal of Sociology and Social Welfare*, 31(1), 93-116.
- Allen Consulting Group. (2003). *Protecting children: The child protection outcomes project*. Melbourne: Author.
- Ayres, I., & Braithwaite, J. (1992). *Responsive regulation: Transcending the deregulation debate*. Oxford: Oxford University Press.
- Ban, P. (1996). *Implementing and evaluating family group conferences with children and families in Victoria, Australia*. In J. Hudson, A. Morris, G. Maxwell, & B. Gallaway (Eds.), *Family group conferences: Perspectives on policy and practice*. Annandale: Federation Press.
- Ban, P. (2000). *Family group conferences in four Australian states*. In G. Burford, & J. Hudson (Eds.), *Family group conferencing: New directions in community-centred child and family practice*. New York: Aldine de Gruyter.
- Braithwaite, J. (1994). *A sociology of modelling and the politics of empowerment*. *British Journal of Sociology*, 45(3), 445-479.
- Braithwaite, J. (2002). *Restorative justice and responsive regulation*. New York: Oxford University Press.
- Brown, L. (2003). *Mainstream or margin? The current use of family group conferences in child welfare practice in the UK*. *Child and Family Social Work*, 8, 331-340.
- Burford, G., & Adams, P. (2004). *Restorative justice, responsive regulation and social work*. *Journal of Sociology and Social Welfare*, 31(1), 7-26.
- Campbell, L. (1997). *Family involvement in decision making in child protection and care: Four types of case conference*. *Child and Family Social Work*, 2, 1-11.
- Cashmore, J., & Kiely, P. (2000). *Implementing and evaluating family group conferences: The New South Wales experience*. In G. Burford, & J. Hudson (Eds.), *Family group conferencing: New directions in community-centred child and family practice* (pp. 242-252). New York: Aldine de Gruyter.
- Connolly, M. (1994). *An act of empowerment: The Children, Young Persons and Their Families Act (1989)*. *British Journal of Social Work*, 24(1), 87-100.
- Connolly, M. (2006). *Fifteen years of family group conferencing: Coordinators talk about their experiences in Aotearoa New Zealand*. *British Journal of Social Work*, 36(4), 523-540.
- Doolan, M., & Phillips, P. (2000). *Conferencing in New Zealand*. In G. Burford & J. Hudson (Eds.), *Family group conferencing: New directions in community-centred child & family practice* (pp. 193-197). New York: Adeline De Gruyter.
- Fraser, S., & Norton, J. (1996). *Family group conferencing in New Zealand child protection work*. In J. Hudson, A. Morris, G. Maxwell, & B. Gallaway (Eds.), *Family group conferences: Perspectives on policy and practice*. Annandale: Federation Press.
- Harris, N. (2007). *Mapping the adoption of family group conferencing in Australian states and territories*. Adelaide: Australian Centre for Child Protection. Retrieved 12 December 2007, from <http://www.unisa.edu.au/childprotection/documents/FGCHarrisN.pdf>
- Kiely, P. (2001). *A longitudinal evaluation of family group conferencing*. Unpublished Masters of Clinical Psychology, Macquarie University, Sydney.
- Linqage International. (2003). *A.T.S.I. Family Decision Making Program evaluation: „Approaching families together 2002”*. Melbourne: Victorian Department of Human Services.
- Lundbad, J. P. (2003). *A review and critique of Roger's diffusion of innovation theory as it applies to organizations*. *Organizational Development Journal*, 21(4), 50-64.
- Marsh, P., & Crow, G. (1998). *Family group conferencing in child welfare*. Oxford: Blackwell Science.
- McCold, P. (2003). *A survey of assessment research on mediation and conferencing*. In L. Walgrave (Ed.), *Repositioning restorative justice* (pp. 67-120). Cullompton: Willan Publishing.
- Merkel-Holguin, L., Nixon, P., & Burford, G. (2003). *Learning with families: A synopsis of FGDM research and evaluation in child welfare*. *Protecting Children*, 18(1&2), 2-11.
- Meyer, M. (in preparation) *Family decision making and child sexual abuse: An exploration of the distinct organisational and practice issues*. Unpublished PhD dissertation, University of Melbourne.
- Moore, D. B., & McDonald, J. M. (2000). *Transforming conflict in workplaces and other communities*. Melbourne: Transformative Justice Australia.
- Neff, R. (2004). *Achieving justice in child protection*. *Journal of Sociology and Social Welfare*, 31(1), 137-154.
- Pennell, J. (2004). *Family group conferencing in child welfare: Responsive and regulatory interfaces*. *Journal of Sociology and Social Welfare*, 31(1), 117-135.
- Pennell, J., & Burford, G. (2000). *Family group decision making: Protecting children and women*. *Child Welfare*, 79(2), 131-158.
- Queensland Department of Child Safety. (2006). *Child safety practice manual*. Brisbane: Author.
- Robertson, J. (1996). *Research on family group conferences in child welfare in New Zealand*. In J. Hudson, M. Allison, G. Maxwell, & B. Gallaway (Eds.), *Family group conferences*. Annandale: Federation Press.
- Rogers, E. M. (1995). *The diffusion of innovations (4th ed.)*. New York: The Free Press.
- Salveron, M., Arney, F., & Scott, D. (2006). *Sowing the seeds of innovation: Ideas for child and family services*. *Family Matters*, 73, 38-45.
- Sundell, K., & Vinnerljung, B. (2004). *Outcomes of family group conferencing in Sweden: A 3-year follow-up*. *Child Abuse & Neglect*, 28, 267-287.
- Swain, P. (1993). *Safe in our hands: The evaluation report of the family group decision making project*. Melbourne: Mission of St James & St John.
- Trotter, C., Sheehan, R., Liddell, M., Strong, D., & Laragy, C. (1999). *Evaluation of the statewide implementation of family group conferencing*. Melbourne: Human Services, Victoria.
- Valente, T. W. (1996). *Social network thresholds in the diffusion of innovations*. *Social Networks*, 18, 69-89.
- Walton, E., McKenzie, M., & Connolly, M. (2005). *Private family time: The heart of family group conferencing*. *Protecting Children*, 19(4), 17-24.

TINCS

JAVASLAT¹

„Az ember nem születik bűnözőnek, hanem azzá válik.” (Dr. György Júlia)

E javaslat célja a gyermekvédelmi rendszer intézményhálózatának, valamint a gyermekvédelemhez kapcsolódó egyéb intézményeknek a jelenleginél hatékonyabb működtetése, kiemelten a speciális nevelést és gondozást igénylő gyerekek és családjaik eredményesebb ellátása, a gyermek- és fiatalkori bűnelkövetés, bűnisméltés, valamint az antiszociális életforma kialakulásának megelőzése érdekében.

HELYZETELEMZÉS

Jelenleg a gyermekvédelem területén nem elég hatékony a megelőzés, a jelzés, a korai beavatkozás és az ellátás.

„Nem működik a jelzőrendszer és az érdemi együttműködés a gyermekvédelmi, a szociális, az egészségügyi, az oktatási és az igazságszolgáltatási intézmények, valamint a rendőrség között. A veszélyhelyzet felismerését elősegítő, sok forrásból merítő jelzőrendszer a gyermekvédelmen belül sem működik. A gyermekvédelem rendszere nem integrálta az iskolai gyermekvédelmi felelősök hálózatát, és nem használja ki az iskolai szabadidő-szervezésben rejlő lehetőségeket. A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló törvény ugyan előírja az intézményközi esetmegbeszélést, a gyakorlatban azonban ez csak az együttműködésre amúgy is »hajlandó« szervezetek közt alakult ki.” (A 115/2003. Országgyűlési határozat a Társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiájáról)

A helyzet a bűnmegelőzési stratégia megfogalmazása, 2003 óta tovább romlott.

A nevelési-oktatási intézmények egyre eszköztelenebbek a problémás, főleg a negatív magatartási jegyeket mutató gyerekek segítésében. Sok iskolában nincsenek már gyermekvédelmi felelősök, iskolapszichológusok, szabadidő-szervezők.

A települési önkormányzatok 60 %-a mulasztásos törvénysértést követ el, mert nem hozta létre a 2002. évi IX. törvény által módosított, „A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló” 1997. évi XXXI. törvény (Gyvt.) által előírt gyermekjóléti alapellátási intézményeket (gyermekjóléti szolgálat, gyerekek napközbeni ellátását szolgáló intézmények, átmeneti otthonok stb.), valamint „A szociális igazgatásról és a szociális ellátásokról szóló” 1993. évi III. törvény (Sztv.) által előírt családsegítő szolgálatot.

Némelyek, általában az amúgy is hátrányos helyzetű települések önkormányzatai, a szükségletekhez képest „szerény”, egy személyes (sokszor részmunkaidős) „intézményeket” működtetnek, vagy társulásra léptek, illetve ellátási „látszatszerződést” kötöttek más településen működő intézménnyel, így legalább formálisan eleget tesznek kötelezettségeiknek.

Az ország nagy részén a szülők nem képesek elérni olyan

szakmai szolgáltatásokat, amelyek hatékonyan tudnak segíteni problémáik kezelésében.

A szabályozásnak megfelelő személyi állománnyal rendelkező gyermekjóléti- és szociális alapellátási intézmények sem képesek a problémák eredményes kezelésére. Az intézmények túl nagy esetszámmal, széles klientúrával, sok és szerteágazó feladattal kénytelenek foglalkozni, ezért leterheltek, a beavatkozások a „tűzoltásra” szorítkoznak. A Családsegítő szolgálatok/központok többségében nem családterápiás segítséget nyújtanak, hanem elsősorban a családok szociális helyzetével foglalkoznak, és adósságkezeléseket végeznek. A szolgáltatók gyakran inkább hatósági, mint segítő attitűdöket mutatnak. A szakemberek hamar elfáradnak, kiégnek.

Az alapellátási intézmények nagy részében elmaradnak a gyerekek egészséges fejlődéséhez szükséges – a törvény által előírt – megelőző, támogató programok. Az intézmények szakmailag felkészületlenek a deviáns jegyeket mutató gyerekek és családjaik problémáira, s nem rendelkeznek a hatékony segítséghez szükséges forrásokkal és eszközökkel.

A családban nevelkedő gyerekekkel és a családjaikkal foglalkozó intézmények általában elválasztják a gyerek és a család különböző szükségleteit és funkcióit, s egymástól elkülönülten, egymást hibáztatva, csak az egyes részterületekkel foglalkoznak. A kompetenciahatárok tisztázatlanságából adódik, hogy egy-egy gyerekkel, családdal egyszerre több intézmény, intézménytípus is foglalkozik egymással párhuzamosan, de nem együttműködve.

Az alapellátás intézményei egy ideig egymás között dobálják a problémás gyerekeket és családjaikat, majd (előbb-utóbb) megszabadulnak a gyerektől, „benyomják” a szakellátásba. A problémát tehát nem oldják meg, csak áthelyezik egy másik ellátórendszerbe.

Ezután – a törvény előírásával ellentétben – az esetek többségében az alapellátás szakembereinek megszakad a kapcsolat a gyerekekkel és családjával. Nincs se idejük, se energiájuk a további családgondozásra, vagy a gyerekekkel való kapcsolattartásra. Az „ügyel” általában csak az elhelyezési tanácskozáson és a felülvizsgálatok alkalmával találkozhatnak újra. (A pártfogó felügyelet elrendelésével a 14 éven felüli, bűncselekményt elkövetett fiatalokkal – kötelezően – véget ér a gyermekjóléti szolgálat, illetve a családsegítő központ munkája.)

A Gyvt. a gyermekjóléti alapellátás megerősítésével azt a helyzetet eredményezte, hogy az alapellátásban dolgozó szak-

¹ A javaslat megfogalmazását a gyermekvédelem, a szociális ellátás, valamint a büntetőeljárás és a büntetés-végrehajtás területén dolgozó szakemberekből alakult team segítette.

emberek egyre hosszabb ideig, egyre frusztráltabban igyekeznek segíteni a problémás gyerekeknek és családjaiknak.

Így a szakellátásba egyre később, egyre idősebb, és egyre nehezebben rendezhető gyerekek és fiatalok kerülnek be, akiket különböző vizsgálatok és az elhelyezési tanácskozás (általában csak iratok) alapján átmeneti vagy tartós nevelésbe vesznek.

A szakellátásba kerülés pillanatától kezdve sok gyerek „csapdában”, egyesek „többszörös csapdában” vannak:

- A települési (fővárosban a kerületi) önkormányzat – törvényi kötelezettségei és a gyerek alapvető joga ellenére – abban érdekelt, hogy a gyerek ne kerüljön vissza a családjába, hiszen jelentős költségeket takarít meg, ha a gyereket nem az általa biztosított gyermekjóléti szolgáltatásokban kell részesíteni, nem az általa fenntartott és működtetett alapellátás intézményrendszerében kell gondozni.

- A család, miután megélte saját kudarcát és az ellátórendszerrel („a hatósággal”) szembeni kiszolgáltatottságát, valamint a gyerek „intézetbe” kerülésének tényét és szegényét, sok esetben hamar belátja, hogy igen kényelmes helyzetbe került: nem kell a gyerek ellátásáról és neveléséről gondoskodnia, nem kell a különböző intézményekbe és hivatalokba (sokszor a rendőrségre is) rohángálnia. Ha kedve van, fogadja a gyereket hétvégen vagy iskolai szünetekben, de még ez sem kötelező. Közben minden költséget az állam visel. Más családok nehezen viselik, hogy elválasztották őket a gyerektől, de fogalmuk sincs, mit kellene azért tenniük, hogy a gyerek hazakerüljön. Tartanak, félnek a hivataloktól, és rossz az érdekérvényesítő képességük.

- A gyerekek egy része örül, hogy megszabadult az otthoni feszültségektől, és hogy a korábbinál lényegesen jobb életkörülmények közé került.

- A gyerekeknek a családjába való visszagondozásában – szintén törvényi kötelezettségei ellenére – az átmeneti és tartós nevelésbe vett gyerekek csökkenő létszáma miatt ellenérdekelt szereplő a gyermekvédelmi szakellátás is.

- A nevelőszülők, illetve a lakásotthonok és a gyermekotthonok munkatársai nincsenek kellően felkészítve, és különösen eszköztelenek a nehezen nevelhető gyerekekkel kapcsolatban.

- A szakellátásban töltött idő alatt a gyerekek egyre inkább elszakadnak családjuktól, eredeti környezetüktől, közösségüktől, esetleg kultúrájuktól.

A gyerekek általában – mindenek felett álló érdekükkel szemben – „bennragadnak” a szakellátásban, a legkevésbé hatékony, ellenben legdrágább ellátási formában.

Azok a gyerekek, akik a gyermekotthonban vagy a nevelőszülőnél sem illeszkednek be, gyakran többszöri intézményváltás után, a fennálló nemzetközi egyezmények és szabályozás ellenére „félzártan” vagy zártan működő, szegregált intézménybe, speciális gyermekotthonokba kerülnek. Az esetek nagy részében távol családjuktól, eredeti környezetüktől, néha megyéiktől is. Az intézkedés az elkülönítést, a társadalom védelmét, s nem a gyerek és a család rendezését célozza.

A szakellátásban töltött átlag 5,4 év után – megfelelő családi háttér, végzettség és képzettség nélkül – kikerülve, sokan elvesztik a talajt, és bűnelkövetővé válnak.

A gyermekjóléti alapellátásban és a gyermekvédelmi szakel-

látásban nincsenek meghatározva a szolgáltatások indikációi, az ellátási minimumok, a sztenderdek és protokollok, nincs minőségbiztosítás, és nincs hatékonyságvizsgálat sem a szolgáltatókra, sem a szolgáltatókra (intézményekre és személyekre) vonatkozóan.

Ez annyit jelent, hogy nincs meghatározva a felelősség, s lehetetlen a rossz minőségű (előfordul, hogy kártékony) munkát számon kérni, esetleg szankcionálni.

Nem volt szerencsés, hogy a Gyvt. megszüntette a „Hetes gyermekotthonokat”, azt az ellátási formát, amely korábban önkéntesen igénybe vehető híd volt az alapellátás és a szakellátás között.

Ezek az intézmények lehetőséget nyújtottak a szülőknek visszatérni a munkaerőpiacra anélkül, hogy megbélyegződtek, vagy a gyermekeiktől elszakadtak volna, a gyerekek részére pedig biztosították, hogy legalább hét közben kikerüljenek a sokszor zűrös és veszélyeztető családi környezetből.

A gyerekek hét közbeni gondozásának és étkezésének átvállalásával közvetett módon tudták a családokat anyagilag támogatni.

A Hetes gyermekotthonoknak lehetőségük volt a korai beavatkozásra, a szülők átmeneti tehermentesítésére és meggyőződésére az együttműködésről gyermekük érdekében.

Lehetőségük volt megfelelő szakemberek alkalmazására, a fokozott odafigyelésre a gyerekek oktatására, nevelésére, problémáira, egyedi képességeire, a gyerekek szocializációjának segítésére, korrekatív élmények és pozitív mintát jelentő kortárs csoportok biztosítására.

A Hetes gyermekotthonok fejlesztésére lett volna szükség, nem megszüntetésükre.

■ JAVASLAT A HELYZETELEMZÉSŐL KÖVETKEZŐ FELADATOK VÉGREHAJTÁSÁRA

Területileg Illetékes Nevelési és Családvédelmi Központ (TINCS) néven többcélú, közös igazgatású gyermek- és családvédelmi modell intézmény létrehozását javasoljuk, amely a jelenleginél jobban képes

- a hatályos szabályozás és a nemzetközi normatívák érvényesítésére;

- a törvényi elgondolás és a fenntartói gyakorlat összeegyeztetésére;

- a gyermekjóléti alapellátásért és a gyermekvédelmi szakellátásért felelős önkormányzati szintek közös érdekeltiségének megteremtésére;

- a gyermekjóléti alapellátás és gyermekvédelmi szakellátás átjárhatóságának biztosítására;

- a gyermekvédelem, a szociális ellátás, valamint a bűnmegelőzés, a büntetőeljárás és a büntetés-végrehajtás körébe tartozó gyermek-, ifjúság- és családvédelmi szolgáltatások összehangolására;

- az intézmények (intézményegységek) közös felelősségének, együttműködésének megteremtésére;

- a rendelkezésre álló források gazdaságosabb felhasználására a többcélú intézményen belüli feladatfinanszírozás révén;

- kiegészítő források megteremtésére a szolgáltatások minőségének javításához, a kötelezően előírt, de jelenleg gazdasági

okokból elmaradó szolgáltatások biztosításához, kiegészítő szolgáltatások nyújtásához, valamint a személyi és tárgyi feltételek javítása érdekében.

■ A TINCS SZOLGÁLTATÁSAI

A TINCS többcélú, közös igazgatású intézmény, amely a szolgáltatások jelentős részét saját intézményegységeiben nyújtja, az egyéb szolgáltatások igénybe vételében segíti a családokat.

Szolgáltatásai és intézményegységei:

- gyermekjóléti szolgáltatás – gyermekjóléti központ
- gyermekek napközbeni ellátása – családi napközi, házi gyermekfelügyelet
- gyermekek átmeneti gondozása – helyettes szülői hálózat, gyermekek és családok átmeneti lakóotthona
- otthont nyújtó és utógondozói ellátás – nevelőszülői hálózat, lakóotthon, speciális lakóotthon
- területi gyermekvédelmi szakszolgáltatás – TEGYESZ
- nevelés-oktatás segítése – nevelési tanácsadó
- családsegítés – családsegítő központ.

A TINCS szolgáltatásorientált és nem intézményorientált, biztosítja az intézményegységek rugalmas átjárhatóságát.

A TINCS komplexen kezeli a gyerekek és a családok problémáit, így gyors, eredményes és költségtakarékos megoldást tud nyújtani. Megállítja azt a folyamatot, hogy a gyerekek és családjaik számára egyre drágább ellátási formát kell biztosítani, és le rövidíti mind az alapellátásban, mind a szakellátásban töltött időt.

A TINCS nemcsak hatékonysága által költségtakarékos, hanem a működési költségek egy részét is megtakarítja az intézményegységek közös igazgatása és gazdasági vezetése, valamint az intézményen belüli feladatfinanszírozás által.

■ A TINCS MŰKÖDÉSE

A TINCS a gyerekek és a családok aktuális szükségletei szerint ambuláns, illetve bentlakásos ellátást biztosít.

Felelős az illetékessége területén élő összes gyerek nevelésének, az ott élő összes gyerek és család jólétének és védelmének segítéséért, függetlenül attól, hogy aktuálisan gyermekvédelmi, oktatási-nevelési, szociális vagy egészségügyi ellátásra van-e szükségük.

A TINCS a gyerekek és a családok felmerülő problémáinak megoldására a családot egységként tekintő, hatékony teameket tud biztosítani. Minden családdal különálló team tud foglalkozni. Minden teamben részt kell vennie mind a hét szolgáltatásfajta (intézményegység) valamelyik munkatársának, annak érdekében, hogy mindannyian folyamatában lássák a családot, s bármilyen ellátásra van szükség, ne kelljen átadni a családot új szakembereknek, akiknek (ismeretlenül) újra kell kezdeni a velük való foglalkozást. Fontos, hogy a team tagjai között legalább egy-egy pszichológus, családgondozó, illetve szociális munkás végzettségű legyen.

Egy team egy időben maximum 15 családdal tud hatékonyan foglalkozni. A team minden héten tart megbeszélést.

A team egyik tagja a család „mentora”, ő hangolja össze a

családdal foglalkozó különböző szakemberek és intézményegységek munkáját a TINCS-en belül, s irányítja a családot illetve a családtagokat a szükséges külső ellátások felé. A mentor ellátás-szervezőként funkcionál, s felelős a családjáért.

Egy mentor egy időben maximum 10 családdal tud eredményesen foglalkozni. Ő felelős a családdal kapcsolatos dokumentációkért is.

A TINCS munkáját családvédelmi csoport (gyermek- és ifjúságvédelmi koordinátor, gyermekjogi képviselő, védőnő, háziorvos, házi gyermekorvos, gyermekpszichiáter, nevelési-oktatási intézmény/ek munkatársa, a gyámhivatal szakembere, rendőr, ügyész, bíró, pártfogó felügyelő, áldozatsegítő) támogatja.

A családvédelmi csoport havonta egyszer találkozik a mentorokkal, illetve a hozzájuk forduló egyéb szakemberekkel, családokkal.

Az ellátás során a gyerekekkel és a családdal a probléma rendezéséig ugyanaz a team, mentor és családvédelmi csoport foglalkozik.

A közös munka eredményezi a szakemberek egységes szemléletét és a közös nyelvet.

A TINCS eredményességét – hasonlóan minden humán szolgáltatáshoz – elsősorban a vezető és nagymértékben a szakemberek felkészültsége, személyisége, elhivatottsága határozza meg. Ezért nagy hangsúlyt helyezünk kiválasztásukra és képzésükre.

Egy-egy TINCS működését maximum 50.000 lakosú körzet ellátására tervezzük.

A körzet térbeli kiterjedtsége a népesség sűrűségétől függ. Az intézmény helyét úgy kell meghatározni, hogy az illetékessége körébe tartozó családok számára a legkönnyebben elérhető legyen, és az esetlegesen bentlakással ellátott gyerekek családjukkal, eredeti környezetükkel tudjanak kapcsolatot tartani, lehetőség szerint ne kelljen iskolát váltaniuk.

■ A TINCS KIEMELT CÉLCSOPORTJA: A VESZÉLYEZTETETT ÉS A BŰNELKÖVETŐ GYEREKEK, FIATALOK

A veszélyeztetettség nehezen definiálható kategória, nincs egységes megfogalmazása. Általában nem egy, hanem több veszélyeztető tényező együttes megléte valószínűsíti a későbbi problémákat.

A szegénységgel, családi problémákkal, iskolai kudarcokkal, kiszolgáltatottsággal, bántalmazással, vagy elhanyagolással küszködő, sokszor traumás élményeket elszenvedő gyerekek közül néhányan különféle figyelemfelhívó, nemegyszer kirívóan súlyos cselekményekkel adnak hangot tiltakozásuknak. Ezek a gyerekek azonban áldozatok: családjuk, körülményeik és környezetük áldozatai.

A gyermekkori bűnelkövetés nehéz helyzetbe hozza a társadalmat, mert a gyerekekkel szemben nem alkalmazható a büntetőeljárás és a büntetés-végrehajtás gyakorlata.

Ugyanakkor a gyerekek által elkövetett bűncselekmények áldozatai a legtöbbször szintén gyerekek, tehát mind az elkövetőt, mind az áldozatot egyénileg és társadalmilag is védeni szeretnénk – hiszen gyerekek.

Olyan gyerekek, akik negatív élményeik, az önérzetüket, valamint jogos életigényeiket sokszor súlyosan sértő és fájdalmas tapasztalataik miatt nem szocializálódnak megfelelően. Gyerekek, akiknek esélyt kell adni, hogy harmonikusan és egészségesen nőhessenek fel.

A bűncselekményt elkövetett gyerekek hat fő típusát különböztethetjük meg

- akik viccből, csínytevésből követnek el bűncselekményt;
- akik nem tudnak ellenállni a helyzet csábításának; (az első két csoportba tartozó gyerekeket, a „szituatív” elkövetőket a környezet gyakran alul-, vagy túlreagálja)
- akiket szándékosan bűnözésre nevelnek;
- akik (költséges) szenvedélyük (drog, alkohol, játékgépezés stb.) érdekében szegik meg a törvényt;
- akik indulatból válnak elkövetővé;
- akiknek a személyisége fejlődik deviáns irányba.

A gyermekkori bűnelkövetés minden esetben a család, illetve a környezet problémáit jelző pszichés vagy pszicho-szociális tünet, ezért nem büntetni, hanem kezelni kell. Ez a tünet azonban irritálja a környezetet, indulatokat kelt a szűkebb közösségekben és a társadalomban, ezért sokkal több figyelmet kap, mint bármely más gyermekkori pszichés tünet, pl. a bepislélés, a magányosság, az apátia, a képességek alatti teljesítés, a tanulási- és magatartási zavarok, az érzelmi fogyatékoság, a regresszió, a szexuális- vagy pszichoszomatikus problémák.

■ AZ ANTISZOCIÁLIS ÉLETFORMA KIALAKULÁSÁNAK SZAKASZAI

Az antiszociális életforma kialakulása ugyanolyan folyamat, mint bármely más tünet kialakulása. A szakaszok általában egymásra épülnek, de nincsenek köztük éles határok, és nem függenek össze az életkorral. Néha kimarad egy szakasz, vagy több jelenik meg egyszerre.

- Félelem és szorongás

A családi és környezeti problémák, a nehéz élethelyzet, a traumás élmények és a frusztráció miatt a gyerek félni, később szorongani kezd.

- Tünetkeresés

A gyereket egyre több kudarc éri, tudattalanul keresni kezdi, hogy melyik válaszával sikerül csökkenteni a szorongását. Egy sor lehetséges tünetet kipróbál, főképpen azokat, amelyekkel kapcsolatban egyéni fejlődésének sajátosságai miatt szervezete, vagy személyisége a legkisebb ellenállást mutatja. A pszichoszomatikus tünetek mellett jellemző a regresszió, amikor újra megjelennek a kisgyerek onnipotencia-érzéséből, egocentrikus világképéből, animista, mitológikus, mágikus és ugyanakkor konkretizáló gondolkodásmódjából, valamint a fantázia és a valóság összekeveredéséből származó elemek, kijelentések, viselkedés.

- A külvilág elutasítása, érzelmi magányosság

A gyerek a valóság elől a fantáziába, a játékok, ha lehetősége van, a játékgépek, a videó- és internetes játékok világába, a virtuális világba menekül. Jellemzővé válik a dac, az ellenállás, a dekoncentrátság, a befelé fordulás, a kontrollálatlan ag-

resszió. Elkezd kialakulni a negatív énképe: „rossz vagyok”. Egyre nagyobb feszültségekkel kísérve jelenik meg az a sajátosság, hogy a gyerek mindig az adott pillanatban él, mindent azonnal akar, nem képes anticipálni és a következményekkel számolni.

- Tanulási, beilleszkedési és magatartási problémák, valamint érzelmi elsivárosodás

Az érzelmi, kötődési és viselkedési határok próbálgatásának időszaka. A gyerek fokozatosan elutasítja, megszegi, majd felrúgja a külvilág szabályait, egyre közönyösebbé válik. Ebben az időszakban beindul egy olyan örvény, amelyből néhány gyerek még szakember segítségével sem tud kimászni.

- A bűnelkövető gyerekek általánosítható pszichés jellemzőinek megjelenése

Jelentkezik az önismeret és az önkontroll hiánya, egyre markánsabbak az érzelmi-indulati szabályozás, a saját agresszió kezelésének problémái. Megfigyelhető a realitásérzés csökkenése, a szabálykövető magatartás elutasítása, a tetteire vonatkozó belátási képtelenség, az empátia hiánya és az „érzelmi fogyatékoság” mellett a szorongás látszólagos vagy tényleges hiánya, önértékelési problémák, negatív énkép, kialakulatlan jövőkép, befolyásolhatóság, unatkozás, feltűnési vágy, a kaland és az élvezetek keresése.

- Az első bűnelkövetés és járulékos előnyei

A gyerekek jellemzően tulajdon elleni bűncselekményeket követnek el először. A megszerzéssel járó izgalmat, feszültséget, kalandot a birtoklás öröme és a szélsőséges sikerélmény kíséri. A törvénszegés kiválóan alkalmas a figyelem felhívására, „híressé válásra”, az „elismertség” megszerzésére.

- Bűnismétlés, csatlakozás egy bűnelkövető csoporthoz

A gyermekkori, első bűnelkövetés után a korrekciót nem a büntetés szolgálja, ugyanakkor az elkövetőnek (saját szintjének megfelelően a gyermekkori is) szembe kell néznie cselekedeteivel, azok következményeivel, a másoknak és a közösségnek okozott kárral és fájdalommal, mert ez is építi és segíti a jóvátételben. Az alternatív büntetések és az elterelés (mediáció, kárjótétel, konferencia-modellek) a gyerekek esetében is jól alkalmazhatók. Ha a bűnelkövetésnek nem lesz semmilyen – sem a gyerekre, sem a családra vonatkozó – következménye, nagyobb a bűnismétlés valószínűsége. A gyerekek általában csoportosan követik el a bűncselekményeket², így megélik a csoporthoz (akkor is, ha deviáns csoporthoz) tartozás előnyeit.

- A disszociális személyiségstruktúra és az antiszociális életforma kialakulása

Kevés esetben alakul ki disszociális személyiségstruktúra már gyerekkorban, ritka, hogy életformává válik a bűnelkövetés. Ezek a gyerekek rendkívül nehéz helyzetben vannak, kiemelt figyelmet, gondoskodást és szakértelmet igényelnek, semmiképpen nem büntetést, főként nem elzárást.

A gyerekek egyre alacsonyabb életkorban követik el az első bűncselekményüket, s csökken a bűnelkövető gyerekek átlag életkora.

² Ugyanakkor megfigyelhető az egyedül bűncselekményt elkövetők számának emelkedése is. (A szerk.)

Jelenleg nincs olyan, a gyermekvédelem, valamint a büntetőeljárás és büntetés-végrehajtás szempontjából is megnyugtató megoldás, amely gyerek- és családcentrikus választ ad a bűnelkövető gyerekek gondozására és nevelésére.

■ A BEAVATKOZÁS LEHETŐSÉGEI

A hangsúlyt a megelőzésre, a jelzésre, a minél előbbi szakemberi beavatkozásra és a hatékony ellátásra kell helyezni. A tünet rögzülésének/életformává válásának folyamatában egyre nehezebb, költségesebb és reménytelenebb a sikeres segítségnyújtás.

Minden tünet mögött számtalan, sokszor együtt jelentkező ok van, s minden ok, illetve okok csoportja teljesen eltérő tüneteket okozhat. Ezért nincs egy tünetre vagy egy okra specifikus kezelés. A gyereket nem szabad másként tekintenünk mint tünethordozót: a család, a körülmények és a környezet problémáinak megjelenítőjét. Ezért a kezelés is csak komplex és családterápiás szemléletű lehet. A tünetek rendezése érdekében egyrészt a gyerekek családját kell segíteni élethelyzetük javításában, gyermekük elfogadásában, szeretésében, az értelmes korlátok, a rendszeresség és a biztonság kialakításában, a gyerek személyes szükségleteinek figyelembe vételében, másrészt a gyereket kell korrekív élményekben részesíteni.

Gyermekkori pszichés, vagy pszicho-szociális tünet miatt nem szabad a gyereket családjából és közösségéből kiszakítani, hanem pszichológiai és a közösség megtartó erejére alapozó pszicho-szociális módszerekkel, esetenként egyéni- és családterápiával, eredeti környezetében kell rendezni.

A gyereket családjából csak a saját érdekében szabad kiemelni akkor, ha ön- és közveszélyes, vagy ha a család, illetve a környezet olyan mértékben sérti az érdekeit és jogait, hogy az veszélyeztetni emberi méltóságát, testi és lelki fejlődését, esetleg életét.

Ha a gyereket ki kell emelni családjából, arra kell törekedni, hogy a szükséges (célzott és minél rövidebb ideig tartó) ellátást az eredeti környezetéhez lehető legközelebb, minden szempontból integrált, s a lehető legmagasabb színvonalú intézményben kapja meg.

Nincs olyan gyermekkori tünet, amelyet szegregáltan, tünetspecifikus intézményben kellene kezelni. A bűnelkövető gyerekek speciális intézménye ugyanolyan képtelenség, mint a bepissilós vagy a fejfájós gyerekek speciális intézménye.

Az ellátást minden esetben a gyerek, családja és környezete ismeretében, egyedileg kell tervezni és aktuális állapotának megfelelően ambuláns, vagy bentlakásos formában kell végrehajtani.

■ JAVASLAT A TINCS MEGVALÓSÍTÁSÁRA

Javasoljuk, hogy a modell a fővárosban, egy megyei jogú városban és egy kistérségben is valósuljon meg kísérleti jelleggel (pilot projekt), vagy módszertani intézményként.

Budapesten a többcélú, közös igazgatású intézmény a fővárosi önkormányzattal és az egyik kerületi önkormányzattal köthet ellátási szerződést.

A megyei jogú városok jelenleg is kötelesek gyermekjóléti központot működtetni, 2009. január 1-jétől pedig biztosítaniuk

kell a személyes gondoskodást nyújtó szakellátás keretében az otthont nyújtó ellátást és az utógondozói ellátást is. Javasoljuk, hogy régi és új feladataikat közös igazgatású, többcélú intézményben lássák el.

A kistérségekben is többcélú, közös igazgatású intézményt javasolunk, amely az érintett megye és települések önkormányzataival köthet ellátási szerződést.

A TINCS fenntartója az illetékes települési, városi, megyei/fővárosi önkormányzat vagy civil szervezet lehet.

Működtetője az e célra létrehozott, vagy egy, már működő, kiemelten közhasznú alapítvány vagy egyesület legyen, a jelenlegi (a gyermekvédelmi és a szociális szférában szolgáltató civil szervezetekre vonatkozó) diszkriminatív finanszírozási rendszer ellenére, mert akkor módja van a magán- és jogi személyek támogatásai, valamint pályázatok által

- a rászoruló családok szociális helyzetének javítására (nem segéllyel, hanem pl. a gyerekek napközbeni ellátásának biztosításával, bölcsődei-, óvodai-, kollégiumi költségeinek átvállalásával lehetőséget adni a szülőknek, hogy munkát keressenek, esetleg foglalkoztatás megszervezésével munkalehetőséget biztosítani számukra);

- az ellátott gyerekek egyéni képességeinek fokozott kibontakoztatására, mindennapjaik hasznos tevékenységekkel való strukturálására;

- a szolgáltatások bővítésére (telefonos segélyszolgálat, éjszakai sportklub, egészséges életmód oktatása, élmény pedagógia, kaland terápia, konfliktuskezelő-, önismereti- és önérvényesítési tréningek, valamint a konkrét problémákra célzott, limitált idejű reszocializációs programok szervezésére);

- a munkatársak kiemelt bérezésére (ezzel a fluktuáció csökkentésére);

- az infrastruktúra fejlesztésére;

- további szolgáltatások nyújtására a befogadó település lakói számára.

Mindezek alapján javasoljuk a TINCS három modell intézményének létrehozását, amely rövid előkészítés után beindítható, hiszen nem igényel törvénymódosítást.

■ HOSSZABB TÁVÚ CÉL ÉS FELADATOK

A TINCS három modellintézményének működése bizonyíthatja a gyermekjóléti alapellátás és a gyermekvédelmi szakellátás összevonásának szükségességét, az intézményi finanszírozás helyetti feladat finanszírozás tevékenység- és költséghatékonyágát.

A TINCS feladata lehet a gyermekjóléti és gyermekvédelmi szolgáltatások minőségbiztosításának, módszertanának, szakmai sztenderdjeinek és protokolljainak kidolgozása, valamint az egyes szolgáltatások költségeinek meghatározása.

A TINCS feladata lehet továbbá a gyermek- és fiatalkori bűnelkövetés megelőzése és visszaszorítása érdekében

- módszerek, célzott reszocializáló programok kidolgozása és gyakorlati megvalósítása;

- külföldi tapasztalatok adaptálása;

- képzések kidolgozása és akkreditáltatása a gyermek-, fiatalkori bűnelkövetőkkel foglalkozó rendőrök, ügyészek, bírók, pártfogó felügyelők és gyermekvédelmi szakemberek részére;

- képzés és terepgyakorlat nyújtása a rendőrség, a büntető-eljárás, a büntetés-végrehajtás és a gyermekvédelem szakemberei részére;

- kutatás;
- törvénymódosítások előkészítésének segítése.

A TINCS három modell intézményének öt éves működése után hatásvizsgálat szükséges, amelynek alapján TINCS hálózat működtethető.

■ A TINCS ELŐKÉSZÍTÉSE

Feladatok 2008-ban, a TINCS beindítása előtt:

- háttér tanulmány készítése
- szakmai konferencia megszervezése
- a potenciális helyszínek felmérése, a konkrét helyszínek kiválasztása
- az önkormányzatokkal kötendő szerződések elkészítése
- képzési anyag összeállítása

- szakemberek kiválasztása, képzése
- szolgáltatási, ellátási minimumok meghatározása
- az intézmény működésének, szabályzatainak és költségvetésének részletes kidolgozása
- belföldi és külföldi tapasztalatszerzés

Az előkészítés költségeinek meghatározásához gazdasági szakember bevonása szükséges.

Egy-egy TINCS beindítási költsége a kiválasztott helyszín adottságaitól függően, a meglévő ingatlanok és infrastruktúra ismeretében javasolható.

A TINCS eredményes működéséhez szükséges a Szociális és Munkaügyi Minisztérium, az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium, az Országos Rendőr-főkapitányság, a Fővárosi Önkormányzat, az Országos Büntetőeljárásügyi Bizottság és az Igazságügyi Hivatal támogatása, valamint az érintett önkormányzatok nyitottsága.

Vaskuti Pál

Sz szakmaközi egyeztetés az iskolai erőszakról

■ 2008. ÁPRILIS 14.

A megbeszélés összehívására azért került sor, mert az iskolai erőszak történetek médiabeli megjelenése, illetve az érintett iskolák reakciója megerősítette azt a meggyőződést, hogy szakma- és intézményközi, összehangolt álláspontra és tervre van szükség a megelőzés és az eredményes beavatkozás, segítségnyújtás céljából. A találkozót kezdeményező civilszervezetek - a Család, Gyermek, Ifjúság Egyesület és az Oktatásügyi Közvetítői Szolgálat - célja az volt, hogy felhívják a figyelmet az alternatív konfliktuskezelési technikák használatának lehetőségére és szükségességére ezekben az esetekben is.

A nemzetközi tapasztalatok már bizonyították, hogy az iskolai erőszak elleni fellépésnek, az agresszió visszaszorításának az együttműködés kialakítása, a konfliktuskezelés és az alternatív vitarendezés a leghatásosabb, legeredményesebb formája. Számos országban alkalmazzák sikerrel, több, más típusú konfliktuskezelési eljárás mellett. Sorra indulnak programok a tanárok, szociális munkások, iskolapszichológusok, szülők, laikus segítők felkészítésére, a kortárs mediáció bevezetésére, a resztoratív technikák alkalmazására az iskolákban. (Hollandia, Egyesült Királyság, Portugália, Ausztria, Szlovénia, Hollandia sőt Törökország, Moldávia alkalmazza sikerrel az ADR¹ módszereit, ahogy Új-Zélandon, Ausztráliában, az USA-ban, Kanadában is.)

Az Európai Charta a Demokratikus és Erőszakmentes Iskoláért, Európa Tanács, Strasbourg, 2004, ugyancsak kiemelten kezeli az alternatív vitarendezést mint kívánatos és hatékony módszert.

A szűk szakmán belül, az alternatív vitarendezési eljárásokkal foglalkozó szakemberek között már korábban is erős szakmai konszenzus alakult ki az ADR eljárási módszereinek, bevezetésének, alkalmazásának fontosságáról, s ezt a napi gyakorlat is igazolja, egyedi esetek, de további együtt gondolkodást igényel a pedagógus szakmával való egyeztetés és az ágazatközi gondolkodás.

A szemléletváltás, módszerváltás első lépcsője az alternatív technikák, módszerek megismertetése, majd a gyakorlat kialakítása, begyakorlása mentorok segítségével, a rendszeres szupervízió és a finanszírozás megoldása.

A fórum tagjainak javaslatai a döntéshozók, jogalkalmazók, szakemberek és a szakpolitikák számára:

- Az iskolai erőszak megelőzése, kezelése, csökkentése, a viták, konfliktusok hatékony feloldásának igénye a kormányzat és a szakpolitikák, szakemberek részéről következetes elköteleződést igényel, amely valamennyi érintett számára hangsúlyozza az okok feltárásának és megoldásának az igényét a jelenések háritása, „kezelése” helyett

- Alternatív vitarendezési módszerek alkalmazásának szükségességét, előtérbe helyezését.

- Az ágazatközi szoros szakmai együttműködés elengedhetetlen a feladat végrehajtása érdekében.

- Az alternatív vitarendezéssel kapcsolatos már meglévő jogszabályok, törvények összehangolása szükséges, a már elfogadott jogszabályoknak érvényt kell szerezni, alkalmazni kell őket. Ehhez a szükséges feltételek megteremtésére van szükség (végrehajtási rendelet, finanszírozás, ismeretterjesztés, szakembereképzés, tevékenység kiterjesztése, mérés, értékelés)

- Ki kell dolgozni, illetve tovább kell fejleszteni a megfelelő szabályozást

- Gondoskodni kell a megfelelő intézményi háttér létrehozásáról és működtetéséről

- A jogkövető magatartást a fenntartóktól és az intézményektől, szakemberektől is meg kell követelni.

- A koragyermekkori fejlődés biztosítására és a korai beavatkozásra nagy figyelmet kell fordítani, mert a problémák nem csak a középfokú oktatás idején keletkeznek, csupán ebben az időszakban mutatkoznak meg nagy számban.

- A közvéleményt tájékoztatni kell a gyerekekkel, iskolával, szülővel kapcsolatos és jogszabályokban megjelenő jogokról, kötelezettségekről.

- A közvéleményt, az érintetteket meg kell ismertetni az alternatív konfliktuskezelés előnyeivel, érdekeltté kell tenni őket ezek igénybevételére minden típusú vita esetén.

■ A „SZAKMA” SZÁMÁRA MEGFOGALMAZOTT FELADATOK:

- A különböző szakmák képviselőinek (gyermekjóléti szakemberek, pszichológusok, pedagógusok, jogalkalmazók, stb.) szoros együttműködésére van szükség.

- A szakmai szervezeteknek fel kell tárniuk, meg kell fogalmazniuk a jelenségeket kiváltó okokat, előzményeket.

- Fontos feladat a kutatások, hatásvizsgálatok eredményeinek felhasználásával **hosszú távú programok kidolgozása**, a különböző konfliktuskezelési technikák beépítése a gyakorlatba.

- Sürgető szükség van arra, hogy a **főiskolákon és egyetemeken oktassák** az alternatív technikákat, és jelenjen meg a gyermeki jogokon, a gyerekek fejlődési szükségletein alapuló ismeretek, készségek jó színvonalú, egységes szellemiségű (hiteles szakirodalmon alapuló) tanítása.

- E programok széles körben (fenntartók, intézmények, pedagógusok, szülők) való megismertetése elengedhetetlen a program sikeréhez. Mindehhez meg kell nyerni a média szereplőit is.

¹ Alternative Dispute Resolution (alternatív vitarendezés – a szerk.)

– Szoros együttműködést kell kialakítani az oktatási intézményekkel a szemléletváltozás érdekében. Szükség van minél több olyan szakmai program beemelésére, amelyek az interakciók sikerességét szolgálják, a képzők képzésének megteremtésére e technikák esetében is.

– Az iskolai gyermekvédelem jelentőségét el kell ismertetni, és visszaállítani az önálló gyermekvédelmi felelősi rendszert, szakirányú képzettséggel rendelkezők alkalmazásával. Emellett a pszichológus, védőnő, orvos biztosítása is alapvető.

■ KÉPZÉS

A képzés fontossága mindenki számára egyértelmű. Az ADR technikák elsajátítása elengedhetetlen a felsőoktatásban: jogászok, közigazdászok, a közigazgatási szakemberek képzésében, de elsődlegesen a **pedagógus, szociális munkás, védőnő, orvos és más segítő szakmák alap- és továbbképzésben kelle- ne nagyobb fontosságot kapnia.**

A pedagógusképzésben hangsúlyosabbá kell tenni a gyermekjogi és fejlődési szükségleteken alapuló szemléletet, **fejleszteni kell a pedagógusok készségeit, konfliktuskezelési képességeit**, fel kell készíteni őket arra, hogy különböző szerepekben legyenek képesek dolgozni. Nem elégséges csak a tanított szak- tárgy tanítására felkészíteni őket, fokozott jelentősége van a tanulókkal és családjaikkal való kommunikációnak, bánásmódnak, a nevelés módszertanának. Ehhez tisztázni kell az iskola és a pedagógus szerepét, kompetenciáit, a gyerekekkel, szülőkkel, más intézményekkel való partneri kapcsolat megvalósíthatóságának módját és formáit.

Emellett szükséges a tanárok támogatása napi munkájuk során is: **szupervízió, szervezetfejlesztési szolgáltatások, továbbképzések, mentorok.** A felsőfokú tanárképzésbe be kell vonni a gyakorló szakembereket is. A tanárképzés reformja szükségszerű feladat. A gyakorló tanításnak és a tanításra való felkészítésnek a nehezen nevelhető, magatartási zavarokkal

küzdő, speciális szükségletű gyerekekre és a társszakmákkal, intézményekkel való együttműködésre is ki kell terjednie...

■ FENNTARTÓK SZEREPE

Közös érdek a fenntartókkal kialakított szorosabb együttműködés, és az együttműködés módjának kidolgozása, a függőségek, kiszolgáltatottság csökkentése, kiküszöbölése. Szükség van a regionális módszertani intézményekre, amelyek a jövőben helyben képesek gondoskodni a régió iskoláinak, tantestületének támogatásáról, szupervíziójáról, ez erősíti a szakmai érdekképviseletet is.

A szakmai szervezeteknek állást kell foglalniuk a média okán országosan ismertté vált esetekben, elemzésekkel, értelmezéssel segíteni az érintettek és a közvélemény tájékozódását.

■ VÉLEMÉNYFORMÁLÓK:

Herczog Mária	CSAGYI
Krémer András	OKSZ
Ábrahám Éva	OKSZ
Boross Ottilia	PPKE
Braun József	Zöld Kakas Liceum,
Fellegi Borbála	szociálpolitikus, Phd. Hallgató,
Földes Petra	Tanár
Gabnai Katalin	SZFE, Drámatanár
Kárpáti György	FPPTI
Kerényi Mária	Zöld Kakas
Kukity Krisztina	Partners Hungary
Makai Éva	MPT
Mayer József	OFI
Negrea Vídia	KÖSZ Alapítvány
Németh Margit	FPPTI
Vékonyné Róka Judit	Pártfogó

Az ülést Krémer András és Herczog Mária moderálta.

Az iskolai erőszakról és az erőszakot csökkentő megoldásokról

■ – A SZOCIÁLIS SZAKMAI SZÖVETSÉG ÁLLÁSFOGLALÁSA

Az utóbbi hónapokban nagy nyilvánosságot kaptak az iskolában előforduló vagy az iskola környezetéhez köthető, főképp gyermekek által elkövetett erőszakos megnyilvánulások. A felnőttvilág első reakcióit a felháborodás hullámát kihasználó büntetési szemlélet határozta meg, majd újabban a pszichológiai kényszervizsgálatok elrendelésére és az iskola szankcionáló jogának kiszélesítésére vonatkozó javaslatok kerültek előtérbe.

Véleményünk szerint ezek az elképzelések csak az iskolai erőszak tüneteit kezelik, mert hiányoznak belőlük az erőszakos jelenségek kialakulását megértő, azok megelőzését támogató megoldások. Ennek következtében az a tévhit alakult ki, hogy egy-egy alkalmazkodni nem tudó tanuló erőszakos megnyilván-

nulási akadályozzák az amúgy normálisan működő iskolai munkát, és az eltávolításuk oldaná meg az iskolai erőszak problémáját.

A csak a „problémás” gyerekeket okoló, őket bűnbaknak beállító szemlélet elfedi az iskola működésének hiányosságait. A napi tapasztalatok mellett a kutatások is azt mutatják, hogy az iskolai gyermekvédelem évtizedek óta alárendelt szerepet játszik az iskola feladatrendszerében. Sok iskolában a „gyermekvédelmis” olyan pedagógus, aki plusz feladatként, gyakran kényszerből, a maradék munkaidejében látja el ezt a megbízást, amelyhez nem adottak sem a megfelelő személyes szakmai tudás és jártasságok, sem a minimális anyagi feltételek. Az isko-

lában jelentkező problémák sokféleségének ellenére sajnos az iskola zártnak mutatkozik a társszakmákkal való együttműködésre is, vagy igen egyoldalúan értelmezi ezt az együttműködést. Az iskolai szociális munka árnyalt, az iskola egészét érintő eszközei és módszerei mind a mai napig nem tudtak létjogosultságot szerezni, ehelyett a szociális munkások, a gyerekjóléti szolgáltatások a „javításra” szoruló gyerekeket és családokat kapják meg azzal a ki nem mondott elvárással, hogy az iskola felelősségét lehetőleg ne firtassák, az iskola világába beleszólni nem dolguk. Hasonló helyzetekkel találkozhatnak az iskolai pszichológusok és más segítő szakmák is.

Az iskolai problémák azonban igen összetettek, ezért fontos lenne felhagyni azzal a gyakorlattal, amely a rosszul értelmezett szakmai munkamegosztás eredményeként az iskola és más szolgáltatások, szakmák együttműködését a probléma és a felelősség kihelyezéseként, és nem a közös vállalásként, cselekvésként értelmezi.

Mindenütt, ahol az iskolai erőszak problémájával komolyan kezdtek el foglalkozni, minden esetben az iskola teljes személyzetére, a gyerekek és szülők közösségére, más szakmák részvételére alapultak a megoldások. Az iskolai erőszak megelőzését és kezelését célzó intézkedések olyan programokat foglalnak magukban, mint:

- a tanárok képzése (konfliktusok kezelése, az együttműködésre épülő tanár-diák kapcsolat feltételeinek megteremtése), a tanári kar team munkáját kialakító (tanár-tanár kapcsolat, szervezőfejlesztés), a tanárok megterhelését csökkentő szakmai segítség (szupervízió, regeneráció egyéni és intézményes formái),
- a gyerekek számára nyújtott (erőszakról, konfliktusokról) ismeretek és készségfejlesztések, a (kortárs) mediátorok rendszerének bevezetése, közösségi és szabadidős programok nagyobb hangsúlya,
- az iskola működését érintő kérdésekben a gyermekek, tanulók részvételének elősegítése (diákönkormányzatok támogatása),
- az emberi és gyermeki jogok ismeretének, helyes értelmezésének és érvényesítésének biztosítása,
- a szülők bevonását elősegítő rendszeres események beve-

tése (családi napok, a szülőkkel való találkozás formáinak kiszélesítése),

- a folyamatos felügyeletet biztosító segédszemélyzet alkalmazása (pedagógiai, szociális asszisztensek,
- a társszakmák bevonása, mint az iskolai pszichológia, az iskolai szociális munka szolgáltatási hálózatainak kialakítása
- az erőszak tipikus helyszíneinek (WC, iskolai udvarok, folyosók eldugott szögletei stb.) folyamatos felügyelete, megvilágítása, rendezése, az áttekinthetőség biztosítása,
- az iskola környezetének, az iskolába járás biztonságának megteremtése.

Vagyis az összehangolt és minden érintett együttműködésére, partneri viszonyára épülő beavatkozások hozhatnak bármiféle eredményt.

Hazánkban is léteznek már jó programok, amelyek az iskolai konfliktusok demokratikus, a jóvátétel lehetőségét megteremtő, ezért a fejlődést és tanulást szolgáló módszerek kultúráját emelik be az iskolákba. Jobban kellene tehát támaszkodni mindarra, amit az iskolai erőszakra tudunk, és azokra a komplex megközelítésekre, módszerekre, amellyel tehetünk ellene.

A civilizáció egyik eredménye, hogy idővel a gyermekek megvereése, szidalmazása, megszegényítése elfogadhatatlanná vált, és az iskolának a gyermek jogait, méltóságát elismerő, és a személyiségét fejlesztő, megelőző, érvelő és segítő pedagógiai eszköztárát kellett/kell kidolgoznia és alkalmaznia. Mindazonáltal tudjuk és tapasztaljuk, hogy a hatalmi különbségekből eredő erőfölény erőszakos kifejezési formái mind a mai napig jelen vannak a társadalmi viszonyainkban, a mindennapi életünkben. Éppen ezért fontos, hogy az iskola mint modell jelentő intézmény az emberi kapcsolatok erőszakmentes mintáit tudja felmutatni és képviselni.

Javaslatunk tehát, hogy több szakma részvételével kezdődjék meg az iskolai erőszak megelőzését és enyhítését eredményező iskolai programok kidolgozása és minél előbbi bevezetése, amelyhez a Szociális Szakmai Szövetség felajánlja a segítségét.

Pataki Éva
Elnök

Szociális Szakmai Szövetség Elnökségének nevében

A Szociális Szakmai Szövetség Elnökségének állásfoglalása a büntetőjogba ütköző magatartást tanúsító gyermek kérdéséről

2008 januárjában a hazai közvéleményben nagy érdeklődést váltott ki néhány olyan eset, amikor gyermekek vagy fiatalok követtek el erőszakos cselekményeket, és amelyeket a média szenzációként tált. A hírek szerint a kormányzat intézkedéseket tervez a gyermekkorúak által elkövetett cselekmények problémájának kezelésére, megfontolva a büntethetőség korhatárának leszállítását is. A Szociális Szakmai Szövetség elnöksége – az ügy iránt elkötelezett szociális szakemberek véleményét meghallgatva – a következő állásfoglalást fogadta el:

(1) Bízunk benne, hogy a kormányzat nem a média által felkorbácsolt indulatok hatására hozott, elkapkodott intézkedésekkel fogja kezelni a gyermekek által elkövetett erőszak, illetve büntetőjogba ütköző magatartások problémáját. Kifogásolnánk, ha a politika csupán szimbolikus választ adna a helyzetre a komplex, szakszerű és hatékony megoldások helyett. Határozotlan ellenezzük a büntethetőség korhatárának leszállítását.

(2) Nem csupán egyedi esetekről van szó, hanem társadalmi problémáról, ezért az okok is túlmutatnak a konkrét gyerme-

ken, sőt annak családján is. A társadalmi probléma elleni beavatkozás adekvát eszközei a társadalompolitikai programok, illetve a különböző szintű prevenciós programok. A társadalom igazságtalanul és egyben célszerűtlenül jár el, ha csak az egyedi esetek kezelésével foglalkozik, és nem fordít elég gondot a probléma társadalmi gyökereinek megváltoztatására.

(3) A gyermekek erőszakos, illetve büntetőjogba ütköző magatartásának problémája nem hárítható át egyetlen ma létező intézményrendszerre sem. A komplex, szakszerű és hatékony megoldás keresése során szükségesnek tartjuk egyrészt a meglévő intézmények hatékonyságának növelését, másrészt speciális új intézményrendszer (gyermekbíróság, személyes szolgáltatás, bentlakásos intézmény, eljárási szabályok és szakmai protokollok) létrehozását.

(4) Kezdeményezzük, hogy a kormányzat dolgozzon ki nemzeti programot a gyermekek magatartási problémáit kezelő megoldásokról.

(5) Kezdeményezzük, hogy a kormányzat dolgozzon ki nemzeti programot a gyermekek által megvalósított erőszak mérséklését szolgáló megoldásokról.

(6) Kezdeményezzük, hogy a kormányzat dolgozzon ki nemzeti programot a büntetőjogba ütköző magatartást tanúsító gyermekek problémáit kezelő megoldásokról

(7) Kezdeményezzük, hogy a kormányzat nemzetközi együttműködés keretében vegyen részt a migráns gyermekek helyzetének rendezésében, különösen pedig a büntetőjogba ütköző magatartást megvalósító gyermekek problémáinak kezelésében. Fontosnak tartjuk ugyanakkor, hogy az egyes migráns gyermekekhez kötődő problémák ne vezessenek az idegengyűlölet vagy a rasszizmus megerősödéséhez.

Budapest, 2008. február

Pataki Éva
Elnök

Szociális Szakmai Szövetség Elnökségének nevében

Az Év Gyermekkönyve-díj

Az Év Gyermekkönyve-díjat az IBBY (International Board on Books for Young People, Gyermekkönyvek Nemzetközi Tanácsa) Magyar Szekciója ítéli oda az előző év legjobb, legsikeresebb új magyar gyermekkönyveinek, illetve azoknak, akik kiemelkedőt nyújtottak a gyerekeknek szóló irodalom, illusztráció, könyvkiadás valamely részterületén. A díj célja a magyar gyerekirodalom kiemelkedő alkotóinak elismerése és elismertetése.

■ AZ ÉV GYERMEKKÖNYVE 2007. DÍJAIT KAPTA

■ Czigány Zoltán: Csoda és Kósza

Baranyai András rajzaival
Pozsonyi Pagony, 2007.

■ Kovács András Ferenc: Hajnali csillag peremén című kötetéért

Takács Mari illusztrációival
Magvető Kiadó, 2007.

■ Takács Mari: Hajnali csillag peremén című kötetéért

Takács Mari illusztrációival
Magvető Kiadó, 2007.

■ Varga Katalin életműve, munkássága elismerésül,

■ AZ ÉV ISMERTTERJESZTŐ GYERMEKKÖNYVE DÍJÁT

■ A jogerő legyen veled! Izgalmas jogi kérdések - Neves jogászok válaszai

Dialóg Campus Kiadó, 2007.
szerkesztette Schenk Borbála
c. könyv kapta.

Cs. Tóth János méltatása szerint: „Az elhasznált közhellyel szólva hézagpótló ez a kötet. A furcsán hangzó állampolgári ismeretek megjelölés helyett egy játékosabb címmel találkozhat a kedves olvasó. A felsőtagozatos és gimnazista tanulók számára szerkesztett könyvben tizenkilenc témakört válaszolnak meg neves közéleti személyiségek. Van közöttük író, labdarúgó, miniszter, polgármester és leginkább jogtudós. Tizenhét jogász válaszol a felnövekvő nemzedék érdeklő jogi kérdésekre. A kötet nyelve, tipográfiája, tartalmi és formai szerkezete egyaránt a könnyű befogadást segíti, színes fényképek és Poszpisk Márta illusztrációi teremtenek oldott hangulatot a könyv olvasásához.

A témaköröket nem érdemes felsorolni, mert mindaz aktuális, amit a családról, a településünk elöljáróságáról, a társadalomban való szocializációról és annak töréseiről és jogi következményeiről tudhatunk meg fontos információkat. A szerkesztő Schenk Borbála és a kiadóigazgató Bázing Zsuzsa is

jogi végzettségűek, így szakavatott kézzel bántak a fiatalok életében mindennap megjelenő jogi kérdések felvázolásával.

A kérdésre válaszolók a politikai paletta minden színéről kerültek kiválasztásra, így méltán mondhatjuk, hogy független szakértőnek számítanak egy gyerek szemében. Őszinte és izgalmas kötet ez, mely hosszú ideig segítheti a magyar ifjúságot abban, hogy a társadalom jogot értő és tisztelő tagjai legyenek. Elismerés a szerkesztőknek.”

(<http://www.ibby.hu:80/dijazott.html>)

■ A KÖTET SZERKESZTŐI ÍGY VALLANAK A KÖNYVRŐL:

„Politikusainkat, közszereplőinket gyakorta ostorozzák azért, mert csak igen-igen ritka alkalommal képesek és hajlandók pártállástól függetlenül valamiért összefogni.

Most egy ilyen kivételes eset történt. Egy könyvben szerepel szerzőként a szocialista Szili Katalin a fideszes Szita Károllyal vagy a szabaddemokrata Fodor Gábor miniszterrel. S mellettük ott van számos olyan ismert, neves közszereplő, mint Lévai Anikó, az alkotmánybíró Kukorelli István és Lenkovics Barnabás, a korábbi ombudsman, az oktatási szakember Szüdi János, a nemzetközileg is ismert gyermekvédelmi szakember, Herczog Mária, vagy a szintén közismert Péterfalvi Attila.

A legszebb a dologban az - és ez tényleg nem lebecsülendő -, hogy ez az összefogás a gyerekek érdekében történt.

A kötet a 9-16 éveseknek gyerekeknek szól, s igazán szép kiállítású könyv, melyben 22 szerző ír gyerekeinknek olyan témákról, ami a magyar családok életében, az oktatásban, közéletben indokolatlanul kevés helyet kap: a jogi-állampolgári-közéleti ismeretekről.

Ezek az írások túllépnek az „állampolgári ismeretek” száraz tényközlésén:

a könyvfejezetek élnek, érdekesek, a gyerekek (de tegyük hozzá: a szülők számára is) valóban izgalmas kérdéseket vetnek fel és a gyerekek nyelvén adnak válaszokat. Fontos és közös bennük, hogy ismert jogászok, hiteles személyiségek fogalmazták meg mindezt.

Szili Katalin, a Magyar Országgyűlés elnöke bemutatja az ország legnagyobb „tantermét”, a 386 fős Országgyűlést, *Becszengetés az ülésteremben* címmel. Szól a törvényhozás fontosságáról, menetéről. Mindezt közvetlen szavakkal teszi, de már most elárulhatjuk az ifjú olvasóknak, hogy *sajnos nem tesz ígéretet arra, hogy hamarosan törvényt születik az ingyen csokiról.*

Lévai Anikó bankjogász (civilben öt gyermek édesanyja) arról ír, hogy mire és hogyan használhatja fel egy gyerek a zsebpénzét, mire kell figyelni, ha gyerekünknek bankszámlát nyitunk, ki védi meg a fiatalkorút, ha vásárol, netán becsapják – mindezt színesen, példákkal és idézetekkel gazdagítva. *Herczog Mária és Györfi Éva* a lelki és fizikai zaklatásokról szól a gyerekekhez, szülőkhöz. Az iskolai lelki terrortól, a fizikai erőszak (pl. verekedők) elleni védekezésről, a szexuális bűncselekmények kikerülésének lehetőségeiről, sőt a nálunk még szerencsére ritka emberrablásról is. *Grád András*, az ismert családjogász a családi gondokkal, min-

denekelőtt a válasz lelki és jogi problémáinak kezelésével ismerteti meg fiatal olvasóit, akik netán maguk is olyan szituációba kerültek, hogy szüleik sajnos válnak vagy elváltak.

Örökölhet-e kastélyt egy csecsemő? – teszi fel a kérdést *Lenkovics Barnabás*, aki a tulajdonnal járó felelősséget boncolgatja gyerekek számára, a kölcsönkéréstől a mobiltelefon használatával és számlájával kapcsolatban felvetődött kérdésekig. *Handó Tünde*, a Fővárosi Munkaügyi Bíróság elnöke – és a politikus Szájer József felesége – leírja, mikor és hogyan engedi meg a jog a diákmunkát. A sportolók adásvétele, a profi szerződésekkel keresett sok-sok pénz majd minden sportszerető gyerek fantáziáját megmozgatja. *Dárdai Pál* focista és *Wenczel Kristóf* sportjogász őszintén feltárja a siker, a pénz és a csillogás sportjogi és emberi kötelezettségeit, de a szerződéskötésekkel összefüggő praktikus kérdéseket is. A Gergő- és Zsófi- könyvek népszerű írója, a betegsége miatt maga is toloszékbe kényszerített *Böszörményi Gyula* a fogyatékkal élők nehéz helyzetével ismerteti meg gyermekeinket, s hívja fel figyelmüket a nem lekezelő, hanem szeretettel és elfogadással közelítő viselkedés fontosságára. *Tóth Mihály* jogászprofesszor a fiatalok büntetőjogáról („Miért kerülhetek bíróság elé?”) értekezik hallatlanul szellemesen. *Czencz Zoltán* ügyész költői kérdése: egy jó bulin mindent szabad? A cigarettát, drogot, alkoholt „kipróbáljam – ne próbáljam” kérdésére adja meg a jog választ az ifjú olvasóknak.

A csodálatos internet, avagy a világháló csapdái a címe *Homoki Péter* ügyvéd írásának, amely az internetes le- és feltöltésekről, a pornográf oldalakról, internetes vásárlásról, nevünk megadásáról szól – mind-mind olyan kérdésekről, amelyek naponta előkerülnek nemcsak a gyerekek, hanem a szülők számára is, amikor csemeténk óráig bütyköl valamit az interneten. Kinek és milyen jogai vannak az iskolában? Mit szabad a szülőknek, a gyerekeknek, a pedagógusoknak? *Szüdi János* közoktatási szakállamtitkár „levelezik” minderről a kötetben a gyerekekkel. *Péterfalvi Attila*, adatvédelmi ombudsman és kolléganője *Sziklay Júlia* adataink kezelésének és védelmének titkaiba vezet be a kis olvasókat. *Kovács Kázmér* közlekedési szakjogászt is jól ismerhetik a TV-képernyőről. Ő a görkorival közlekedéstől kezdve a gyerekülésig számos, a gyerekekre vonatkozó közlekedési normáról ír, és arról is, mi a teendő, ha megtörtént a baj. *Fodor Gábor* miniszter felhívja gyerekeink figyelmét arra, hogy ők mit tehetnek saját házuk táján a környezetük védelméért, és elárulja azt is, hogy ki viszi le az úrszemetet. A jó gazda gondosságát meséli el *Czerny Róbert* természet- és állatvédelmi szakjogász, érintve azokat a témákat, amit az állattartásról a gyerekeknek tudniuk kell. *Kukorelli István* alkotmánybíró először segít egy iskolai osztály alkotmányát elkészíteni, majd a magyar Alkotmányról, országgyűlési választásokról ír.

A könyv következő fejezetében a kaposvári polgármester, *Szita Károly Ferencz Mártonnal*, egy fiatal tolnai kollégájával közösen arra válaszol az ifjú kérdezőknek, hogy mi is egy polgármester igazi feladata, s hogyan lehet majd az érdeklődőkből is polgármester. Végül az ENSZ nemzetközi gyermekjogi egyezményét ismerhetjük meg. A könyvet Pospiszek Márta grafikusművész játékos-kedves színes illusztrációi teszik még kedvesebbé.

Hosszú így ez a felsorolás, de talán mindenkit sikerült meggyőzni arról, hogy ez a kézhez álló, ajándékként is reprezentatív könyv **milyen fontos a gyerekeknek, szüleiknek egyaránt, a ma még csak nyomokban létező, de nagyon fontos magyar „tinédzseri” jog- és kötelességtudat kialakításában.**

Még egy érdekesség, amit illik megemlíteni: a **politikus és közéleti szerzők a kötetben szereplő írásaik teljes tiszteletdíját felajánlották a magyar SOS- Gyermekfalu kis lakóinak támogatására.** Mindannyian, pártállástól, hivataltól függetlenül. Így áttételesen a vásárlók, akik ezt a kötetet megveszik, maguk is támogatók, adományozók lesznek. Csak remélni lehet, hogy az ilyen típusú szakmai és emberi összefogás egy-egy jó ügy érdekében még sokszor előfordul meglehetősen széthúzó közéletünkben.”

(Részlet a Könyvheti sajtóanyagból.)

A Jogerő legyen veled! Izgalmas jogi kérdések – Neves jogászok válaszai című kötetéről további információ található a www.dialogcampus.hu honlapon.

MEGHÍVÓ

Ezúton tájékoztatom, hogy a Család, Gyermek, Ifjúság Kiemelten Közhasznú Egyesület 2008. június 16. napján, de. 9 órai kezdettel **rendes/rendkívüli közgyűlést** tart, melynek helye az Egyesület székhelye: 1064 Budapest, Podmaniczky u. 75. I. 1.

A közgyűlés határozatképtelensége esetén a megismételt közgyűlés ugyanezen a helyen és napon 10 órakor lesz. A megismételt közgyűlés az eredeti közgyűlés napirendjén szereplő ügyekben a megjelent számára tekintet nélkül határozatképes.

A javasolt napirendi pontok:

- 2007. évi beszámoló, mérleg, közhasznúsági jelentés elfogadása
- 2008. évi tervezett tevékenységek jóváhagyása
- vezető tisztségviselők beszámolója és elfogadása
- Választmány, FB beszámolója és elfogadása
- tisztségviselő választás (FB tagjai)
- alapszabály módosítása (tevékenységi kör, teáor, struktúra)
- szabályzatok megújítása, elfogadása
- éves tagdíj megállapítása
- egyéb (pl. aktuális feladatok)

Megjelenésére feltétlenül számítunk, akadályoztatása esetén kérjük távolmaradását szíveskedjék előre jelezni, illetve maghatalmazással képviselőtéről gondoskodni.

Tájékoztatjuk, hogy a módosítani kívánt szabályzatokat, valamint a pénzügyi jelentés adatait hamarosan mindenki számára elküldjük, az ezzel kapcsolatos javaslataikat pedig 2008. június 12. napjáig kérjük jelezni.

Kelt, Budapest, 2008. május 30.

Dr. Herczog Mária
elnök a Választmány nevében